

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BREZANÓCZY PÁL

WILLIAM BLAKE

SÍK SÁNDOR

HEGEDŰS LÁSZLÓ

TOLDALAGI PÁL

KÉZAI BÉLA

ERDŐS RENÉE

IJJAS ANTAL

STETKA ÉVA

MIHELICS VID

írássai

1960 ÁPRILIS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Brezanóczy Pál</i> apostoli kormányzó: A tizenötödik évfordulón	193
<i>William Blake</i> : Kikelet, A bárány (Versek)	196
<i>Sík Sándor</i> : XX. századi konvertiták útjai Istenhez	197
<i>Hegedűs László</i> : Táj a vonatból (Vers)	208
<i>Toldalagi Pál</i> : Az életem darabjai, Ilyen lehet, Magányosan, Ma azt álmodtam (Versek)	209
<i>Kézai Béla</i> : Három Johanna	210
<i>Erdős Renée</i> : Őszi este, Ogygia, Négy év előtt... (Hátrahagyott versek) ...	221
<i>Ijjas Antal</i> : Serpa Pinto utazása (Elbeszélés)	222
<i>Stetka Éva</i> : Sorok, Kritika (Versek)	227
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	228
A kis út (<i>Egls István</i>)	234

NAPLÓ

A Szentatya a papi nőtlenségről (237); A mindennapi munkájában... (239); Az olvasó naplója (240); Színházi őrző (242); Zenei jegyzetek (245); Képzőművészet (248); Lambert Beauduin és az ötvenéves liturgikus mozgalom (250); Influenzában (251); Feley Antal (253); Jegyzetlapok (254) 237

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A TIZENÖTÖDIK ÉVFORDULÓN

Vigiláló lélekkel üljük meg felszabadulásunk ünnepét.

Az 1945-ik év április negyedikéhez fűződik egy számunkra elavult korszak lezárulása, melyet tizenöt év távlatából végleges letűnésnek is nevezhetünk. Ugyanezen naphoz kapcsolódik egy egészen új életkörülmények által alapozott vita nova — új élet beindulása. Váratlan, forradalmi létesítmények, ezekből folyó tervek, feladatok, ígéretek és közben folyamatosan kiemelkedő eredményesorok töltik ki ezen új életünk lepergett tizenötéves szakaszát.

Nemrégén keveset jelenthetett másfél évtized egy nemzet történetében. Napjainkban azonban oly iramot diktál a tudományos és technikai előretörés, hogy rohamosan veszi fordulatait a nemzetközi, valamint a sajátos nemzeti élet. Ezért jelent és tartalmaz oly sokat számunkra a most záródó harmadik lusztrum.

Ünnepünk komolysága igényli a történelmi háttér karcolatos megjelenítését is. Ez emeli ki foghatóbban az újnak jelentőségét, súlyát és ünnepeledőnek nyomatékozza azt számunkra.

A lezárult és letűnt korszak két világháborút zúdított ránk és az emberiség nagy részére. Ezeknek borzalmait — a harctereken, a gázkamrákban, a hátszágokban — hivatott tollak, ecsetek és vésők fejezték ki döbbenetet és teljes elfordulást keltő erővel. A sokrétű értékrombolásnak és pusztulásnak gigantikus adathalmazait szakszerűséggel összesítették a világstatisztikák és a történelem is meghozta már fölötte a maga végső, elmarasztaló ítéletét.

A borzalmaknál mi arra is emlékszünk, hogy az első világégés kirobanása oltotta ki az összemberiségért életét felajánló immár gloriolás Szent X. Pius zarándokéletének lángját és utódjának békítő törekvéseit mohamedán testvéreink is hálaszoborba faragták. A még szörnyűbb második világégés elleni küzdelem nemcsak Róma megmentőjének magasztosította XII. Piusunkat, hanem a háború utáni világbékemozgalom is elismeréssel adózott emberfölötti, megbékélést szolgáló erőfeszítéseiről a háború előtt, alatt és után. Meghirdetett elve volt, hogy a háború mindent veszélyeztet és semmit sem old meg.

Egyházunk küldetésénél, hiténél és erkölcsiségénél fogva mindenkor az emberiség békéje, szabadsága és igazi haladása mellett tört lándzsát. A politikai élet közvetlen alakítása, irányítása — tekintettel sajátos hivatására — nem lehet feladata, erre a bonyolulttá vált koreszmék és kortörekvések közepette nem is vállalkozott. Megtette, ami erejéből futotta, mindkét világháborúnál, de nagyrészt csak enyhületet tudott nyújtani szamaritánuskodásával.

A figyelmeztető és lelkiismeretet felrázó hangot sokan nem akarták meghallgatni, mások pedig követni. Megmaradtak így a pusztában elhangzó szavaknak. Megszívlelői tehetetlenségben vergődtek a felkorbácsolt háborús tengerrel szemben, míg a kalózok, a tényleges hatalmat gyakorlók-bitorlók tébolyukban sajátjaikat emberanyagnak, a leigázandókat egyszerűen alacsonyrendű eszközöknek tekintették.

Így szenvedtük el mi is az első és második világháború mérhetetlen csapásait és az eltiprásunkra irányuló fasizmus terroruralmának és hadjáratának szellemi-fegyveres ráнкzúdulását.

Ettől szabadított meg bennünket a most ünnepelt nagy nap tizenöt évvel ezelőtt.

A történelmi háttérhez tartozik még az akkori hazai állapotok fellevenítése. Mi volt hazánkban 1945-ben? Budapest ostroma és az országos hadszíntér elcsendesedése után? Romok, kifosztottság, nincstelenség, vészes aléltság és számos önmarcangoló, kibontakozási lehetőségeinket kémlelő, megválaszolatlan kérdés. „Abominatio desolationis — gyalázatos pusztulás.” Minderre emlékeznünk és emlékeztetnünk kell, hogy megértsük, mitől is szabadultunk meg és mit hozott számunkra új életünknek kezdete és tizenöt esztendeje.

Jelenünkben e napon elsősorban megemlékezünk a Szovjetunióról, amelynek hősi hadserege a legnagyobb feladatot teljesítette az embertelen hitleri rendszer megtörésében és ezzel hazánk történetének új szakaszát nyitotta meg. Elismeréssel fordulunk mánkat megalapozó és építő dolgozóinkhoz, köszönettel mindazok felé, akik segítségünkre voltak kiálalásunknál és felemelkedésünknel.

Közösségi életünknek is új az arculata. Vívmányainkat regisztrálja életünknek szociálisabb átfarmálódottsága és üteme városon és falun. Az akadályok, zökkenők és aggályok ellenére alakul, virul és jobbat ígér a sokoldalú új élet.

Beleágyazódtunk új adottságainkba. Nemzetközi helyzetünk is a kölcsönös megbecsülés és támogatás jegyében visz előre.

Mi a hívó ember lelkületével ünnepelünk.

Elfogadjuk az új élet fókuszaként a szocializálódást és szükségesnek tartjuk annak a görbének kiegyenesítését, amely 1945 előtt a „sokak” nélkülözésétől és mellözésétől a „kevesek” duskálódásáig és tobzódásáig kígyózott. (Azt is belátjuk, hogy az áldatlan állapotot nálunk csak forradalmilag lehetett megváltoztatni.)

Milyennek látjuk mi napjainkban a kialakult és tovább formálódó új életünket a hívó mérlegelés fényénél?

Kereszténységünk által el vagyunk kötelezve az igazság és igazságosság szolgálatára, és pedig szeretetben. Ebből a szemszögéből nézve és értékelve felszabadulásunk hozta új és eláltalánosodott szociális és anyagi helyzetünket, elismerjük, örömmel köszöntjük, szolgáljuk és ünnepeljük is ennek sokoldalú és mindenkit érintő, anyagi létet emelő vívmányait. Jómagunk is éljük híveink sokaságában az általános felemelkedés előnyeit. És hívókként is ebben az életkeretben keressük és találjuk meg a mi helyünket.

Mi hittel fogadjuk Isten hívó szavát, követjük ezzel összefüggő hivatásunkat és küldetésünket. Hangsúlyozzuk a lélek primátusát és így kérünk és veszünk részt kötelességszerűen népünk és hazánk új életében.

Számunkra is felemelő élmény és büszkeség korunk tudományosságának horizontálisan és vertikálisan száguldo iramlása, bolygónk planetáris megélése, a kozmikus távlatok emberi megközelítése. Mindezek azonban a maguk nagyszerűségében is csak határok a hívó ember részére, mert transzcendensek vagyunk és maradunk.

Amidőn ezen adottságainkat megszólaltatjuk itt és most, tesszük ezt azzal az őszinte jóindulattal és elvárással, mely a közös célok szolgálatára összehoz hívót és nemhívót.

Felszabadulási ünnepünk megmarad nagy ünnepnek, a barátság megtartja a maga szép és nemes tartalmát akkor is, ha mi mindannál, amit április negyedikének ünneplése magába zár, hívőként jelentkezünk. A felszabadulás etimológiájában is magában hordozza a mentességet minden béklyótól, mindennemű elnyomástól, hiszen arra hivatott, hogy boldoggá tegye az embert. A mi boldogságunkhoz lényegesen hozzátartozik vallásunk élése hátrány és áltatás nélkül. Ahogyan azt Alkotmányunk is szankcionálta.

A világnézeti különbözőség mellett és annak ellenére elfogadjuk azokat a gyakorlati tényeket, amiket az állam a közjó terén célóz, ki-munkál, kialakít. Tanításunk az államot éppen a közjót munkáló alakulatnak tekinti és mint ilyet becsüli. A hatáskörök megvonása által a két szférának, a politikai és vallási szférának egyidőben és ugyanazon helyen, s ami a legdöntőbb: ugyanazon emberekben való létezését többnek érezzük afféle passzív „egymásmellettélésnél”.

Bízom abban, hogy mi is, a népi demokratikus Magyarország meg tudjuk teremteni és őrizni ezt a nagyszerű gyakorlatot, hogy a különböző világnézetű emberek is jól összeférnek, ha valóban jóra törekszenek és pedig közös javak előteremtésén és megőrzésén fáradoznak.

Mi, hívő katolikusok különösen lelkesedünk az általános és teljes leszerelés eszméjéért. Meg is teszünk mindent ennek érdekében. Az ekevas poézise prófétáink ajkáról hangzott el először.

Minden lelkesedésünk és igyekezetünk hitünkéből is táplálkozik. Felszabadulásunkat ünneplve, kivetítjük ezért énünk leglényegét is: örök eljegyzettségünket Egyházunkkal, Istenünkkel. Ezen mivoltunkban sorakozunk fel drága Hazánk felszabadulásának tizenötödik évfordulójára. Reméljük, hogy jelenünk békés, jó és szebb jövőbe torkollásánál is elhintethetjük az igazság és szeretet magvait, melyekből békeesség, jóság és általánosodó boldogság sarjad. Főtörekvésünk, hogy lelkületünkkel és magatartásunkkal odairányítódjunk, hogy népünk és az összemberiség örömét lelje bennünk.

„Vigilia” őrátállást jelent és várakozást. Liturgiánkban az ünnepi előkészületet is magában foglalja.

Amidőn folyóiratunk megszólaltatott, első gondolatom e nemes vállalkozást hirdető címnél kötött ki.

Mi őrzői akarunk lenni testvéreinknek a felebaráti szeretetparancs egyetemesítő hatásában. Különös vigyázással vagyunk magyar népünk örömének és boldogságának forrásaira, folyóira, tengerére.

Ünnepi előkészületünk imába is forrósodik: „Isten, áldd meg az új életét munkáló magyart, áldd meg vajúdó korunkat, a mának és holnapnak emberseregeit. Add, hogy kölcsönös békében, barátságban, testvériességben, boldogságban éljünk, mert rendelésed szerint minden ember, éspedig az egész ember, szabadságra teremtdött és hivatott.”

Igy köszöntjük, Hazánk, felszabadulásod tizenötödik emlékűnnepét!

WILLIAM BLAKE VERSEI

(1757—1827)

KIKELET

Sípszó száll.
Most eláll.
Madarak
rajzanak;
csalogány
zeng a fán,
dalt hint a
pacsirta.

Kikelet, kikelet, kikelet érkezett!

Hetyke lény
a legény,
szivárvány
a széplány.
Kakasom,
hadd fuvom
gyermekmód
dallamod!

Kikelet, kikelet, kikelet érkezett!

Bari, te,
jer ide!
Nyalogasd
nyakamat!
Gyapjadat
hálni add,
csókomat
elfogadd!

Kikelet, kikelet, kikelet érkezett!

A BÁRÁNY

Kitől vagy te bárány?
Tudod-e, te bárány?
Ki teremtett? Ki nevelt,
patak rétvét hogy legeld?
Fodor fehér bekecsét
ki szabott rád, kecseset?
S amin hegy-völgy mosolyog,
félénk szóra ki fogott?

Kitől vagy, te bárány?
Tudod-e, te bárány?

Nosza, bari, tudd meg:
nosza, bari, tudd meg:
Ő is bárány-ivadék,
méltán illeti e név.
Oly szelíd, oly önfeledt:
törölmetszett kisgyerek.
Bari s gyermek, te meg én,
Tőle lettünk, kicsikém!
Bari, Isten áldjon!
Bari, Isten áldjon!

Fordította: Sz e d ő D é n e s

XX. SZÁZADI KONVERTITÁK ÚTJAI ISTENHEZ*

„Kiált egy hang: „Készítetek utat a pusztában az Úrnak — Csináljatok egyenes ösvényeket a sivatagban Istenünknek.” (Iz. 40, 3) Izaiás prófétának evvel a fölkiáltásával kezdi prédikálását az advent nagy szentje, Keresztelő Szent János. Ez a mondat az advent lelkét fejezi ki. Hogyan készíthetünk utat az Úrnak? Csak úgy, ha magunk is az ő útján járunk. Előbb, úgy tetszik nekem, magunknak kell megtalálni az utat az Istenhez. Ha a gyakorlat nyelvére, a magunk nyelvére akarom lefordítani ezt a dolgot, talán azt kell mondani: Készítsük a mi utunkat az Isten felé. Akkor majd megjelenik rajta az Úr és eljön hozzánk és rajtunk keresztül eljön embertársainkhoz. Mivel ez az advent alap gondolata, az adventi konferenciákon tizenkét év alatt már kétszer is próbáltam ezt a témát bogozgatni. Először a vallásos magatartás három főformájáról elmélkedtünk: imádság, böjt, alamizsna; másodszor a nagy, tipikus, Istenhez vezető utakról volt szó: a tudomány útjáról, a hagyomány útjáról, a szépség útjáról és a misztika útjáról. Most harmadszor is ehhez a témához szeretnék nyúlni, mint a leginkább adventi témához. Nagy példákön szeretném, hogy okuljunk, keressük az utat olyan irányban, amilyenben mások már megtalálták. Olyanok, akik meg is tudják nekünk mondani, hogyan találták meg és mit találtak.

A közelmúltban jelent meg egy jeles francia munka, P. Lelotte-nak négykötetes munkája a XX. század konvertitáiról. A hatvan nagynevű konvertita közül, akiket a négy kötet tárgyal, négyet választottam ki. Négy olyat, akik közel állnak hozzánk időben és akik leírták, amin keresztül mentek, az egyik könyvben, a másik* naplóban, levelekben — úgy hogy maguktól ezektől a hősöktől hallgathatjuk az igét.

Nem szentek ezek, legalább eddig nem, abban az értelemben, hogy szentté volnának avatva, hiszen csak néhány esztendő választja el őket tőlünk, — noha egyikük-másikuk el is indult már az oltárraemelés felé. De mindenesetre hősök, akik óriásira nagyítva mutatják meg azt az utat, amelyet a mi kis erőnk, helyesebben gyöngeségünk mellett, a magunk módján, de mégis nekünk is lehet és kell járni. — Azt mondja Szent Ágoston: „Az Evangélium olyan folyam, hogy abban az elefánt is úszhat, és a bárány is átgázolhat rajta.” Ezeknek a nagy elefántoknak útján próbálunk járni mi is kis bárányi erőnkkel, nyomorúságunkkal, gyöngeségünkkel, de nyitott szívvel, akarjunk tanulni tőlük. Az Istenhez vezető utakon nagyok és kicsik, hősök és gyengék egyaránt járhatnak, és ha mindig előre mennek, előbb-utóbb eljutnak rajtuk Istenhez. Ezeknek a nagy példáknak tükrében szeretnénk meglátni és megtalálni az ő útjukat, mert ha az Isten megsegít bennünket, valamennyiük útját magunkévá tehetjük.

A négy konvertita közül az egyik Willibrord Verkade, holland festő, aki mint bencés végezte életét. A másik Elisabeth Leseur, egy francia nagypolgári családból származó művelt hölgy. A harmadik Takashi Nagai, japán orvosprofesszor, aki végigélte a bombatámadást Nagasakiban. A negyedik P. Foucault, a francia huszártiszt és földrajztudós, aki a „Szahara szentje” lett. Ennek a négynek pályáját szeretném magunk elé állítani és megpróbálni lekicsinyíteni a magunk méreteire.

* Az a négy konferencia-beszéd, melynek ez az eleje, a múlt advent vasárnapjain az Egyetemi Templom szószerkén hangzott el. Most, hogy sokak sürgető kívánságára lapunkban megjelennek, szerzőjük megtartotta beszédjellegüket és alig változtatott a szószerkén született beszédnek didaktikai jellegén s az írott nyelvtől természetesen különböző olottabb stílusán.

I. Willibrord Verkade

Mint életrajzírója mondja, régi protestáns, egészséges polgári tradíciókban meggyökerezett holland családból származott, amelyben a kötelességtudás, udvariasság, becsületesség és egyenesség magától értetődik. De nem értetődött magától a vallásosság. Volt valami ebből is a családban, de úgy, ahogyan ők éltek, hidegen és hűvösen. Olyan protestáns felekezet tagjai voltak, amely nem keresztelt gyermekeket; a mi hősrünk is csak megtérése után keresztelkedett meg. Az Úr Jézus neve meglehetősen hűvösen hangzott ebben a családban, a katolicizmussal szemben pedig mély megvetés és őszinte ellenszenv uralkodott. Ő maga 15 éves koráig úgy-ahogy hitt abban, amit az iskolában hallott, aztán — úgy magától — elmúlt a hite, és a szó legteljesebb értelmében hitelenné lett. Ebből a légkörből érthető elhatározása, hogy majd ha felnő, akkor fog foglalkozni vallási dolgokkal.

Apja kereskedőnek szánta, de ő a festészethez vonzódott. El is végzett két és fél évet az amsterdami akadémián, közben ki-kijárt a szép vidéki falucskákba, ahol rajzolt és festegetett, természeti képeket, állatokat. Azonban szíve csakhamar odavitte, ahová akkoriban minden valamirevaló művész szíve óhajtozott: Párizsba. A múlt század 80-as éveiben vagyunk, amikor nagy irodalmi és művészeti harcok, viták folynak ott, nagy írók, költők, festők között. Élénk szellemével hamarosan ő is belekerül a kor vezető szellemei közé, rendszeren látogatja a Café Voltaire körét, de főképpen festőkkel barátkozott, azok közt is egy szűkebb körrel, amely a nagy Gauguin körül csoportosult. Nabiknak, vagyis próféta'knak nevezték magukat, mert prófétai küldetést éreztek a festészetben, és azon túl, hogy jó festők voltak és elsősorban azok, filozófiai megvalósítási kérdésekkel is foglalkoztak. Nem állandóan tartózkodott azonban Párizsban; ki-kijárt a breton tengerpart falucskáiba, kikötőibe; itt a természetnek olyan képét találta, amely legjobban megfelelt érzésvilágának. A tengert szerette festeni. Itt történt, külsőleg szinte észrevehetetlenül, megtérése is. Egy bretagnei tartózkodás alkalmával barátaival meghallotta, hogy a faluba jezsuiták jönnek missziót tartani. Ez a szó: jesusita, ellen-szenves szó volt az ő fülükben. Elhatározták, hogy átmennek egy másik faluba, és a misszió napjait távol töltik. A Szentlélek Úristen úgy akarta, hogy elszámították magukat és egy nappal előbb érkeztek meg, mint ahogyan a misszió végződött. Hamarosan találkoztak egy jezsuitával, P. Le Texier-vel, és beszélgetésbe elegyedtek vele. E beszélgetések hatása alatt Verkade néhány nap múlva megkeresztelkedik. Megtörtént a nagy lépés, szinte észrevétlenül a világ előtt, majdnem önmaga előtt is.

Innen már nagyon egyszerű az út. A következő években főképp utazásokkal tölti az időt. Mint festő és mint ember Olaszországba vágyódik, Rómába, Firenzébe; Fiesolében a franciskánusok közt hónapokat él. Közben barátkozik, levelez, érintkezik nagynevű festőkkel, írókkal, természetesen elsősorban hazájabeliekkel: Jörgensen, Pontoppidan — a legnagyobb nevek vannak barátaik között. Közben P. Desiderius Lenznek, a híres beuroni bencés iskola jeles alapítójának látogatására ellátogatott Beuronba. A bencés apátságban nagyon jól érzi magát; csak azért hagyta ott Beuront egy időre, mert egy dán festő-kollégája Kopenhágába hívja, ahol kiállítást rendeznek Verkade műveiből. A kiállításnak nagy a sikere; utána visszamegy Beuronba és hamarosan beöltözik bencésnek.

Ettől kezdve egészen egyvonalú az élete. Éli a bencések ismeretes liturgikus, bensőséges életét, és fest. A beuroni festőiskola ekkor virágzik legjobban. Fest eleinte környékbeli kis falvakban, később elküldik na-

gyobb vállalkozásokra is: Bécsbe, Montecassinóba, a Szentföldön is fest. Amikor nem fest, akkor imádkozik, elmélkedik, gondolkodik. Barátai fölkeresik, találkozik velük, jól érzi magát közöttük; íróársai, barátai leveleznek vele, úgyhogy a kis Beuronban meglehetősen gazdag érintkezéssel éli a kor szellemi életét. Így él szépen csöndben az imádságnak és a művészetnek; közben megírja két könyvben élete pályáját. Az első kötet *Istenkeresés* címen magyarul is megjelent; addig mondja el életét, míg bencéssé lesz. A második kötet későbbi életét tartalmazza. Hogy hogyan élt öregségében, megsejteti egy mondata: „Megöregedni annyi, mint lassan belesimulni az Istennel való egyedülletbe, hozzákapcsolódni a lényegéhez, szabadnak lenni a csalódásoktól és a hiú foglalatosságoktól, egy veszélyes utazás után kikötni Istenben.” — 1946-ban kötött ki Istenben.

„Anima naturaliter christiana”

Mi volt az útja Isten felé? Ha nagyon közelről nem nézem, nagyon nehéz megmondani. Olyan élet ez, minden érdekesség nélküli, mint mindnyájunk legnagyobbbrészéé. Istenhez vezető útja: gondolkodások, „véletlenek”, olvasmányok, amelyeket nem ilyen célra vett kezébe: az első, ami nagyon hat rá, Tolsztoj *Vallomásai*, azután olvassa Huysmanst, Baudelaire, Verlaine verseit, Balzac regényeit. Mindegyiknél többre becsülte azonban csakhamar a kis katekizmust. — Semmi olyan, ami messziről vonzaná az embert, ami elkápráztatná az embernek a szemét, ami világossá tenné megtérését.

Nézzünk bele lelkületébe: Milyen úton ment Isten felé?

Önéletrajzában ő is fölteszi magának a kérdést: mi lehetett, ami az Uristent arra indította, hogy neki kegyelmet adott a megtéréshez? És felel rá, nagyon érdekesen, teljes tárgyilagossággal: a jót is elmondja magáról, nemcsak a rosszat, nem fél, hogy félreértik.

Mindenekelőtt egészséges eszem, gyakorlatias érzékem és sokoldalú tehetségem volt, továbbá volt bennem szeretet az igazság, egyszerűség és gyengédség, lelkesedés a szépség iránt és öröm művészetemben, melyet időközönként nagy türelemmel és kitartással gyakoroltam. Viselkedésemben barátságos voltam, természetemnél fogva vidám, de egyúttal komoly is. Naív voltam és mégis kissé ravasz, elhatározásban és cselekvésben gyors. Csalódásokat könnyen elviseltem, általában optimista voltam.

Van egy másik hely is, ahol egy mondatban foglalja össze ezeket az alapvető tulajdonságait: „Az én *anima naturaliter christianá*-m, östermetésénél fogva keresztény lelkem.” *Anima naturaliter christiana*: ez Tertullianus mondása, Verkade ezt alkalmazza magára. Azt gondolom, ez az a mondat, amelyből kiindulva meg tudjuk érteni Verkadét, meg tudjuk látni az utat, amelyhez alkalmazkodnunk kell, ha utána akarunk menni.

Természeténél fogva keresztény az emberi lélek. Természeténél fogva: keletkezésénél fogva. Istentől származik. Minden egyes lélek külön-külön Isten kezéből került ki, hogyne volna hát isteni! Shakespeare kezéből drámák kerültek ki, amelyek shakespeareiek; föl lehet ismerni bennük a szerzőt. Babits Mihály verseket írt: ezek a versek babitsi versek, a hozzáértő ráismer róluk az alkotóra. Az emberi lélek is ilyen drámai és költői alkotás — alkotás, amely alkotójára vall, — ennyiben tehát keresztény! De nemcsak azért keresztény, mert eredete isteni: rendeltetése, célja, nehézkedése is isteni. A művész úgy alkotja meg alkotásának egyes részleteit, hogy elérje velük célját, hogy affelé vigyenek, amit mondani akar, hogy fölépüljön belőlük az, amit építeni akar. Az Isten is így tesz

az emberi lélekkel. Szent Ágostonnal szölok: „Magadnak teremtetél bennünket, Uram, és nyugtalan a mi szívünk, míg el nem nyugszik Benned.” Isten irányítja a lélek nehézkesét, azért természeténél fogva keresztény az emberi lélek. Nagyon érdekes Bergsonnak, a nagy filozófusnak fejtegetése utolsó nagy művében: az Isten azért teremtet, hogy legyenek lények, akik viszont tudják őt szeretni. Lényegében ugyanazt mondja, amit Ágoston. Ami bennünk természet szerint van: természetes ész, természetes jószág, természetes erkölcs, természetes lelkiismeret, az valamiképpen mind Istentől való, Isten felé van beállítva: keresztény.

Am ha Istenre van beállítva, akkor jó is. Ami az Istentől ered, az csak jó lehet! Igaza lenne Rousseau-nak, hogy az ember természeténél fogva jó, csak a kultúra rontja meg? Bizonyos értelemben igaza van. Az ember úgy, ahogyan Isten megteremtette, csakugyan jó volt. Mi azonban tudunk egy sötét titkot, amelyet eredeti bűnnek hív a maga nagy realizmusában a kereszténység. Tudjuk, hogy ez megrontotta ezt a jó emberi természetet, azért nemcsak hogy nem jó minden lélek, hanem rossz, sőt szörnyeteg is tud lenni. Ami természeténél fogva akkor is keresztény: akkor is benne van a nehézkes, az irányulás, a vágy, a nyugtalanság, az érzület, amely valamiképpen — legtöbbször anélkül, hogy tudná az illető — Isten felé vonzza. De ez nem végső szava az Istennek. Az emberi lélek visszanyerheti jószágát és gyarapíthatja, ha elindul Isten felé. Ez a feladata az emberi léleknek, ez a rendeltetése a benne lévő immanens, alkotójától beleiktatott természetnek. „Mi dolgunk a világon? Küzdeni — És tápot adni lelki vágyainknak.” (Vörösmarty.) Tápot adni lelki vágyainknak: ezek a vágyak természetesek, hiszen természetünket Isten alkotta. Természetes ész, természetes erkölcs, természetes jószág, természet-től belénk oltott lelkiismeret: ezek természetes dolgok, de Isten akarta őket és ebbe a természetbe oltja bele a természetfölötti valóságot. Tudatosan vagy tudattalanul, gyönyörű szépen vagy ügyetlenül nyilatkozik ez meg: a Don Quijotéktól a Sancho Pansáig, Csongortól Balgáig széles elválasztó közege van — de ez az alapvető nehézkes, ez a beállítottság az Isten felé mindeniben megvan. Megvan, ha bűnök el nem rontották. Mert magvát Isten adta belénk. Itt kell tehát elindulnunk, itt kell kezdenünk; ami bennünk természet, annak kell kifejlődnie aztán az Isten keze alatt, a kegyelem hatására, természetfölöttivé. Amit persze nem lehet érezni, csak hatásaiban tudjuk lemérni.

De ha ezt Isten akarta így, ha Isten a természetre építi a természetfölöttit, akkor bízunk kell természetünkben. Ne félünk lelkünk-től! Higgyünk szívünk szavának. Bízást tegyük magunkéva Eötvös József édesanyjának ráhagyott tanítását, hogy ne higgyen olyan gondolatnak, amelynek a szíve ellentmond. Ne higgyünk mi sem olyan gondolatnak, amelynek a szívünk — ha megtisztítottuk, ha megerősítettük, ha meg nem rontottuk — ellentmond.

Így kell elindulnunk Isten felé; a természetre kell építeni. Szívünk természetes ösztönével kell keresni a jót.

Van-e bennem csakugyan ilyen természettől keresztény lélek? Bizonyos, hogy van, vagy legalább is volt. Mert bizonyos az is, hogy ezt a természetes kereszténységet el is lehet veszíteni. Ha huzamosan nem hallgatunk lelkünk-re, ha elhallgattatjuk, lassanként elnémul és megszűnik a természettől a természetfölötti felé sugározni. Ha természetellenes dolgokat cselekszünk, gondolunk, megromlik ez a természettől keresztény lélek. Amilyen jó és természetes az evés, olyan rossz és természetellenes a torkosság. Amilyen jó és természetes az ivás, olyan rossz és természet-

ellenes a részegség. Amilyen jó és természetes a nemi élet, olyan rossz a természetellenessé válik, ha visszaélnék vele. Leggyakrabban elnémit-ják bennünk a természet szavát bűneink. Ha hozzászoktatjuk lelkünket a bűnhöz, akkor leszokik saját természetességéről. Sokszor nem is bűneink, hanem a körülmények nehezedenek ránk, teszik lehetetlenné, majdnem lehetetlenné, vagy legalábbis nagyon nehézé, hogy gyakoroljuk természetünket a természetfölötti számára: nem érünk rá, vagy úgy érezzük, hogy nem tudunk lelkünkkel foglalkozni. Isten kegyelme készen áll, ha el is van fojtva bennünk. Ha azonban sokáig nem hallgatunk lelkünkre, végül is elhallgat, és mi torzzá leszünk. — Mindenki ismeri negyed- és ötödrendű modern festőknek azokat a kacskaringós, kificamított kezű és lábú alakjait, kicsavart, természetellenes emberi testeket, amelyeken nevetnünk kell, vagy bosszankodni rajtuk. Ilyen torzzá, ilyen mesterkéltté, ilyen nevetségesse, groteszkké válik az emberi lélek is, hogyha átadja magát annak a nem-természetfölöttiből sugárzó és nem is az ő leglelkéből föltörő indításnak, amelyet nem az Isten akar.

De ha el is fojtódik lelkünkben a keresztény természetnek szava, azért ott van, azért fel tud törni, és ki is tör akárhányszor, amikor szembekeverülünk magunkkal. Talán már azt hisszük, hogy megöltük magunkban az Istent. De ott van a lélek mélyén és mutatkozik, jelentkezik — főképpen a nyugtalanságban. Ki nem ismer ilyen nyugtalan embereket? Csodálatos képét festi ennek Dosztojevszkij az ő regényalakjaiban: (Rozsin a *Félkegyelmű*-ben, a legidősebb *Karamazov*-testvér).

Ha el is van fojtva a lélek, ha bűvópatak-módra rejtezik is: ki tud lépni a hegy alatti sötétségből, hogyha találkozunk magunkkal. Ha csendet tudunk teremteni lelkünkben és ha alkalmazkodunk az isteni indításokhoz. Nagy élményem volt fiatalkoromban, amikor egyszer színházból hazamenet a Dunaparton beszélgettünk egy barátommal, aki egyáltalán nem volt vallásos természetű és nem szeretett ilyen dolgokról beszélni. Sokáig hallgatott, azt hittem, élvezi a szép estét. Egyszerre feltört belőle a szó, és meg nem állt tovább, mint egy óráig. Úgy bugyogott ki belőle egész életének vallomása. Szinte láttam; ahogyan a természeténél fogva keresztény lélek, amely úgy el volt nyomva, úgy le volt tiporva benne, egyszerre kiömlött. A bűvópatak felszínre tört, nem is állt el többé.

Meg kell szívlelnünk Rousseau szavát: Vissza a természethez! Ahhoz, hogy Istenhez eljussak, először a természethez kell fordulnom, lelkem természetén keresztül kell eljutnom Hozzá. Majd aztán az Uristen tovább segít.

A pozitív ember

Újra előveszem Verkade önelemzését, hogy tovább keressem útját. Föllebb egészséges eszét emelte ki, gyakorlatias érzékét, cselekvésben való gyorsaságát, optimista voltát. Mindezt egy szóval lehet megfogalmazni: mindenestül pozitív ember. Verkade az a fajta ember, aki, mint mondani szokás, a mérgezett szélű pohárból is édes italt, egészséges italt tud inni. Aki a rosszban is meg tudja látni a jót. Egy példa életéből. A francia festők egy része, köztük legkedvesebb barátja, Serusier is, egy időben teozófiai tanulmányokkal foglalkozott. Mindenáron szeretnék volna őt is „megtériteni”. És ő, aki addig hitetlen volt és semmi metafizikai felfogást el nem ismert és el sem tudott gondolni: hatni engedi magára ezeket a gondolatokat. Persze kritikus elméjével, szabatos gondolkodásával nagyon átlát mindazokon a gyengeségeken, amelyek ezekben a könyvekben és

ezekben a gondolatmenetekben vannak. Ezt nem is titkolja. De amellett meglátja bennük a jót, a nagyszerűt is. Íme a pozitív ember !

Ha mindjárt barátom fejtegetései kezdetben meglehetősen hidegen érintettek is (csak későbbben tettem nézeteinek legtöbbjét magamévá), mégis csak hamar változást idéztek elő bennem. Már egy hónap múlva meggyőződtem, hogy magasabb valóság is létezik, mint amelyet érzékeinkkel felfogunk és egész észrevétlenül újra *elfogadtam a lélek létezését* és valamely formában való halhatatlanságát.

Félreérthetetlen mondatok. A keresztény természetű lélek szinte észrevétlenül ráismer a valóságra. — Egy másik alkalommal ugyancsak ez a barátja fejtegeti neki a lények különböző fokozatait: ásványi lét, növényi lét, állati lét, emberi lét — mindegyik magasabbrendű a másiknál; természetesnek találja, hogy kell lennie még magasabbrendűnek is.

Sérusier fejtegetésében nem szabott éles határvonalat az abszolút lét és a teremtett lét között, akár tudatosan, akár tudattalanul. *Ettől az órától kezdve azonban hittem Istenben*, mint a legjobb és legtökéletesebb lényben, akit csak el tudok gondolni. Szívem megremegett és habár még nagyon félénken, felemelkedett ehhez a Legmagasabbhoz és Legjobbhoz, aki így hirtelen feltűnt lelkem előtt és akinek fénye többé soha ki nem aludt bennem.

Itt sem fogadja el az egész gondolatmenetet, látja gyöngéit, de amint az előbbi beszélgetés után egyszersmindenkorra hitt a lélek halhatatlanságában, most egyszersmindenkorra hisz az Istenben. — Később leméri ennek az egész gondolatvilágnak értékét és úgy találja, hogy a teozófia „átjáróház jobblelkű pogányok részére, kik előtt még nem gyúlt ki a teljes igazság; ideiglenes otthon szellemi hajléktalanok számára, a vallási dilet-tantizmus vívótere.”

Íme a pozitív ember, aki a jót, az igazat tudja mindenben megragadni. — Ennek típusát írta meg majd száz esztendeje Greguss Ágost kedves kis verses meséjében az Élet kertjéről:

*Egy rózsás kertben — életünk ilyen kert —
Sétálni láttam tíz szál úri embert.*

Hangzott panasz kilencnek ajakáról:

„Be kár, hogy a rózsához túske járul !”

Egyetlen egy volt így elmélkedő:

„— Be jó, hogy túske közül rózsza nő !”

Íme a kétféle ember. Két különböző fajta élet. Két sors. A negatív embereket az jellemzi, hogy ha közeledünk hozzájuk, mindig „en garde” állásban fogadnak, az első szavuk rendszeren a „nem”. Azt hiszik, hogy kérni akarunk tőlük, támadásnak fognak fel minden közeledést. Persze ha intelligens emberek, ha nemes lelkek, akkor ez a görcs később elmúlik, sőt elfogadják azt, ami jó, és csak azt vetik el, ami rossz. De a kezdet, az ösztönös, a természeti a negatív bennük. A pozitív ember ezzel szemben rögtön mozdul, érdeklődik, cselekszik. A kereszténység — ezt nem szabad elfelejtenünk — mindenestül pozitív. Nem tudja, mi a kereszténység, aki negatív módon fogja fel. Hiszen már a két törvény, — az öszövétségi és az újszövétségi, — egymás mellé állítva mutatja ezt. Az öszövétségi erkölcstana túlnyomóan negatív: *Ne ölj ! Ne paráználkodjál ! Ne lopj !* Az Úr Jézus egyetlen törvényt ad: a szeretetnek kettős törvényét; és amikor részletezi, a *boldogságok* formájában adja.

A kereszténységben minden pozitív. Pozitív még az askézis is, amiről legjobban gondolná a hozzá nem értő, hogy valami negatív dolog. Az askézis egyetlen értelme, amely nélkül ostobaság és nem kereszténység, hogy: erősíti az emberben a jóságot, a szeretetet, az istenszeretetet és a

felebaráti szeretetet. Pozitív az alázatosság, amely szintén úgy látszik, mintha valami negatív volna. Realizmusra épül, önismeretre: jót és rosszat belsőleg megtalálni, levonni a következményeket, javulni, erősödni akarni. Még a bűnt is pozitívan fogjuk fel: bűnbánatra alkalom, önmegismerésre tanít, így tökéletesedésem eszközévé válik. Pozitív a kereszténység a tudománnyal szemben: tiszteli, szereti. A művészettel szemben: nem keresztény gondolat félni a művészettől. Pozitív az állásfoglalása a technika, a fejlődés, a történelmi fejlődés iránt is. Aki nem pozitív ember, nem igazán keresztény. — Természetesen legelsősorban pozitív a keresztény az emberekkel szemben. Aki rosszindulattal nézi az embereket, aki gyanakszik, az elzárja maga elől a megismerés lehetőségét. Ha keresztények vagyunk, úgy közeledünk az emberekhez, hogy eleve föltételezzük a jót. Ne gondolja senki, hogy ez előítélet, amely nehezíti a megismerést. Egy esztétikai alkotást sem élhetek át a maga igaz valóságában, ha nem föltételezem előre, hogy jó — azért persze ami rossz, azt meglátom benne, de ha eleve azzal indulok neki, hogy rossz, sohasem fogok belehatolni. Az esztétikában esztétikai optimizmusnak lehet ezt nevezni. De van pszichológiai és logikai optimizmus is. A megismeréshez is szükséges, hogy bizzam annak megismerhetőségében, amit meg akarok ismerni. Az ember megismeréséhez is ez a pozitív beállítottság kell, hát még az Isten megismeréséhez, az emberi dolgokban megnyilatkozó Isten fölismeréséhez !

De *önmagunkkal szemben* is pozitívnak kell lenni. Nem túrni magunkban semmit, ami negatívum, ami a természettel vagy a természetfölöttivel nem egyezik, fölkészülni, gyakorolni magunkat az igazmondásban. Ahogy Nietzsche mondja: „Légy erős igen-mondó !” Bízni önmagunkban, de nem bízni annyira, hogy észre ne vegyük azt, ami bennünk nem jó. Ennek a bizalomnak, ennek a pozitív állásfoglalásnak akkor van igazi ereje, ha az ember *azonnal* és lendülettel nekilát lelke tökéletesítésének, nem ijedezik a rossztól sem, szemébe néz, de meglátja a jót, a rosszat pedig megpróbálja a jóhoz közelíteni. Ha egy szoba akarom itt a kereszténység álláspontját foglalni, akkor azt kell mondanom, hogy ez az *A m e n* álláspontja. Az Amen himnuszát szeretném énekelni. Az Amen: egy egész élet beállítása. Úgy legyen, így van, így történjék ! Tőled van, Uram, tehát jó. Tőled van, Uram, tehát az enyém. Tőled van, Uram, tehát akarom cselekedni. Benne van ebben az istenhit, a hit a gondviselésben, benne van a reménykedés, benne van a szeretet... Mindenre Amen-t mondani; anélkül, hogy a rosszat tagadnánk, a jót látni és a jót akarni magamban és másokban: ez az Amen nagy tanulsága. Az „Amen” a keresztény embernek sokkal nagyobbbat mond, mint ahogyan az, aki ezt végig nem gondolta, sajtené. Tanuljuk el Verkadétól a természeténél fogva keresztény lélek szava mellé az Amen dicséretét.

A szellem embere

Harmadik mozzanata Verkade útjának: beállítás a szellemi értékekre. Vegyük újra elő önjellemzését. A szellemi értékeket, vagyis a jót, szépet, igazat tiszteli, szereti, magáénak vallja, műveli. Mikor Tolsztoj *Vallomásait* olvassa, az első komoly könyvet, amely kezébe kerül, így ír, — még teljesen hitetlen korában:

Eddig a művészet teljesen kielégített. Az volt a feleségem, gyermekem, gazdagságom, örömem, boldogságom, szóval: Istenem. Ma látom balgaságomat, meg kell azonban vallanom, hogy ez a feltétlen odaadás a szép iránt ifjúsgomban nagyon áldásos volt. Az eszményiség iránt való szeretetem ösztönzött

arra, hogy a szépek birodalmában mindig a legjobbat keressem és így korán jutott lelkem arra az elhatározásra, hogy vonakodás nélkül fogja fel a nagyobb jót, mihelyt valamit ilyennek ismertem fel.

A művészet, a festészet, a szépség elmélkedésre, a nagyobb jó fölismerésére indította, — de nemcsak a művészet, hanem a jó és az igaz is.

Másodszor is fölteszi magának az önéletrajza egy más helyén feltett kérdést:

„Ugyan mi indíthatta Istent arra, hogy nekem megadja e kegyelmeket?” — Válaszra csak nagyon gyöngé támpontot találok: a jóban, igazban és szépségen való hitemet, amely néha-néha egy-egy jótetemben megvillant. Isten talált bennem némi jót. Ehhez fűzte hozzá kegyelmét és lassanként rávezetett a világoság útjára, melyet szerető akarata vonakodásom dacára is kijelölt számomra.

A szép, igaz, és jó iránti tisztelet, hódolat, annak gyakorlása, annak művelése az Istent arra bírja, hogy akármilyen gyöngé vagyok, akármilyen hitvány vagyok, hozzáfűzze kegyelmét.

Hogyan lesznek ezek Istenhez vezető utak? Hogyan juthat el ezeken át az ember Istenhez? A keresztény tanítás szerint — és a nagy filozófiák legtöbbjének a felfogása szerint is — az igazság, szépség, jóság a legfőbb Valónak, az Istennek tükrözése a teremtésben. Ami ezekből való, az közelvisz az Istenhez. Ami árt a szépek, jónak, igaznak bennem, az elfelé vezet az Istentől. Minden művész, ha nem mondta, akkor is hitte, hogyha nem akarta hinni, a lelke mélyén akkor is ott volt a meggyőződés vagy a sejtelem, hogy a szépség Istentől való. Hogy a jóság valamilyen képpen isteni: ki ne érezné? E három érték újra nemcsak ezért vezet Istenhez, hanem azért is, mert olyan lelkiállapotba hozzák az embert, amely alkalmas arra, hogy meglássa az Istent és az Istenhez vezető utat. Aki az igazsággal, a széppel, a jóval foglalkozik és azzal telíti lelkét, lassanként olyan lelki formát vesz fel, hogy meglátja az utat és az út végén a célt is. Verkadét a művészettel való foglalkozás ránevelte arra, hogy meglássa a legnagyobbat, a legjobbat és utána menjen. Aki meg tudja látni a jobbat, a legjobbat, hogyne menne Isten felé! Egy másik helyen ezt írja: „Művészetem gyakorlása önmagamban való elmélyedéshez vezetett. Bensőbbé, igazabbá tett.” Az ember oda tudja adni magát a szépek, és ha odaadja magát, bensőségebbé, igazabbá lesz. Aki elmélyed önmagában, annak érzéke támad és fejlődik az Isten iránt. Verkadé művész, tehát elsősorban a széppel való foglalkozás az, amely részéről tanulságot kínál. A művészet, bármelyik művészet — és itt talán elsősorban a zenét kell említeni — az embert öntudatlanul is Isten felé vonzza. Utólérhetetlen szépségű hangot ad ennek *Az ember tragédiája* V. színében Éva monológja. Hallgatja a zenét és elálmodozik:

..... ha dalt hallok és zenét,
Nem hallgatom a szűk korlátú szót,
De a hang árja ringat, mint hajó,
S úgy érzem, mintha álomban feküdném:
A rezge hangon messze multba szállnék,
Hol napsugáros pálmafák alatt
Ártatlan voltam, játszi, gyermeket,
Nagy és nemes volt lelkem hivatása.

A paradicsomot érzi meg újra a zenében, a paradicsomot, amely azért paradicsom, mert az ember Istennel érintkezik benne. Nagyon kevés olyan nagy költő van, akinél ennek valamilyen nyomát meg ne találánk. Nem akarom azt mondani, hogy logikailag megformulázott keresztény gondolatokat és keresztény dogmákat találunk náluk, de sokszor meg-

sejtik az utat és az út végén az Istent. Olyanok is, akikről általában nem gondolná az ember és aki nem ismeri őket nagyon, nem is várná. Ilyen Ady például, vagy József Attila is. A magaméból egy verset szeretnék itt bemutatni annak a lelkületnek példázására, amely a szépen keresztül az Istent látja.

*Bocsásd meg énnekem, Uram,
Hogy jobban szerettem nálad
A meggyet, a mézet, a hársfavirágot,
Felhők mesekönyvét,
Apró gyerekek gügyögését,
Fiúk-lányok mosolya lobbanását,
Férfiak írott homlokát,
Kezed játéka műveit.*

*Bocsásd meg énnekem, Uram,
Hogy szorgosabban látogattam
A Sirtusi Máriát a názáretinél,
Hogy Tamásnál, Teréznél
Szomjasabban lestem az öreg Aranyt,
Berzsenyi mennydörgését
Meg Hamlet töprengéseit,
Hogy a zsoltár orgonaszavát is
Boldog voltam, ha átlophattam
Paraszt magyar szó furulya-dalára,
S hogy könnyeket pillámra nem a mea culpa,
Hanem a rutaja nótája szűrt
Meg a vizeztárasztó tavaszi szél.*

*De mondd meg, Uram:
Behűnyhattam-e szemem előlük,
Mikor belőlük Te néztél reám?
Bedughattam-e szavukra fülem,
Amikor Te búgtál bennük
Kimondhatatlan sóhajtozásokkal?*

*..... Ó Istenem, ha az én árva bodza-shipom
Egy századrészét el tudná fűtyülni annak,
Amit te mondtál énnekem magadról
Egy parasztdal egyetlenegy sorában!*

A szépség bensőségre nevel és elmélyedésre. Mire nevel az igazság? Lényeglátásra. Az igazsággal való minden foglalkozás erre irányul. Aki pedig be van állítva a lényeglátásra, hogyne tudna az Isten felé menni! Nem úgy kell ezt érteni, hogy rögtön és föltétlenül mindenki meglátja az igazságon keresztül az Istent és katolikussá lesz, — de elindul Feléje, és — hogyha meg nem rontja önmaga útját — el is fog jutni Hozzá. Nagy lelkek nagy stilben látták ezt. Linné gyönyörű mondata a Természet Rendszere bevezetéséből: „Az örök mindentudó, mindenható és végtelen Istent láttam elvonulni és megdermedtem a csodálattól.” Tudományos kutatása, munkája közben elvonulni látta maga előtt a mindenható Istent. Aki úgy végzi a munkáját, ahogy Linné végezte, olyan teljes odaadással az igazság iránt: meg fogja érezni Isten jelenlétét. Akiknek kevésbé éles a szemük, azok talán nem dermednek meg a csodálkozástól, nem látnak olyan világosan, de valamiképpen mindenki megláthatja, aki az igaznak hódol és az igazsággal foglalkozik.

Hogy a jóság Isten felé nyitja ki a szemünket, nem szorul bizonyításra: jóság annyi mint szeretet. Isten a szeretet, Isten a jóság. Bizonyos

oldalról nézve: Krisztus, Isten, jóság, szeretet — egy. Aki nyitott lélekkel olvassa az evangéliumot, lehetetlen, hogy meg ne találja Krisztusban a jóságon át az utat Istenhez. De talán még az evangéliumig sem kell menni, hiszen saját szívében is megtalálja az ember. Amikor valami igazán jót cselekszünk, nem érezzük-e, hogy valamiképpen közeledtünk az Istenhez? Ezt megtapasztalja a nyitott lélek.

Át tudom-e adni magamat a helyi szellemi értékeknek? Az igazságnak, a szépségnek talán nem mindenki tudja — de a jóságnak mindenki átadhatja magát. Szent Erzsébetet egy bizonyos fokig mindenki követheti, ha nem is odáig, hogy a poklost ágyába fektesse és ha nem is fogja olyan világosan meglátni a poklosban Krisztust, mint a legendában az ágy függönyét félrevonó őrgróf. De amit a legenda mond, annak lényegét mindenki megtapasztalhatja, aki a jónak tudott élni.

Nyitott lélek

Nyitott lélek: ez a negyedik mozzanata Verkade útjának. Az Ūristenhez vezető útra nyitott lélekkel kell lépnünk. Nyitva tartani lelkünket, hogy meglássuk, meghalljuk Istent. Ő követeket küld maga helyett: jeleket. Nagyon érdekes példák vannak erre Verkade életében. Egy kedves epizód: Még otthon van Hollandiában és Hattem nevű faluban festi a teheneket a mezőn; megindul az eső, ő kifeszíti maga fölé az ernyőt és cigarettázva gyönyörködik az esőverte tájban. Megjelenik egy harmincegynéhány éves béreslegény, odatelepszik melléje, rágyujt és beszélgetnek. A béreslegény elmondja, hogy nincs állása, mert ő bizony egy kicsit hajlik az ivásra; olykor — ritkán — kirúg a hámból és akkor bolondokat csinál. Most is tíz évig volt egy helyen, de kitették a szűrét. „Hát igen, — mondja, — ilyen az Isten, már itt a földön is megbünteti a rosszakat.” Erre Verkade vállvonogatással felel. — „Mért, maga nem hisz az Istenben?” — kérdi a béres. „Hát igen, Isten... Isten valójában nincsen” — mondja Verkade. — „Ne higgye kérem! Mikor 18 éves gyerkőc voltam, én is azt mondtam; de azóta megtapasztaltam, hogy van. Higgye el, higgye el nekem, bizonyos, hogy van, bizonyos, hogy van!” — Ez az emlék, ez a kedves furcsa kis élmény élete végéig megmaradt a lelkében. Egész életében visszhangzott benne: *higgye el, biztos, hogy van!* Nyitott lelke megtalálta a naív szavakban, amit keresett, vagy inkább még nem is keresett: Azt, aki őt kereste. Az élmény eleven hajtóerővé, hatóerővé lett lelkében. — Még hitetlen korában járja be a kölni dómot. Mikor kijön, azt mondja: „Ettől az ember még katolikussá is lehetne!” Nyitott lelke a csodálatos dómban meglátta azt, aki őt hívta. — Talán legérdekesebb példája ennek a nyitottságnak, amikor, még Amsterdamban, Bach h-moll missáját hallgatta. A szöveget a hallgatók kezébe adták. Ekkor olvassa először a Credót. „Azt éreztem: ez az igazi hit, ennek így kell lennie.” Még akkor nem volt hívő, de „meglátta”, megérezte a hit tárgyát. Ez a Bach-zene is ott cseng a lelkében, mikor előre halad az Isten felé. Ezek az apró jelek a nyitott lelkű ember számára élnek és nem múlnak el.

Van-e nekem nyitott lelkem? Mert ugyancsak szükségem van rá. Az evangélista figyelmeztet, hogy az Emberfiáról nem tudjuk, mikor jön el: talán éjjel jön, talán a nap zajában; de azt kívánja tőlünk, hogy legyünk fölkészülve jövetelére: „Legyen csipőtök felővezve és égő gyertya a kezetekben. Legyetek készen, mert amely órában nem gondoljátok, eljön az Emberfia.” (Lk. 12, 35, 40.) Nemcsak azért jön el, hogy számonkérjen bennünket: jön ő hozzánk szeretettel, barátsággal, mosolygva — de nyitott szem kell hozzá, hogy meglássam, nyitott kéz kell hozzá,

hogy kitárjam előtte, nyitott lélek, hogy leboruljak. Készen kell lennünk nemcsak második, személyes eljövételére, hanem követéinek, a jeleknek fölismerésére, amelyeket küld nekünk is, úgy mint Verkadénak, mikor még pogány volt. Itt két dologról van szó: hogy meglássuk, észrevegyük, ha az Isten szól hozzánk — és rögtön cselekedjünk.

Észrevenni a jeleket! Ha nyitva volna szemünk és szívünk a legnagyobb felé, hányszor megtapasztalhatnók! Talán alig van ember, aki egyszer vagy másszor meg nem tapasztalta volna, hogy az Isten szólította. Meghalljuk-e: ettől függ minden. Meghalljuk-e pl. hogy mi van itt a templomban? Érdekes és feltűnő, hogy az újabb konvertiták közt mennyi van, aki a liturgiában kapja meg először a hívást. Szinte kivirágzik a lelkekben a liturgia: az Istenhez vezető utat sejteti meg velük. De nemcsak a miséről és a liturgiáról van itt szó. Betér az ember a templomba, az üres templomba, ahol ketten vagyunk az Úr Jézussal. Persze már az is az Isten szava, Isten hívása, hogy egyáltalán eszébe jut bemenni oda. Mondani akar valamit nekem Isten, talán legközvetlenebbül a prédikációból. Prédikációra tulajdonképpen azért megyek, hogy halljam, mit akar nekem mondani az Isten.

Nem nagyon régen történt egy pesti templomban. A pap prédikált és a szószéken rosszullett fogta el. Egy-két pillanatig nem tudta folytatni beszédét, illetőleg dadogott valamit, amit ő maga sem értett; aztán hamarosan magához tért és folytatta a beszédét. Beszéd után a sekrestyében hozzálép egy férfi és megköszöni neki a beszédet: „Láttam, hogy rosszul lett a főtisztelendő úr és akkor mondott két mondatot, talán maga sem tudta mit — köszönöm, életem legnagyobb problémájára adta meg velem a feleletet.” Ki? — a pap? Nem, a pap nem tudta mit beszélt; itt az szólt meg, aki a szószékről szolt a papnak ajkával. Az Isten akkor jön, amikor ő akar, akkor szól, amikor akar.

Szól sokszor a könyvekből is. Ez a másik nagy döntő tényező a legtöbb konvertita megtérésében. És nagyon érdekes, hogy nem föltétlenül vallásos, keresztény könyvekből: profán könyvekből is. Hiszen amiket fölseroltam, mint Verkade első könyveit, azok egyáltalán nem voltak katolikus jellegűek, leszámítva néhány Verlaine-verset. Emberek, események, életek, halálok — ezek mind mozzanatok lehetnek, amelyeken keresztül hozzám szól az Isten. A sok közül egyik leggroteszkebb esetet hozom fel, amelyet a konvertiták sorában találtam. A nagyhírű angol bombázó pilótatisztnek, Cheshire-nek története ez. Amikor kinevezték kapitánynak, barátai egy bárban vacsorát rendeztek tiszteletére. Nagyon vidám volt a levegő és nagyon nekiereszkedtek a beszélgetésnek, míg nem valaki egyszer az Isten nevét említette. „Ugyan, — mondta Cheshire, — az Isten nem más, mint a lelkiismeret; Isten tulajdonképpen nincsen.” — Erre megszólal egy asszony az egyik asztal végén, aki — mondja ön-életrajzában Cheshire — „nem ivott kevesebbet, mint én vagy akármelyikünk”, és egészen durva hangon odakiált: „Ugyan, micsoda ostobaság! Nem értem, hogy egy ilyen művelt tiszt hogy mondhat ilyen butaságot! Igenis az Isten személy!” Egy szó, — halálos csend. Cheshire feloszlatta a társaságot. Ettől a pillanattól kezdődik megtérésének története, — ma is tartó ragyogó hitvalló élete.

Verkade útjának is ez a végső szava. Ha meghallottuk az Isten szavát, ha megláttuk az Isten jelét, *azonnal* fogjunk hozzá a cselekvéshez. Mert ha nem — gyöngé az emberi természet; legvalószínűbben elfelejtjük. Aztán majd egyszer valamikor megint eszünkbe jut, akarnánk is kezdeni, de azt is elhalasztjuk és megint elfelejtjük. Goncsárov Oblomov-ja derék, becsületes, jellemes, jó ember, akinek azonban nincsen akarata.

Akarna akarni, de nem tud; nem is cselekszik. Mindig újra jön valami ébresztés, valami indítás; ha igazán nekifogna, talán ki tudna evickélni gyilkos passzivitásából, de sohasem teszi, mindig halogatja — végül testileg-lelkileg elzúllik.

Ennek a szörnyű túlzásnak hadd állítsak szembe egy kis dolgot. Nemrégén történt: egy nő megy a vonathoz a falusi úton, nagyobb csomaggal. Egyszer csak valahonnan ott terem két kicsi lány. „Néni kérem, tessék ideadni, majd mi segítünk!” „Köszönöm, kislányok, elbírom magam!” „De tessék csak ideadni, mert azt mondta a tiszteletes bácsi, hogy minden nap kell valakin segíteni!” A tiszteletes bácsi mondta — és a két kislány azonnal megfogadta. Ezen mosolygunk — de bár hasonlítanánk hozzájuk!

Mit kell cselekednünk? — Mindenki érzi, tudja, hogy neki min kell kezdeni. Amikor Isten megvilágosít, megmutatja, hol és mivel kell kezdeni. Nem is az a fontos, hogy mivel; az a fontos, hogy elmozduljunk arról a holtpontról, ahol vagyunk. Ki tudja, megismétli-e az Isten a jelet, elküldi-e még egyszer követét?

Isten megmutatja az utat magához, — megtette a maga részéről az első lépést. Ezután következik a második lépés, amit nekem kell megtennem, hogy majd aztán az Úristen elhívhasson a harmadik és a negyedik és az ötödik lépésön keresztül oda, ahová az út vezet: Hozzá.

TÁJ A VONATBÓL

Vad júliusi délutánon
fut vonatom a tájon át,
akácsoros, lankás mezőben,
hol aratják a gabonát.

Tengeri, zab és krumpli zöldje,
köztük egy-egy sávnyi arany.
A kaszás föl se néz, csak vágja
az érett búzát komolyan.

Egykedvűen, szívós keményen
a tűző napú ég alatt.
És párja hajladox nyomában,
szedve az eldőlő szálakat.

Ott fehér, amott piros kendő,
fénylő kasza, hajló derék.
Áll a levegő mozdulatlan
s felhőtlenül izzik az ég.

Vonatunk tovább fut. Felénk most
házak szaladnak s kerti fák.
Fűzfáival egy kies rét jön
s magas part, mely végig virág.

Ablakomnál egy fiatal nő
mereng a tűnő tájakon.
Pár koránkelő a melegtől
szunnyad bókolva a padon.

A völgy már Gödöllő. Elöttünk
hűvös erdők sötétlenek.
S nyugaton szürkén, ismerősen,
büszkén feltűnnek a hegyek...

Hegedűs László

TOLDALAGI PÁL VERSEI

AZ ÉLETEM DARABJAI

Ezek a lompos, álmos utcák,
ezek a földbe süllyedő,
kis házak az én életemnek
darabjai. A fa, a kő

s a vas szelíden összeálltak
bennem is egyszer, ahogy itt
vannak; ahogy a vén akácfa
álltában megtámaszkodik

a háztetőben. De a legszebb
a szentjánosbogárnyi fény
ahogyan ide-oda repked
az ablakoknak üvegén.

ILYEN LEHET

Az álló vízben a kövek
világító fehérek.
Szívemben nincsen gyűlölet.
Egész szelíden égek.

Ilyen lehet az álmodó.
Ilyen lehet a vén fa.
Belezuhan a lángoló
nap most egy szakadékba.

Utána pedig minden oly
bizonytalaná válik.
Mutatja a felhőgomoly
alakatlan csodáit.

MAGÁNYOSAN

Felemelkednek a habok
és végighorzsolják a partot
a némán szenvedő sziklákat, a halott
betonfalat. Megdöbbször az arcod.
A hamunál is szürkébb s kráterekkel
van teli. Nem tudok
birkózni a kísértetekkel.
Csak bámulok.

Tehetetlenül állok. Érzem,
mint változtat át engem is
az idő; mint formál keményen
s hogyan leszek csupa tövis,

megrémítve és elriasztva
azt is, aki megsimogatna.
Köröttem a világ örök
süket lármája mennydörög.

MA AZT ÁLMODTAM

Ma azt álmodtam éjjel, hogy megint
erős vagyok. A szívem úgy sugárzott,
akár a nap. Köröttem szép hegyek
egyenletes, zöld koszorúja látszott.
Az eget, amely fáradt volt nagyon,
a jobb kezemmel tartottam s a ballal
magamhoz vontam azokat, kiket
mindig szerettem. Azután egy nagy hal,

vagy egy haltestű felhő jött felém
és mind nagyobb lett, egész óriási.
Félve gondoltam, hogy könnyörtelen,
ragadozó száját ki fogja tátni.
Védekezésül elengedtem az
égboltot, ami rám is szakadt rögtön.
Azóta újra vonszolom magam
s árnyam utánam vánszorog a földön.

HÁROM JOHANNA

Jeanne D'Arc valamikor úgy nyilatkozott magáról: az emberek már rég elfelejtik Rouen városa helyét is, amikor az ő neve még mindig emlékező szivekre talál a világban. A Szűz tűzhálála óta eltelt félezer esztendő csakugyan, mintha e jóslat érvényességét igazolná: Johanna emberi tragédiája azóta is az európai irodalom nagy témái közé tartozik. Régi és új drámaírók, költők művein keresztül a némafilm éppúgy, mint napjainkban a hangosfilm, újra meg újra az érdeklődés középpontjába vonja a leány megható alakját. S a Johanna-téma körül — jóllehet különböző oldalról ragadták meg azt az eddigi feldolgozások — lényegében máig sem állapodott meg a vita arról, hová sorozzuk Jeanne D'Arc történeti személyét? Vajon ösztönös politikai lángelmének tekintsük-e őt vagy pedig a katonai zsenik és a vallási reformok előfutárai között jelöljük ki a helyét?

A közlőről érdekelt angolok csaknem félezer évig haragudtak a francia hősnőre. Egykori vereségük nem hegedő sebe táplálta nacionalizmusukat, akár a franciákét a feledhetetlen orleansi győzelem emléke. A német ébredésre pedig a késői 19. század fordulóján is serkentően hatott.

Még Shakespeare is boszorkánynak ábrázolta a francia föld felszabadítóját, aki népe százados felemelkedése előtt tört utat. Ám, ugyanezt a jót cselekedte megégetőivel, az angolokkal is, kiket a rájuk mért vereség kijózanított a „feudális világháború” hőbortjából. A romantika németjei Schiller ércsengésű nyelvén, ettől az artemiszi leánytól tanultak önfeláldozó hazaszeretetet a hódító Napóleon ellenében. Az angol B. Shaw végre is — de csak a két nemzet relációjában — elégtételt szolgáltatott a francia parasztlány emlékének. Egy félezer év után — a történelem nagyon is vigasztaló logikája szerint — kellett is, hogy egy angol ember oltsa el az angolok által gyújtott roueni máglyát, amelyet a nemzeti gyűlölség táplált.

Az elégtétel teljességét azonban mégis az Egyház szerezte meg neki, amikor a francia milliók szívében élő Johannát oltárra emelte (1921). Az egyház adta minősítés — túl minden temporális beállításon — egyedül méltó a Szűz szellemerkölcsi kiválóságához. E szentségi distinkció ellen nincs többé fellebbezés. In aeternum tehát: egy sorban térdelnek előtte „a féltékeny hadvezérek, a sértődött egyházfejedelmek, a cselszövő kancellárok, a kemény inkvizitorok s a Törvény vak szolgálói. Áldják nevét a henye királyok s a kintpadok hóhérai. Az önző fanatikuskok s a bátortalan lelkek”. Mert Johanna nemcsak hogy megvédelmezte helyettük a lélek világosságát és igazságát, hanem magára vette a cselekvő hősiesség terhét is, amit a kortársi férfiak vállalni ledobtak.

*

Johanna csodája az akkori Nyugat két legfejlettebb feudális államának rendjét rázkódtatta meg. Küldetése esztendejében (1429) sok csatában vett részt, de kardjával soha vért nem ontott. Szent Katalintól nyert vasával azonban formáiban még egy fennviruló, de gyökerében már elkorhadt életberendezésre mért csapást. Eképpen volt Johanna karjának szinte természetfeletti az ereje. Az öt liliommal ékes kard a hűbériségen győzelmeskedő központi királyi hatalom jelképe lett, azé az új francia királyságé, amelyet a főnemesi „toportyánok” ellen a néptömegek önfeláldozóan támogattak. A Johanna személyén keresztül megnyilatkozó isteni végzés alapozza meg szinte a nemzetállam ez első, újtípusú formáját. Ennek élő jelképeként Johanna talpig vasban ott áll a reimsi dóm oltára mellett, ahol VII. Károlyt „minden franciák urává” koronázták.

*

Magasrőptű terv megvalósításaért akarta személyében egyesíteni a két ország erejét az angol V. Henrik. Egyesült hadaival — angolokkal és franciákkal — egyszer majd feltűzi a keresztet és a Szentföld felszabadítására indul. Őszintén hitte, hogy ez a világméretű koncepció egybevág Isten és a középkori Egyház szándékával. — Hogyan merészel hát ez a tudatlan francia lány a keresztény erők egyesítésének magasszintű tervébe így belerontani, ha csak nem az ördög bujtogatja erre?

Aki középkori ember léteré, ennek a gőzös szemléletnek a lépvesszejére ragadt — s ilyenek sokan voltak a feudális társadalom felső köreiben —, könnyen hitelt adott a kódosító angol propagandának, amely Johannát ördög-sugallta boszorkánynak kiáltotta ki.

Az „alacsonyrőptű” nép viszoni, mely naponként szenvedett az angol hódítók és a szövetséges burgundi urak kegyetlenségétől, csodálattal és szeretettel özönli körül Johanna zászlaját. A vad katonák természetes vezetőjüknek érzik a leányt és eszükbe sem jut, hogy annak női mivoltán élcelődjenek. Sőt új vezérük példáján tanulva, gyökeres belső életreformra szánják el magukat.

*

Szerkezetében az angol hódítók hadserege is feudális jellegű, de technikai ütőerőben felülmúlja a francia nemzeti sereget. A francia lovagok, „e frank ficsurok” (Shakespeare) nem a hazájukért harcolnak. Hadivállalkozásaikat csupán a fogolyszerezés jörfizető üzleti szempontjai irányítják.

Egy csapásra megváltozik a helyzet, amikor Johanna magával ragadó hite valóságos népfelkelést támaszt. Orleans felszabadításától kezdve mindenfelől francia túlerő támadja már az angolokat.

Ez az újtípusú francia sereg szükségképpen háttérbe szorítja a régít és félreállítja a levitézlett lovagi had sértődött generálisait is, akik nem akarják döntésre vinni a felszabadító háborút. Inkább békülnek az angolokkal, csak-hogy szabaduljanak az ügybuzgó népfelkelőktől, a nem hivatásos seregvezetők rámenős módszereitől. Amíg felhasználhatják a király csodálatos védencét, a Szűz lendületes inspirációit követik. Később azonban sorra kihagyják a politikai tervezetésekből. — Ha a leány — mondják — istenkísértő módon az idejénvaló béke helyett továbbra is a vérontást akarja, sőt elragadtatásában a saját biztonságával sem törődik, — ám lássa végzetét... A megalkuvásos béke hívei így maguk taszítják le a trón mellől a Szűzet a roueni börtön mélyébe. Jeanne D'Arc hamuvá omlott teste fölött a hűbéri rend angol-francia képviselői, békejobbot nyujtanak s az engesztelhetetlen harc kelletlen hirdetőjét kölcsönösen megtagadják.

*

Pedig micsoda gyötrődések és félelmek között nőtt Istennek küldöttjévé ez a Domremy-beli parasztlány. Még alig 15 éves, amikor először hallja (1425) a küldetés és a kiválasztottság égi hangjait: „Ölts férfimódra páncélt és tadd meg a földi élet neked is nyíló örömeit. Övezkedj fegyverekkel és kergetd el Orleans alól az angolokat. Vezesd az ország törvényes örökösét Reimsbe, hogy ott megkoronázzad.” Küldetése tehát emberfelettien bonyolult. Tudnia kell, hogy abba — belepusztul.

Johanna három évig tusakodik e rettenetes feladat kérdésfeltevéseivel. Az események azonban fenyegetően sürgetik a döntést: 1428 októberében az angolok ostromzárral veszik körül Orleans-t, a szabad országrészek e kapuját. Johanna azonban aránylag kicsiny sereggel szétveri az angolok főerőit, megtisztítja tőlük a Loire vidékét és VII. Károllyal bevonul Reimsbe, a koronázó városba. „Elvezettem hozzátok — mondta a Szűz — a legjobb segítséget, melyet egy város valaha is kapott, mert ez a segítség, Istené.”

Ime; egy értelemfeletti értelem egy értelmetlennek látszó vállalkozást ta-

nácsol a francia vezetőknek, kik egy értelmetlen helyzetben már-már az összeomlás óráját várják. Az „értelmetlen” tanácsból mégis értelmes diadal lesz. Néhány nap alatt értelmes rend szerint tisztázódnak az évtizedek óta fejtetön álló francia dolgok. Most viszont az angolokon a sor: csakugyan értelmetlen erőfeszítéssel igyekeznek visszafelé forgatni az események kerekét, hogy lábon maradhassanak. Nem vesznek tudomást a valóságról és szemüket továbbra is az egyetemes, szentföldi hadjárat csalfa délibábjára függesztik.

Féktelen haragjuk Johanna ellen összpontosul, e finom és érzékeny értelmű lány ellen, aki hirtelen úgy érzi: „kiürült”: többé már nem hallja oly biztatóknak a „Hangokat”. Reims után már csak az általa megmozdított tömegerek hullámain hanyódik. Még résztvesz egy-két hadivállalkozásban. Párizs alatt megsebesül, hátrahagyott fegyvereit az angolok diadallal helyezik el a Notre-Dame-ban. E kudarc nyilván már figyelmeztetés: küldetése véget ért. Le kell tennie a fegyvert. Compiegne-nél egy jelentéktelen csetepaté közben az angolbarát burgundok fogságába került (1430. május 24). Szerepe most már: felkészülés a szenvedésre s a legfájdalmasabb halálra...

*

Elfogatásának híre megremegetti a francia embereket, a békepárti udvar pedig fellélegzik. „Az Isten azért türte el Jeanne elfogatását — jelentették ki, — mert a lány kevélyé lett azoktól a gazdag ruháktól, amelyeket kapott, de azért is, mert nem azt tette, amit Isten parancsolt, hanem amit ő akart.” Isten parancsát pedig úgy értelmezték az ingatag király tanácsosai, hogy most előbbre való a béke, mint a harc. Johanna érdekében tehát semmit sem tettek. Jó Fülöp burgundi herceg pedig gyorsan eladja foglyát az angoloknak. Tízezer aranyat kapott érte. Királya részvétlenségére Johanna önmaga feláldozásával válaszol s egy zokszóval sem vádolja egykori „bajtársait”.

Az angol háló pedig pompásan kerít. Elfogatása után a párizsi inkvizitor máris jelentkezik Johannáért, aki „többféle eretnekséggel és bűncselekménnyel gyanúsítható”. Az angolok biztonsági és jogi megfontolásból helyesebbnek vélik, ha a pört Pierre Cauchon beauvaisi püspökre bizzák. Johanna ugyanis e püspök joghatósága alá tartozott területen esett fogságba. Így tehát Rouenban megkezdődött „a legaljasabb pör, melyhez hasonló talán az Üdvözítő póre és vértanúsága óta nem volt” — állapították meg 25 év múlva a rehabilitációs eljárás során.

*

A bírakat megfélemlítették vagy megvesztegették. Johannát durva katonák között, megbilincselve őrizték. Védőt nem adnak melléje. A misehallgatástól, a szentségektől eltiltják. Cauchon kihasználva Johanna védtelenségét és tudatlanságát, a saját szavainak hálójában fogta meg. Előbb eretneknek nyilvánítják, majd a bűnbocsánat ellenére örök fogságra vetik. Szörnyű helyzetéből csak egy módon szabadulhatna: ha ügyével a pápa vagy a zsinat ítélőszékéhez folyamodik.

Kérését Cauchon kereken visszautasítja.

Cauchon nem vette figyelembe Szent Tamásnak az alárendelés tekintetében hangoztatott állásfoglalását: „Minden olyan kétes esetben — fejt ki —, mely a hit igazságait illeti, feltétlenül a pápához vagy az egyetemes zsinathoz kell fordulni”. Ehelyett a Párizsi Egyetem többségében burgundi-párti szakértőjének véleményét fogadta el. Az Egyetem pedig, mint a „tudományok fénye”, Johanna hallucinációit hazugoknak nyilvánította és felszólította azok megtagadására.

Az angolok azonban megtorló csapást akarnak mérni a francia nemzeti pártra is. A hívő tömegek előtt bizonyítani kívánták, hogy a Szűz személyében egy eretnek és boszorkány volt a Dauphin trónrasegítője. Követelik te-

hát: Johanna nyíltan is tagadja meg küldetése isteni eredetét. Ezért 1431. május 24-én a roueni temetőben nyilvános tárgyalást rendeznek, amelyen a Szűz „a tűztől való rettegetésében” alá is írja a maga-elítélő nyilatkozatát. S midőn ezt néhány nap múlva visszavonja: a csapda bezárul. Így: „miként a kutya, mely visszatér piszkához”, Johanna önmagát taszította máglyára. Amilyen hazug volt az angol jelszó, amivel hódításaikat leplezték, épp olyan hitvány az ügy, ami a leányt elemészette: a visszaeső bűnös számára nincs irgalom.

A vásártéren felállított máglyán (május 30) e felirat volt olvasható: „Jeanne, aki szűznek nevezte magát, hazug, bűnös, népcsaló, istencsaló, gonosz, istenkáromló, hivalkodó, hamishitű, bálványimádó, kegyetlen, ördögös, isten-tagadó, szakadár és eretnek”. Szíve nem égett el a szörnyű tűzben. Hamvát a folyó vizébe szórták.

*

Johanna története szabályos tragédia. Belőle a „műfaj” egyetlen kelléke sem hiányzik, amit ne a valóság kínálna. Kortársai környezetével ütközik össze s ez a vétsége. Az összeütközést előidéző erő azonban: transcendens eredetű. A környezet ellenőri viszont evilágiak. Ez utóbbiak szükségképpen nem viselhetik el tartósan, hogy evilágiságuk természetét egy természetfölötti erőhatalom szétzúzza s az evilági fejlődés áradatát új mederbe kényszerítse. A természetfelettség, mint magatartást és alkatot formáló motívum, nem hiányozhat a Johannáról szóló ábrázolásokból. Ha figyelmen kívül hagyjuk e motívum jelenlétét, úgy csak egy zavarodott lény szálnas megvergődését éljük át.

Johanna persze nem csupa mirákulum. Nagyon is valóságos ember. Lényében mégsem az emberi a legfőbb valóságmutató, hanem a rendkívüliség — a szentség. Erkölcsei zsenije már gyermekségében kibontakozik s korán elindul a belső tökéletesedés útján. Korán részesül a kiválasztottság kegyelmében és húszéves korára már befejezi küldetését. Johanna szent, mert egy természetfeletti végzést valósít meg az emberek számára, emberi adottságok között, gyakran emberi eszközökkel. A szent, éppen mert a megszentelő kegyelem állandó állapotában cselekszik, emberi miliője és adottságai ellenére is tisztán tartja cselekvési eszközeit. Eszébe sem jut, hogy azok alkalmazásakor alantas, vagy ámitó magatartást tanúsítson.

*

A természetfeletti küldetés nem minden szentet avat történeti hőssé. Johanna sorsában a szentség mirákuluma annyira összefonódik egy tragikus esemény sor véres szálaival, hogy csaknem eltorzul a mirákuluma. Mert Johanna küldetése a középkori nagypolitika Poklába szólt, amelyet a gyűlölet, a kapzsiság és a vérszomj tüze telített. Egészséges értelme, elragadó egyénisége ellenére el kellett vesznie e tűzben, de éppen maradt a szíve. Az isteni Mester nyomán elmondhatta tehát: „Meggyőztem a világot”. Ezzel a jellel győzött s e jeladás volt megdicsőülésének tanúsítója is.

Johanna valóságalkotta tragédiájából kifejlő rendkívülisége — sajnos — nem is találhatott egyenértékű kifejezést a profándráma masinériájában. Shakespeare, Schiller és B. Shaw kísérlete, hogy Johanna mirákulumát e masinéria eszközeivel mutassák meg: torzul sikerült. Mert ha tudomásul is vették Johanna életében a természetfelettség jelenlétét, a drámai kifejezés „immanens eszközeivel” nem nyúlhattak hozzá a misztifikálás és a profanizálás kisebb-nagyobb veszedelme nélkül. A profán-dráma legpompásabb gépezete is csak Prokruosztész-ágy lehet a mirákulum számára. Megidéző kísérleteik során tehát egyikük sem törte át a tragikum evilági korlátait. Pontosabban: nem tudták az evilági tragikumot felemelni a mirákulumba. E szükségképpeni korlátok következtében Johanna evilági tragikumát nem a természetfeletti küldetés s e küldetés ellen feszülő evilági erők összeütközéséből vezetik le, hanem egy-egy emberi vétség természetellenes felnagyításával vagy egy alkati gyön-

geség eltulzásával próbálják megközelíteni Johanna tragikumát. Holott a szent számára a „végzet” nem tragikus, hanem mirakulózus. A tragédia feloldódik és megengesztelődik a csodában.

*

Shakespeare az első, aki Johannát a királydrámákban — e krónikás színjátékok egyikében, a VI. Henrik-ben — megidézte. A hős leány az angol nemzeti önérzet megtagadásaként, a legalantasabb vonásokkal ábrázoltan jelenik meg a késői Tudor-korszak színpadán.

A shakespeare-i királydrámák — mint ismeretes — a Tudorház történet-politikai igazolását szolgálják. A Tudorok a középkori angol oligarchia véres vetélkedését s az új társadalmi erők támogatását úgyenes használják ki az új típusú központi hatalom kiépítésére, dinasztiajuk állásának megszilárdítására. Győzelmüket ugyanazoknak a polgári — népi erőknek köszönhetik, mint amelyek az angol oligarchia franciaországi hódoltságát véres szabadságharcban felszámolták. A két nemzetállami sovinizmus azonban nem férhet meg egymás mellett és 150 év múlva sem bocsátja meg egymásnak a harci dicsofégen esett, égető sérelmet. A Shakespeare-korabeli anglikán-nemzetállam s a támogatását élvező angol közvélemény még kevésbé hajlamos arra, hogy elismerje: a Jeanne D'Arc által megindított szabadságharc, amely az angolok kiűzésével végződött, közvetve az angol hűbériség középkori rendszerének összeomlását is elősegítette, sőt siettetette.

Shakespeare tehát a korabeli angol közzelfogás Johanna-képét visszavetítve, megreked a nacionalista erkölcs egyoldalúságában s a különben megvetésre méltó oligarchiát maga is felmenti bűnei alól. Szinte glorifikálja az angol hűbéresek franciaországi bünteteit. Jogszerűnek tünteti fel a Jeanne D'Arc-kal szemben elkövetett Justizmordot, sőt: a hit- és erkölcs védelmezőiként mutatja be azt az osztályt, amely angliai hazájában minden hitelét elvesztette.

Johanna egyénisége kidolgozásában meglepően ellentétes árnyalásokkal dolgozik az író. Az ellentmondásokat a Shakespeare-kutatók egy része azzal magyarázza, hogy a költő idegen szerzőktől kölcsönzött részleteket olvasztott a Johanna-jelenetek közé anélkül, hogy e jeleneteket egybeszötte volna a magáival. Mások a kezdő Shakespeare színpadi járatlanságát hozzák elő menteségül.

Az igazságot azonban inkább az a felfogás közelíti meg, amely kérdéssel felel a fenti magyarázatokra: Miért éppen a Johanna-jelenetek esetében szorult rá Shakespeare idegen szövegek „kiollózására”. Talán nem látta tisztán Johanna tragikumát? Hiszen amikor a történést a francia táborba teszi át, még annak a „jólértesültségének” is tanújelét adja, hogy a francia nép régóta szentként tiszteli Johannát. VII. Károly az orleansi diadal napján így ujjong: „Szent Déneshez nem fordulnak ezentúl, Franciaország szentje: Szűz Johanna!”

Vajon, nem szándékos-e inkább a jellemábrázolás e diszharmoniaja, azzal a céllal talán, hogy a primitív nézők indulatait a Boszorkány ellen — legalábbis — melegen tartsa? Erre az indulati prevencióra akkor még szükség volt a protestáns Angliában, éppen az európai ellenreformáció kibontakozása idején. Ilyen körülmények között Shakespeare — humanista meggyőződése ellenére sem — fordulhatott szembe a hazai közzelfogással. A Johanna-ügy aktái pedig nem az ő fiókjában porosodtak. Johannája tehát — az angol közzelfogásnak megfelelően — szemérmetlenül ámitó és hazug. A francia udvar nyilvánossága előtt „Miasszonyunk küldöttjének” nevezi magát, de a compiegne-i csata nehéz perceiben a démonokat hívja segítségül. Amikor pedig már ezek is elfordulnak tőle: lelkét, testét felkínálja nekik a francia győzelem zálogául. Fogságában „büszke ringyóként” viselkedik és hitványul megtagadja esdeklő atyját is. A máglya láttára egyszer isteni küldetésére hivatkozik, majd terhes-

ségi állapotára, méghozzá olyan frivol részletességgel, hogy szavát a karzat röheje kísérte bizonyosan.

A londoni Globe-színház színpada ezekre a percekre a roueni piactér máglyájává változott, amelyen Johannát újra meg újra megégették...

*

A Johanna-téma másik nagynevű feldolgozója: Schiller, aki ugyancsak elvipolitikai érdeklődéssel fordul hősnője felé. Jeanne D'Arc rendkívülisége is kétségtelenül vonzza romantikus képzetét. Felvilágosultsága tiltja viszont, hogy a barbár felfogásnak megfelelően, boszorkánynak, akár a hívő rajongás eszményképeként, csupán szentnek minősítse őt. Schiller számára Johanna: „a régmúlt idők mondai alakja”. Időtlen értékét abban látja, ami egyúttal forrón időszerűvé is teszi a leány történeti szerepét. Az Orleansi Szűz: nemzeti hős, keresztény-romantikus hősideál.

Johannának a rehabilitációs pör óta — Voltaire Pucelleje ellenére is — megállapodott hirneve volt a katolikus világban. Az új nacionalizmus eszméjét e jóhírű hősnő nevével összekapcsolni s vele a koreszmét mintegy megáldadni, oly szerencsés gondolatársítás volt, ami a német kispolgár pietizmusát és sarjadó nacionalizmusát egyaránt kielégíthette. Schiller invenciója, hogy a francia nép szent hősnője példájával tüzelje harcra a német ifjúságot a területtrabló Napóleon ellen, — még csak fokozta a színmű korabeli sikerét s meghatározta visszhangját.

Schiller buzgón elmélyedt Johanna egyénisége tanulmányozásában. Buzgalma azonban nem a vallásos emberé, hanem a szuverén művészé, az esztétikai emberé.

Mindenekelőtt jelentékeny „kozmetikai” műveletnek veti alá anyagát. Leleplezi róla a boszorkányság visszataszító vonásait. A boszorkányság-motívumát ezúttal csak az egyik mellépszereplő: a leány korlátolt és babonás atyja képviseli. Thibault apó értetlenségében, de amiatt is, hogy rendkívüli gyermeke fölött elvesztette szülői hatalmát csalással és boszorkánysággal vádolja tulajdon vérére. A romantikus dráma receptje szerint a maradi, kegyetlen szülő mindig keresztezi gyermeke boldogulását. Az öreg Thibault azért sujtja e vádakkal a lányát, hogy veszedelmes küldetéséről lemondásra és egy kedveszerinti házasságra kényszerítse. A szülői szeretet önzése azonban már nem menti, hanem véglegesíti a féltett gyermek tragédiáját.

Schiller további jelentős beavatkozása: a máglyahalál barbár módja helyett a megdicsőülés eszmeibb kifejlésével szépíti Johanna kegyetlen végzetét.

A többrendbeli szépítés eredményeként Johanna majdnem elveszti emberi lényegét, sőt női természetét is. Dicsfénnnyel övezetten száll alá a felhők közül a harctérre, hogy a szorongatott franciákon segítsen. Szellemként jár, libegőn. Vasalt ajtó, háromszoros bilincs, öles bástyafal nem akadályozza mozgásában. Egyszerűen: a csodátság annyi fölös díszével halmozza el hősnőjét a költő, hogy az igazi Johanna azok töredékével is többre jutott volna.

*

Ragyogóan angyali egyéniségének átelleni oldala viszont annál riasztóbb. Nyakas, konok, francia Brunhilda, aki a gyilkolásban az angolok számolatlan irtásában találja küldetése értelmét. Kardja „önmagától öl, mintha élne”. Ám ez a kard csak az angolokat pusztítja, a burgundokat azonban, kik végre is franciák, megkíméli. A barát és az ellenség megkülönböztetésének ez a vérmisztosz-szerűsége Johannát a nacionalizmus hősnőjévé avatja, de minden „csodássága” ellenére megfosztja a szentség egyik lényeges kritériumától: a tökéletes emberszeretettől.

A fiatal Montgomery hiába könyörög előtte életéért: ez a Johanna a pro-

fán humanista türelem és nagylelkűség elemi szintjéig sem emelkedik, nem-hogy a felebaráti, sőt az ellenség-szeretet krisztusi követelményeit példázná... „ha balsorsod egy tigris körmére — Vagy krokodilus éhes torkára juttat — Akkor még számíthatnál irgalomra — De énvelem találkoznod — halál...” S mihelyt ekképpen ledöfi Montgomeryt, hátát ad a Szűzanyának, hogy „Erővel vértetted e gyöngre kart — Kegyetlenséggel leányszívemet”.

E kegyetlen leányszívét — küzdése tetőpontján — mégis eléri a romantikus balvégzet: a szerelem. E hatalmas érzés — tanúsítja Schiller — nemcsak történelmi és társadalmi korlátokat törhet át (Ármány és szerelem), hanem természetfeletti korlátokat is. Ennek az emberi érzésnek varázslatos hatalma van. A bennerejlő erő még egy Johannát is kiszakíthat a magasabbrendű szenvedélyek köréből, amelyeket égi küldetéseként kapott. A romantika kánonja szerint „szerelem az az erő, amely a földről az égre csap és az égiek által dik-tált erkölcsi kényszert is megtörheti.” Az égi kényszer ellen Johanna is pa-naszskodik. De a keresztény Olümposz kegyetlen lakói erős kötelékkel fűzték magukhoz Johannát; a szüzességi fogadalommal. Országszabadító küldetésé-nek ez a záloga. „Egy tiszta szűz — biztosítja őt egy égi hang — A legfensé-gesebb cselekvésre képes, ha ellenáll a földi szerelemnek.” Az égi és a földi szerelem vetélkedésében Johanna ez utóbbi mellé áll, ezzel vétkezik és kül-detése értelmét veszti.

Johanna szerelmes lesz Lionellbe, az angolok ifjú fővezérébe s e „balga” megismerés egyszerre megfosztja földöntúli erejétől úgy, hogy csodálatos kard-ját is átengedi zsákmányul az angol „arszlánnak”. A Szent Szűznek tett foga-dalmát megszegte s most félre kell állania. Belső árulással vádolja magát és megadással túri, hiszen Isten büntetése ez — hogy atyja megbélyegezze és bajtársai kitaszítsák őt népe közösségéből. Vétsége terhétől szabadulást ke-rresse kitör tehát az angol fogságából és övéi oldalán a tisztos katonahalált választja.

Végso soron: az Orleánsi Szűzben ez az immenens tragikum úgy elnyomja a mirakulumot, hogy a vétség kiengesztelése, a hősi halál, nem is következhe-tik be másként. Schiller művészete ezen a ponton valóban meghökkentő: a csodás elemek külsőségeivel úgy teleragyogja hősnőjét, hogy az igazi miráku-lum eltüntetése a történeti igazság rovására, kitűnően sikerül. S a nacionalista közönségnek különben sem jutott eszébe, hogy számonkérje Johanna drámájá-nak közismert záróakkordját, amikor a szörnyű valóság helyett a költői kép-zelet sokkal elragadóbb finálét varázsolt a lelkesült szemek elé. A valóságnak ez az elvarázsolása, a varázslatnak tényként való elhitetése, sőt a tényként el-hittnak egy csodás halálvízióban való feloldása: — mindenek ellenére — Schil-ler romantikus zsenijéhez méltó. Ilyen beállításban senki sem vette zokon, hogy a schilleri Johanna a pogány hadisten papnőjéhez méltóan, a Szent Na-cionalizmus oltárán hullatta véré-t s nemzeti mártírként engeszteli ki a Katoli-kus Mennyszágot. Az utolsó jelenet látomásában, bár angyalok fogadják a Szűz égberöppenő lelkét, tetemét azonban a végső tiszteletadás jeléül, komor hadilobogók borítják be.

Az európai forradalmak után összefogódzva így osztozik Johannán a nem-zeti hatalom s a megbékélt égi hatalom: a polgári nemzeti eszme, és a polgá-rosult vallási eszme, a romantika jelei alatt.

*

A boszorkány és nemzeti hősnő mellé B. Shaw harmadik Johannát állít, a szabadságát veszített ártatlanságát, a hivatásában sértett nőét. Mindkét válto-zat jellegzetesen shawi-téma, ami szinte életművének is tengelye.

Shaw ábrázolásában természetesen fejlődik és tisztultabb lesz a Johanna-probléma értékelése. Sokkal kedvezőbb történeti és tudományos feltételek kö-

zött nyúlhatott a kérdéshez, mint két nagy elődje. Ez is magyarázza ábrázolásának haladóbb jellegét.

Kezdetben — mint látjuk — széles kilengést mutatott a Johanna-ábrázolás: a negatív-csodásságtól (Shakespeare), az evilági tragikum eltorzított végétéig (Schiller).

Shaw a pozitív mirákulum és az evilági tragikum egybehangelése érdekében jelentős erőfeszítéseket tesz. Megkísérli a középkori lelkeségnek érzékeltetését. Ezernyi apró vonással kelti életre nemcsak e kor hétköznapijait, hanem Johanna életének történeti háttérét is. A problémát azonban a sokrétű felkészültség ellenére sem oldhatja meg, mert ebben eredendő szkepticizmusa akadályozta.

Eljut azonban — sajnos csak egyetlen figura erejéig — a középkori misztériumjáték naivan népies és vaskosan reális gondolkodása érzékeltetéséhez. A kor minden nyomorúsága mögött megérzi az egyszerű emberek mély lelki derűjét, amit a feltétel nélküli hit oltott a legnyersebb szívekbe is. Feloldja kis-sé a dráma szkeptikus kicsengését, s az emberekben élő önkénytelen jóság örök sugarát veti Johanna vergődő alakjára. Utalunk itt az epilógus félhomályába harsány bakanótával belépdelő angol katonára. Ez a fickó, a Szűz egyik nagyon hálás tisztelője, mert minden év május 30-án, Johanna mennyei születése napján, kimenőt kap a pokolból, azért az egyetlen jócselekedetért, hogy a tűzben fuldokló leánynak egy ágakból összerótt keresztet nyújtott a magasba. Emberien egyszerű, s bátor irgalmasságával katolikusabbnak bizonyult a két hatalom rangos és tudós képviselőinél, mert minden propaganda ellenére megsejtette Johanna ártatlanságát, s ettől vezettetve cselekedett.

A jelenet dogmatikai szempontból természetesen nem helytálló, mert az örök kárhozát helyéről nincs visszatérés. Ha azonban az epizódot költői jelenetnek tekintjük, azt olvashatjuk ki belőle, hogy a jócselekedet a leghitványabb, a legreménytelenebb embert is önmaga fölé emelheti. Johanna tehát nembiába jött el...

Kár, hogy Shaw ennek az epizódnak erkölcsi optimizmusát nem vállalja műve végső mondanivalója megfogalmazásában: a kísértetjárás órájának vége. Véletlen jóság és kitartó gonoszság mind, mind elenyészik. Csak a sírontúli magány keserősége és a küldetés hiábavalóságának fájó tudata marad meg Johannának. A szépség hamujának lepedéke ez a Szűz tündöklő alakján.

*

Az Inkvizitor a pör fináléjában azt mondja, hogy Johanna ártatlanul zúzódtott halálra a hatalmak malomkövei között és a hatalmak sorában ott volt az egyház is. Shaw szerint tehát az egyház az evilági hatalom pártján egyik meghíúsítója volt Johanna igazsága érvényesülésének.

Shaw történetlátásának sokoldalúsága ellenére, az egyház szerepének megítélésében ingadozást mutat. Mindenekelőtt fontos kortörténeti tényeket hallgat el s így azok mellőzése — sajnos — nem csekély mértékben csorbítja Shaw művének s a belőle készült filmnek drámai hitelét. Shaw ugyanis egyetértésben azokkal, kik annak idején (1921) azt hangoztatták, hogy az egyháznak „nem volt joga Johannát szentté avatnia”, bizonyítani kívánta: a roueni bírák együttese nem bitorolt hatalmú gyülekezet volt, hanem elrettentő ténykedésében maga az egyetemes anyaszentegyház. Mindenképpen indokolt tehát, hogy a roueni pör külső körülményeivel megismerkedjünk.

Eppen a kritikus évben (1431-ben) hűnyja le szemét V. Márton pápa, az avignoni fogságból nemrégén szabadult egyház erőskezű, római újjászervezője. A roueni pör legsúlyosabb napjainak háttérében pedig a IV. Jenő pápától összehívott egyetemes zsinat előkészületei folynak. Az egész európai kereszténység lényegbevágó kérdések tisztázását várta e zsinattól, mely 1431. június

23-án, alig egy hónappal Johanna halála után, Bâselben nyílik meg, hogy döntsön az egyházi főhatalom s a huszita eretnokség kérdésében. IV. Jenő pápa a zsinati elv túlzó képviselőivel szemben szilárdan képviseli az ősi álláspontot: a pápa természetfeletti felhatalmazás alapján gyakorolja a főhatalmat az egyházban s ennek alárendeltje minden katolikus, egyenként és összesen s így a zsinat papjai és főpapjai is. Másrészt épp ezen a zsinaton csap fel legmagasabbra azoknak az protestációja, akik a zsinat felsőbbbségét hirdetik és élesen szembefordulnak a Krisztus alapította pápaság intézményével. Mindezekről a korabeli kérdésekről nem esik szó Shaw színpadán. Ha a történeti hűség szolgálatában Shaw említést tett volna róluk, úgy kénytelen lett volna — legalábbis Johanna szája által — bitorolt hatalmú gyülekezetnek nyilvánítani a roueni bíróságot is. Ugyanakkor azonban kénytelen lett volna azt is megállapítani, hogy Rouen-ban nem az egyház ítélte el Johannát, hanem egynehány tucat rosszindulatú, korrupt pap, a pápai hatalom megkérdésezése és jóváhagyása nélkül. Shaw nyomán a laikus tehát azt a téves benyomást szerezheti, hogy a Johannát sújtó igazságtalan ítélet valóban az egyetemes egyházat terheli, miért is a késői kanonizáció csupán a szépségflastrom szerepét tölti be.

Mindezekkel szemben tény, hogy a roueni bírák bitorolt hatalmú gyülekezetének egyházi jellegét és illetékességét egyedül az angol-burgundi kézben lévő párizsi egyetem és a főképpen érdekelt angolok ismerték el. Két olyan fórum tehát, mely az egyházi főhatalom kérdésében támadt évtizedes zűrzavart felhasználva minden nemzetfölötti felsőbbbséget eleve megkerült és megtagadott. Megtagadta a pápa legfőbb döntőbírói hatalmát is, midőn Johanna fellebbezését elutasította és megtagadta az egyetemes zsinatét, midőn annak összeültét be sem várva, Johannát eltüntette a föld színéről. Az egyetemes egyház azonban mihelyt kiemelkedett a primátus vitájának örvényéből és ismét hallathatta egyetemes ítéletét, teljes joggal semmisítette meg és érvényesen bélyegezte meg a roueni bírák ítéletét.

*

Közelebbről szemügyre véve Shaw Johannáját: mindenekelőtt feltűnő a leány dermesztő magányossága, nemcsak ellenségei, hanem övéi körében is. Amíg Schiller Johannájának útja a tragikus fordulatig csupa csoda és mámoros ünneplés, addig a másik majdnem megfagy az értetlenség, az irígység és a gaszág szorításában.

Shaw hősnője annyiban mutat mégis fejlődést, hogy élete ábrázolásának súlypontja a küldetésről áttolódik a szenvedésre, a mártíromságra. Személye rendkívülisége nem a küldetés valósulásának nagy tényeiben mutatkozik meg, hanem a szenvedés elviselésében. Johanna csak az utolsó órákban világosodik meg afelől, hogy a mártírium szerves része küldetésének, sőt koronája. Május 30-án ezért vonja vissza a nyílt tárgyaláson kicsikart nyilatkozatát. Shaw színpadán ez a megvilágosodás villámcsapásszerűen következik be. Elsődleges ki-robbantója az örökre elvesztett szabadság visszakiánvásának önjöngő vágya, amely ha immár nem válhat valóra, akkor inkább a halál szabad választásának illúziója szolgáljon annak bizonyosságául, hogy szuverén emberként s nem mint meghajtott állat, vetteti magát a máglya tüzére. Shaw Johannájának pusztulása az ártatlan emberé, akinek életáldozata magánúgy, — legkevésbé érdekli a hóhérokat.

Johanna élete akcióját, Johanna passiója annyira lesújtja, hogy nincs más menekvése, mint a halál. A halál értelmetlenségét Shaw már nem enyhítheti. A színpadon nincs idő arra, hogy az élet és halál szakadéka fölé a hit és remény pallóját, az égi jutalom bizonyosságát emelje. A pribékek máris elragadják. Csak kintről értesülünk és későbbben már, hogy Johanna mégis tö-

kéletes és boldog megnyugvással szívében, megdicsőült. Pedig a színpadról még nem az a Johanna tűnik el, kinek halhatatlan szentségi híre a színpalak mögül minden megokolás nélkül — visszatér. Shaw lélegzete itt mintha kihagyott volna: az élet és halál szakadékát ő sem tudta átrepülni. Az ő Johannája szinte meghasonlottan hal meg, mint aki mindentől megcsömörlött, mindent és mindenkit meggyűlött. Meggyűlött elsősorban az egyházat, (már tudjuk, melyiket), amiért ádáz ellenségei karjába taszította. Az így szcenírozott halál — amiért Shaw után a mostani filmváltozat neves szerzője, Graham Green is felelős — már nem a szent halála, hanem egy védtelen gyermeklány példátlan szerencsétlensége.

Ilyen előzmények után a szívcsoda bejelentése — Shaw részéről — csak a költői hatás s nem a csoda intenzitásával fogja meg a nézőt. Holott a szívcsodával azt kellett volna érzékeltetnie, hogy Johanna nem a protestálás lázában halt meg, hanem a legtökéletesebb szeretetben, ellenségeinek is szívből megbocsátva. Tehát a szentség jelében.

Sajnos, Shaw nem jutott el e tökéletesség kifejtéséig. Csak közvetve és utólag magyarázza azt. Pedig ezt a felső határt Schiller profán megoldása inkább megközelítette. Ugyanis, amíg Shaw Johannája a középkor hatalmai ellen protestálva elpusztul, addig Schilleré az övéért való hősi halál szép gesztusával, s mi több: a nézők szemeláttára megbékülve — valami evilági pozitívumért, az egységes francia hazaért áldozza fel fiatal életét.

Schiller tehát ismer egyfajta érdemes halált: a hazaért, a népszabadságért. Shaw számára, mint minden küzdés, úgy mindenféle halál is értelmetlen, legkivált a szent halála. Mert szerinte a szentség sem emeli fel, s nem váltja meg a földi határok közé szorult embert. A szentet sem életében, sem halálában nem érti meg az emberi világ, de nyilvánvalóan Shaw sem.

*

Szent Johanna három megidézőjétől nem is vártuk, hogy a kánoni követelményeknek megfelelő drámai hőst keltsenek életre, akiben a földi tragikum a mirákulummal egyesül. Hamis magatartást öltene magára, aki a szentségi kritériumok alapján ítélne e művekről. A három dráma összehasonlítása nem is a jelzett számonkérés igényével készült. Épp ellenkezőleg: azért vállalkoztunk az összehasonlításnak, sajnos csak a legáltalánosabb kérdésekre szorítkozó munkájára, hogy senki se keressen ezekben a drámai alkotásokban kánoni érvényességű véleményeket, amelyek a hit és az egyház dolgaira vonatkoznak.

A történelmi igazmondás követelményét azonban sokkal inkább elvárhatjuk a modern feldolgozásoktól. Ezek közé tartozik Graham Green, a neves katolikus író szöveggönyve alapján készült Johanna-film is. A most bemutatott filmváltozat azonban nem viszi előbbre a Johanna-témát sem a mirákulum teljesebb érzékeltetése, sem pedig a történelmi igazmondás vonalán. Ennek a megrekedésnek közvetlen oka, hogy Graham Green sem akar többet mondani annál, ami Shaw nagyon szuggesztív és emberi problémafejtése képviselt. Tudatosan ragaszkodik nagy elődje felfogásához. Mindössze annyiban tér el attól, amennyiben erre a film sajátos kifejezési törvényei kényszerítik. Graham Green változata merőben technikai érvényességű. Holott módjában lett volna — éppen a film korlátlan ábrázolási lehetőségeinek felhasználásával — nemcsak függetlenítenie magát elődjétől, hanem mind a mirákulum, mind pedig a történelmi igazság mélyebb ábrázolása által a Shaw-dráma elemzése során kifejtett ellentmondásokat a történelmi valóságnak megfelelően korrigálni. Graham Green azonban ezt a kínálkozó alkalmat elmulasztotta. Pedig hogyha a forgatókönyv szerzője több figyelmet szentel Johanna korának ideológiai és társadalmi forrongásainak hívebb ábrázolására, akkor rátalált volna annak a

kérdésnek helyes megválaszolására is: valójában kik, hogyan és miért pusztították el Szűz Johannát? Ebben az esetben nemcsak a néző nyugodnék meg az igazságban, de Johannának sem kellene a történeti erők szerencsétlen áldozataként, a História purgatóriumában továbbra is magárahagyottan senyvednie. Sőt arra várnia — ki tudja meddig —, amíg az elégtételadás teljességét a profán világtól is megkapja.

ERDŐS RENÉE HÁTRAHAGYOTT VERSEI

ŐSZI ESTE

*A torony fölött csillag ég —
Bealkonyult. Opál az ég.
Lágy őszi est borul fölém.*

*Békesség, csend köröskörül —
S a néma bűbáj elterül
Az ég ivén, a föld ölén.*

*A lélek könnyű, szárnya van —
A szívnek édes álma van
És békés éjszakára vár.*

*A hold mögött felhő suhan,
Lágyan, fehéren, fodrosan
És felragyog — és messzeszáll.*

*Én kertem útján ballagok
Megállok — nézek, hallgatok.
Figyelem a lombsusogást.*

*A szívem mint a hold, ragyog —
A felhőben is ott vagyok
És nem kívánok semmi mást —*

*Felkél a szél: lágy, illatos —
Lehull egy barna szép toboz
És táncolnak a levelek.*

*Most nem bánt semmi bánatom
És nem fáj semmi fájdalom —
Tudom a titkot — s nevetek. —*

Rákoshegy, 1943. október

OGYGIA

*Ha megvolna a sziget: odamennék.
A feledésnek gyümölcséből ennék,
S a Nympha barlangjában megpihennék.*

*Nappal nézném a felhők vonulását,
Éjjel hallgatnám a tenger zúgását
És nem érezném szívemnek fájását.*

*De a szigetet csak Homéros látta!
— Tán az ő lelke is titkon kívánta —
S Odysseust — nagylelkűn — odazárta.*

*Őn bár engem is zárna el a tenger!
Erdők és sziklák, bódulat és szender
S egy kéz, mely gyógyít, áld és kiengesztel!*

*Ogygia, hol az Idő megállott!
Örök a szépség és az ifjúság ott
S emlék nem őríz anyai bűnt és átkot.*

*De a sziget ott alszik távol, mélyen
Az idők mélyén, legendák ködében,
És nincs hajó, mely közelébe érjen.*

*Nyugodj költő, s mondj le az utazásról!
Maradj ahol vagy! Mindegy itt, vagy máshol!
Almodj sokat s ne félj az elmúlástól!*

*Ki szépen élt, tudjon meghalni szépen,
Ifjú emlékek ragyogó diszében,
Mosollyal ajkán s dallal a szívében...*

NEGYSZÁZ ÉV ELŐTT...

*Négy év előtt, amikor visszatértem
Bujdosásomból és láttam a várost,
Az irtózáttól megdermedt szívem
S a rémülettől megfagyott a vérem.
Üszkők, romok, piszok és hullaszag
S a meggyalázott Duna testén
Holtan csüngtek a hidak, a hidak.*

*És keserűen gondoltam magamban:
Ó Városom, Te szépek közt a legszebb,
Kinek ifjúságával együtt folyt ifjúságom
S együtt voltunk bánatban, diadalban,
Ime öreg vagyok, szomorú és beteg
S ha te halottaidból feltámadsz egykoron
Én akkor már a föld alatt leszek.*

*Négy év előtt... s ma fenn a hegytetőn
Álltam a napon a májusi fényben
És lenn a város nyüzsgött, kacagott,
Dalolt a város, zengett örömeiben,
Az ujjászületés dala volt ez,
A munka, az emberi akarat
Szent hymnusa — a megfeszült inak
Diadalmas harca az életért.
S a Duna fölött ime
Büszkén állnak a hidak, a hidak.*

*Ha volt csoda a földön, ez csoda
S ha volt, mit ember vétett ember ellen
Kiengeszteli az emberi szellem,
Mely győz a romlásokon s nem veszhet el soha.
Dalolj csak Városom, reád nevet az ég is
Aldott legyen minden új Májusod
S im itt vagyok s Veleđ dalolok én is.*

Budapest, 1949. május.

Wagnernak hívták azt az osztálytársamat — tizenharmadik évében lévő, fehérbőrű, szőke fiú volt —, aki odajött hozzám és intett, hogy maradjak benn az osztály szellőztetésének kesernyés hidegében. Őt paddal mögöttem világvégnyi távolságban ül, s mások a barátai is, nem ezek a sápadt, rosszul öltözött bányászfiúk, akik messziről jönnek be, korán kelve a várost övező bányászfalvakból, bakancsaik aztán kiizzadják a hőt a fűtésben. Az ablakokat az órák alatt pára fedte, a vadonatúj gimnázium egyik szakadéka épült a város katlanának, és akármerre néztünk, a hegyoldalak köre mint valami festmény lebegett körülöttünk. Fölfelé a Paradicsom-hegyig lehetett ellátni, lefelé a Kálvária-hegyre, jobbra volt a Leányvár meg a Klopacska, balra a Szélaknai Kapu, mind szinte úgy, hogy ha kihajolunk, szédítő, megfoghatjuk őket.

— Volna cserélni-való könyvem neked — szegezi rám hideg, kék szemét. S hogy megkérdezem mi az, még mindig szükséavú: — Híres útirajz. Nagy utazó — feleli homályosan.

1.

Ezerkilencszáztizennyolc február végét irtuk és akkor voltunk második gimnázisták az akkori Selmeczen. A télvég gőzölgő fagyain túl még tüzeltek a francia és az isonzo frontok ágyúi. Onnét letről — számomra csodaszerű módon szagatva szét a füstöt és a dörgést, amelyből keltek — még tábori-lapok is érkeztek hozzám. Unokabátyám, aki pár évvel azelőtt még kamasz játszótársam volt, most mint már két esztendeje katona, tizenkilencévesen: tábori üteget vezényelt a Monte Grappán. Itt azonban, a vén bányavárosban, béke és csönd volt, egymás fölé torló meredek tetők, s az Óvár meg az Újvár, a nyolcszázéves gyönyörű Szentháromság-templom meg a barokk Frauenkirche tornyai. Hat évvel azelőtt, idekerülve a Dunántúlról: itt a középkori gótika és ez a kárpáti barokk, meg ez a meleg, színes, többnyelvű világ neveltek — ma boldog vagyok érte — arra, hogy minden nép Isten egy-egy gondolata. Én azonban életemben ekkor voltam a legboldogtalanabb. A nagynéném, akinél nevelkedtünk, a mintája lehetett volna annak, mennyire nem ér semmit a legbuzgóbb vallásosság sem szeretet és okosság nélkül. Annakra megszenvetdük hidegét, hogy bele kellett menekülnöm valamibe. Én voltam az osztályban „az a fiú, aki már minden földrajz-könyvet olvasott”. Nyomorúságosnak tartottam, hogy „csak” olvastam Nansent, Livingstonet, Vernét, és az „összes többieket”, és hogy esténként mielőtt elaludtam volna, órákig kinoztam a képzeletemet a sötétben. „Utaztam.” *Láttam* a méregzöld őserdőket, a halvány, iszapszín Amazont, a Szahara vér- és krétaszínbén égő homokfuvatagait és fölöttük a violafekete eget. Vagy a Délsarkot. A sötét jégkontinensen negyvenfokos hideg fújt szembe velem. Színekben láttam. S fájón ismerve magamat, tudtam, hogy ez nem földrajz-„tudomány”, hanem egy kisfiú menekülése a maga kínzóinak érzett börtönéből valahova. Akárhova. A messzibe. A saját képzelgéséi közé.

... Tomori Viola azonban valóság volt. Az egész osztály, de gondolom leginkább ez a Wagner, halálosan irigyelt, hogy mellette ülhetek a katedrával szemben. Ekkor mégcsak magántanulóknak járhattak a lányok a fiúgimnáziumokba, az óráközi szünetek és lyukas-óráik alatt szigorúan különrekesztve saját folyosójukra és szobáikba. A másodikban öten voltak, az ajtótól a katedráig sorra ülve a kétülése első-padokat. S hogy a foghíjat betöltssem, meg a gyöngö szemem és fülem miatt, én jutottam Viola mellé. Meg mi ketten voltunk a legjobb tanulók is. Az ikerváros, Bélabánya körorvosának lánya volt, többnyire onnét járt be, vagy közbe-közbe a nagynénjétől, aki a Szélaknai Kapu roppant boltozatával egybeépített sárگا, középkori bástyaházban lakott.

Bocsássák meg nekem, akiket ez ma érint, de én azóta sem láttam gyönyörűbbet Tomori Violánán! Ő volt az első modern szépségű lány, akit láthattunk: fekete tollseprő-hajából lélegzetállító kis arc emelkedett ki. A bűvölet éppen az volt, hogy az oly vékony gyermeklányka-termet fölé ugyancsak gyermeki méretben bár, de tökéletesen felnőtt érettségű arcvonásokat rakott az öröklés: anyja vonásait hordta, aki ekkor — nyilván alig valamivel túl a harmincon — rettentően markáns, sötétbőrű öregasszonynak hatott. Viola is olyanná válhatott később, de akkor... akkor, amikor az osztályban senki más nem tudott valamit és őt szólították, felállt s ajkán azzal a kicsiny, de kimondhatatlanul édes és csúfondáros mosollyal: ő mondta meg. Pedig voltak, amiket ő is tölem kérdezett. Hiszen mi „leveleztünk”. Akkor még az a döntött s vékonyra meg vastagra árnyalt „szépírás” volt a divatos, és neki már akkor olyan volt az írása ebben, mint valami felnőtté, hibátlan és tökéletes, mint a rézkarc. Apja orvosi receptlapjain lebegnek betűi, s meg-megkérdez egy-egy rendhagyó-igét, helynevet, ilyesmit. És néha odahullat egy-egy szívfájdítóan édes „Köszönöm!”-öt is. Néhány nappal azelőtt azonban, hogy Wagner odalépett volna hozzám, két egészen másfajta levelet kaptam tőle. S részben erről is szól a történet.

A behívott földrajztanár helyett nyugdíjból elővett újat kapunk, civil öregurat, aki az első órán, amikor végigfeleltet, jelezni akarja, hogy tud rólam, s rámosolyog: „Te mondj valamit a középafrikai hegyekről... De talán olyant, ami nincs benn a földrajzönyvben...” Mire én leírom neki a nemrég olvasott „Három orosz és három angol kalandjai” nyomán, meg is mondom, hogy Vernéből, még a Wolquiria-hegységet is, ami igazán nincs benne semmiféle földrajzönyvben. Habozva, megütődve néz: „De azért ezt most mégis... ,hogyan tudod ilyen részletesen elmondani?” S én erre félekken: „Látom!” — ami azt akarja mondani, hogy amit olvastam, így képzelem el. Nem szólt viszsza, csak megnézett, aggódva; megcsóválta a fejét. Az osztály közönyösen zsongott az esemény után. A társaim élete akkor már elhalóban volt körülöttem: a gyermekkor szuverénitásával kirekesztettek belőle, — bele a felnőttek világába, azok közé tartozó dolgaikkal. Csak Viola fordította felém a szemét egy pillanatra, és olyan különös volt ezen az újra és újra meghökkentően felnőtt szépségű, elefántcsont gyermeklány-arcon ez a bűvölő mosoly, amely életében először akarhatta kifejezni, hogy tetszik neki valaki és valami, és ő is tetszeni akar most. Pontosan azt méltányolta a földrajzfeleletemben, ami benne volt, az emlékeztet és a képzelőerőt, — és másnap, csontkemény, halványarany, fényes kártyára írva, még gondosabban a rézmetszetbetűk, mint bármikor máskor, elibém hullik, egész titokban pár sor. Szívembe metszve, viselem ma is. Ennyi: „Sokat beszéltem már Magáról otthon. Anyukáék meghívják vasárnap délután négyre, ki Bélabányára, hozzánk. Majd elmondom, hogyan talál meg. Holnapután benn maradok a nagynénémnél. Délután négyre jöjjön ki az Akadémia kertjébe, a szoborhoz, pár percre.” Megszólítás és aláírás nincs. De az *egész* levél a megszólítás és névalírás. Mi az, mi világlik oly sápadtan odakint?

2.

Tudhat-e ez a Wagner, kérdeztem magamban, erről a levélről, a Főiskola kertjében csütörtökön körülkeringett délutánról, azután meg a pénteki levélről? Ma hétfő van, nyitva az ablakok, az erdők köröskörül olyan zölden világítanak alá, mint a csütörtök-délutánra, csak most a délelőtti tízpercben kesernyős füst árad ide a pályaudvarkörnyéki alsóvárosból, a vonatok és a kohók felől. De Wagner szemének kegyetlenül hideg, kék pillantásából látom, nem tud semmit. S megkérdem: „Mi az a könyv, amit cserélni akarsz tőlem?” Habozást mutat, pedig nyilván már régen ezt nézte ki: „Talán legjobb lenne...”

az Egri Csillagok...” Mindenki tudta, hogy az nekem megvan, és hogy elolvastam tízszer, de talán még többször is. „És mi az, amit te adnál érte?” Éppen lecsöngették a tízpercet, kintről már kezdtek betódulni, s a latintanárnunk nagyon pontosan szokott jönni. „Serpa Pinto utazása” — felelte már a zajban, s én, aki sohasem hallottam még Serpa Pinto nevét, zavarba jöttem. „Majd gondolkodom róla az órán!” — ígertem.

... De persze, hogy nem erről gondolkodtam, hanem mindarról, ami múlt kedd óta történt. Milyen valószínűtlen volt a levél keddjének délutánja, mint ha mégjobban a levegőben lebegett volna az egész város... és a szerda délelőtt még különösebb... ott ülni, miközben ő elnéz mellettem, jelentés nélküli, üres arccal, csakhogy én tudom, hogy ennek így kell lennie. S milyen tavaszt-lebegető aranypárával kezdődött másnap a csütörtök, a Dies Irae!

Amit a gimnáziumnak hozott, az egy főigazgatói látogatás volt, s egész váratlan; amit pedig nekem hozott a főigazgatói látogatás, az tökéletesen értelmetlen egy darabig. Vidáman, kedélyesen toppant be az öreg ifjúsági fró, nagyon népszerű főigazgató, aki szívesen járt az egész országot és mindenütt szívesen fogadták, mert nem zavart sok vizet. Érkezése híre nem keltett igalmat sem az osztályokban, sem a tanároknak, nem félték tőle; öreg-új földrajztanárnunk is, amikor a főigazgató betoppant aznapi órájára, széles mosollyal fogadta, és sokáig halkan örvendeztek régi találkozásaikon. Amikor felettétésre és közben rám került a sor, akkor együvé hajoltak, suttogtak rólam egy darabig, a főigazgató nevetett, nyilván a Wolquira miatt. Bőngészett egy darabig a térképen és megkérdezte, minek a mellékfolyója a Parana? Mindenki, aki akár *egy* utazási könyvet olvasott Délamerikáról, tudja, hogy tulajdonképpen semminek, — a torkolatát hívták valamikor Rio de la Plata-nak. Megmondtam, családottan nézett s felszólított — ott álltam krétával kezemben a tábla előtt — rajzoljam fel a Ganges mellékfolyóit. Bólintottam és bevezettem: „A Gangesnek és mellékfolyóinak vízgyűjtőterülete a Himalája és a Dekkan-fensík közt van...” De ő nem engedett tovább. Akkor még csak „mellékfolyókat” tanított a középiskola is, a „vízgyűjtőterület” egyenesen akadémikusnak hatott. Intett; látja, tudom: ne folytassam. És afféle diadalittas tréfából kivágta:

— Látom, a vizeket nagyon tudod. De azt biztos nem tudod, mi az a Válicka!

Rámosolyogtam. Magamban azonnal tudtam, hogy biztos megfordult nem egyszer Egerszegen is, nyilván kivitték a Jánka-hegyi, meg Egerszeg-hegyi, Csácsi-hegyi szöleikbe a tanárok.

— De tudom. Csatornázott patak. A völgyét róla hívják. Zalaegerszegen, Csácsi hegy alatt ömlik a Zalába. A völgye pontosan észak-déli irányú... — És hozzátettem még, aggódva bámulón a most dühödő kőarcba: — *Lóczy* Lajos azt írja, hogy ezeket a völgyeket ott: a szelek fújták ki maguknak.

— Elég! — üvöltötte és még arról is megfélekedezett, hogy a másodikosokat még nem magázzák. — Elég! Takarodjék a helyére! Azonnal!

Azt, hogy tudtam egy patakról, aminek Zalán kívül a nevét se igen hallották, s hozzá ilyen szakszerűen, az úgy hatott rá, mint valami irtózatosszemtelenség, vagy még taszítóbb irtózat. Viszont nekünk a szőlőnk a Válickára nyílt és odáig húzódott szőlőkalatti rétje a nagybátyámnak, aki elnöke volt a vízmentesítő társulatnak és műkedvelő geográfus, nála olvastam azt a *Lóczy*-könyvet éppen az elmúlt nyáron. Az osztályban azok, akikkel együtt jártam elemibe, általában még emlékeztek is rá, hogy Egerszegről jöttem annak idején közbük. Nem tehettem róla, hogy a katedrán ülöt ez úgy érte, mint valami dühítő tudás, vagy elijesztő látomás. Felettetett még egy zavaros negyed-óraig, akkor csengettek, vidám zaj tört ki, mert utolsó óra volt, hazamehetünk... s én még csak nem is dobogó szívvel, hanem olyan nyugodtan, mint aki mindig ezt csinálta, elindultam életem első találkozására.

... A névtelen s már korhatag szobor vállain és fején: a hó már szürke zsebkendői. A tudományos park legszebb ezüstfenyői közt áll a világ első bányászati akadémiajának valami kétszáz év előtti alapítója. S kék ködcsomók pihentek körülötte a kert bokraiban. Közelében a mély árkot elöntötte a most a hóval együtt rothadó avar és vad növényzet. A kohászati fakultás lángoló ablakai néztek le rá a hegyoldalról, de az üvegzöld délutáni ég alatt a park: mint valami vadon ontotta nyers télillatát. Mint ahogyan a fénylő-ösvadon bejött ide: le a Vöröskuti meg a Hódrusi Tótól, meg fel a Szélaknai Kapu környékén a völgyből. S Bélabányára is jó darabig az erdőn át visz az út majd vasárnap... Vajon hogyan fogok viselkedni és csillárjaik és szőnyegek s a metszett, vastag üvegek között? Majd csak valahogy. Most majd megmondom neki... megmondom neki... azt hiszem pár órás expozé lett volna belőle, amit pár perc alatt akartam megmondani neki... Csakhogy hiába lestem, alásétálva a park vasrácsáig, a Szélaknai Kapu, a bástyaház felé, ahol Tomarek zenetanárnő lakott (ő megtartotta a család eredeti nevét). Az ég még olyan volt egy darabig, mint ma egy Gorka-zománcedény; áttetszően rajzolódo fehér felhővonalak a gyöngéd, halványzöld égen. Aztán egyszerre szélfagyban égő, üres este lett, a Német Templom felé vezető vasrács mellett már égtek a gázlámpák, de itt teljes éjszaka. Vajon miért nem jött el?

Ma sem tudom, az iskolaév végén elhagytuk Selmeczet és azóta sem látam többé, a kérdésre csak annyi volt a válasz, hogy másnap — újra a fehér-arany, fényes kártyalap — újra élembe hulltak a rézbe metszettnek látszó betűk: „Ne haragudjék. Tegnap nem tudtam elmenni. És most vasárnap nem leszünk otthon.” A világ ekkor zúzódot körülöttem először darabokra.

3.

Hogyha lett volna bennem szikrányi humor és kedély, egészen másképp fordul. De hogyan lehetett volna ilyesmi egy egészen elhagyatott, magányos fiúban? Én is tehetek róla, — enyéimet magam szoktattam rá, hogy időnkint egészen megközelíthetetlen vagyok. Az iskola — az a néhány régi tanár, aki ismert és szeretett — most azzal volt elfoglalva, ami miatt az egész város a Siralom Völgye volt, tőlünk is meg a Lyceumból is behívták még a hetedikeseket is. A világtörténelem ekkoriban kezdte személyes életünk legapróbb darabjait is alakítani.

Úgyhogy alapjában a legjobb pillanatban jött ez a Wagner ezzel a Serpa Pinto-val. Serpa Pinto! Vajon ki lehet és hol utazhatott? A spanyol vagy portugál név mögött, a képzeletem máglyájára vetve: XVIII. századi indiai őserdők füstölögtek, és mint aranyzománcú, apró, vérmes ékszerek, félőrült dzsungelbaromfiak rikácsoltak, — a Szaharában lyuggatta a homokfoltok közé a tévék puha lábnyomát egy expedíciós-karaván, — a pampák zöld, vad fűtege-rén át vezetett út a hegyi őserdők és aranyvárosok felé, — egek felé kapaszkodó mexikói hegyteraszokat láttam, a béna, szürke kötáj kaktuszai közül puskalövések fehér ködfüstje lobbant elő s szállt fel, mint itt nálunk ajkunk előtt a lehelet odakünn... de csak el, el innét, az Egri Csillagok úgyis még gyermekkorinak számító olvasmányom s én nem vagyok gyermek többé... Így történt, hogy odaadtam Wagnernek az Egri Csillagokat még aznap — gyanús sietséggel még délután eljött hozzánk érte — odaadtam a patakbán lubic-koló két gyermeket, odaadtam a füstölő Szigetvárt, a komor Török Bálintot, a halvány Izabella királynőt, Bornemissza Gergelyt, a hamvas-édes Czecezy Évát, Eger körül a török ágyúkat és tevéket s az egri bástyákon belül és kívül ezt a magyar Iliászt. Odaadtam és mit kaptam értük: A „Serpa Pinto utazása”: keshedt, vékony, sárgapapírú kis könyv volt, a világ legrendább, legunalmasabb utazási könyve. Az ember, amikor a lénye legérzékenyebb, legsebezhetőbb szögleteiben éri sérelem, szerencséjére feledni kényszerül. Ma már

nem tudom, spanyol volt-e Serpa Pinto vagy portugál, merre utazott és mikor, és nem is akarom újra tudni, pedig a Széchenyi Múzeum könyvtárában csak egy számot kellene ráfirkálnom a kérőlapra s ott lenne előttem. Ma sem kell. Viszont akkor, s miatta, másodszor zúzódtam köröttem a világ darabokra, az élet kedvetlenül vonszolt félálommal. Mert az, amit a Serpa Pinto utazása összetört bennem, az éppen maga a menekvés volt, a messzeség, a színek égő tündöklése, az élet maga. Nem volt földrajz; nem volt számomra vigasztalás többé.

De akkor ugyanaz a világtörténelem, amely idehozott, magányossá tett, ugyanaz a világtörténelem indított el felém egy másik könyvet. Unokabátyám, a hajdani játszótárs majd ütegparancsnok a Monte Grappán, mielőtt mustárgázmérgezésben meghalt volna, gondolom az udinei tábori lazarettben, elindította a dunántúli szülői-háza felé egyik utolsó kívánságát. S onnét könnyes levéllel együtt, fekete papírba csomagolva, megérkezett ajándéku nekem legkedvesebb könyve, amiről annyit beszélt már s ami után úgy kíváncsoztam, a Quo Vadis, persze a Szekrényessy-féle ifjúsági kiadásban. Akkor már tavasz volt, mézédés napfény, husvéti vakáció és mindenki, aki lesoványodott, zöld-sárga arcomra nézett, a spanyol-járványra gyanakodott, amely még ezen a télen átkelt a Pireneusokon, a nyugati országokon, a frontokon s már szétszivárgott itt Kelet Európában is. Egy-két napig azért hevert a könyv, amikor azonban hozzá nyúltam, magába fogadott a világa — egyetlen-egy szívdobbanás alatt. Két hét alatt nagyszombatig — a szünetet akkor persze jóval nagyhét előtt kikaptuk — háromszor olvastam el egymásután. Harmadszor már úgy, hogy künn tanyáztam vele az Akadémia zsendülő parkjában, a szobor mellett, a közben kitett piros padon. A bokrok — amelyekben „akkor”, azon a délutánon, kéklett, a téli köd — most rügyezni kezdtek. Néha leguggoltam hozzájuk: el lehetett-e képzelni, hogy ezek a borsárga barkák, meg ezek az élően-ragyacos, duzzadó rügylevélkéik, benne voltak még a télen azokban a görbe, szomorú, jéghideg, halott botokban? Párás, langyos délelőtt, a város-völgy arénájából a füsttornyok lilán, egyenesen szállnak a magasba. El lehet-e képzelni, mit adhat egy gyermekkori olvasmány? El lehet-e képzelni, mi lett enyém a két hét alatt ebből a könyvből?

Róma lett enyém, úgy, ahogyan megpillantottam később, évtizedek múlva, amikor meglátogattam, opálban és aranyban heverve dombjai között. Megismer-tem Viniciust, és persze én magam voltam Vinicius, aki hallja a labdázó Lygia csendülő kacaját (és Lygia persze: Viola volt). Futottam az égő Róma rőt, éjszakai kohójában Lygiáért, mint Vinicius. És ami még feledhetetlenebb, ugyan-csak én voltam az a Vinicius, aki egy éjszaka, betegen, azon a külvárosi keresztény szálláson, felébred s a parázs skarlátvörös derengésében, s egy öregember arcát és beszélő ajkait látja: Szent Péter apostol ajkai ismétlik hallgatóságának Krisztus szavait. Hogy az apostoli igehirdetés így, élő szóval adta tovább az evangéliumot, az természetesebb volt számomra ebből a képből, mint később tucatnyi, biblikus könyvből. Szent Márk evangéliumát, amely a Szent Péter ajkairól folyó tanítást fogta össze, később ezért, ennek a jelenetnek élménye kedvéért tanultam meg „kívülről” görögül. Így és ezért volt, hogy nem lettem földrajz-„tudós”; így és ezért lettem később egyháztörténész és szívem szívében is római. Amikor a könyv olvasását harmadszor is befejeztem, meg voltam váltva, — s éppen akkor volt nagyszombat napjának dele, akkoriban mindig nagyszombat-délben szólaltak meg a harangok. El lehet-e őket felejtetni? Kuporogtam a piros padon és tudtam mi az: megváltva lenni. El lehet-e felejtetni ezeket a harangokat? Mindet ismertem, hiszen elemistakorunkban az osztálytársaimmal mint lármás seregélyhad jártunk toronyról-toronyra és harangoztunk mindegyiken, én is, a testvéreim voltak ezek a harangok, még azok is, amelyeknek be kellett vonulniok 1914-ben az ágyúönté-
dékbe. De azért, főképp a kisebbek, maradtak. És még most, az emlékezésben

is, sorra ismerem meg mindnek a hangját. Ott fön, a „Tót Templomban” — így hívták akkor a Szentháromságtemplomot — a Szent Mária Magdolna szó-lal meg először, minthacsak nem bírná tovább az örömtől, mintha elébe akar-na vágni a többieknek, hiszen még hajnalban látta Jézust. Szent Flórián, a tűztorony harangja, most nem tűzvész-t kiált, hanem a husvét-i tűz örö-mét. A gyönyörű-szép althangú Szent Katalin meg mintha azt hirdetné az alexandria-iaknak, hogy higgyék el, Krisztus valóban feltámadott. S megszólal az öreg Szent János apostol: „Az Ige mindöröktől fogva volt...” Az évek, de még az évtizedek sem tudták a szívemben ezt az akkor hallott husvét-i harangszót ki-oltani. Mi lett mindehhez Nansen, Livingston, Verne, és mind a többiek ? !

Íme, így ért véget Serpa Pinto utazása, és kezdődött egy másik utazás: az utazás az élet és halál, az utazás az öröm és a borzalom között, utazás a valóság tájain s az utazás az emberek között...

STETKA ÉVA VERSEI

SOROK

*Eljön még az idő, hiányozni fogok neked,
Kinézel, hideg szelek csapkodják vacogó ablakodat,
Léptekre figyelsz, neszekre is, azt hiszed, csöngetek,
Délben leszaladok a lépcsőn eléd,
Vagy hirtelen hátulról befogom a szemed,
Belédkarolok, sétálni megyünk, —
Fekete örvösmedve lépked puhán az Állatkertben,
Vagy alszik, mint bennünk a fekete éjszaka.*

*Szél fúj az erdő fái közt, s én arra gondolok, mire gondolsz te akkor,
Ilyen vigaszt teremt a képzelet.
Másokkal jársz, velük barátkozol,
Hiába várlak.*

*Csak egy elégiát írtam, már nyolc hete
Folyton töprenkedem.
Álmomban kínai leány voltam, meghaltam egy fekete pagodában,
Írásaimat meglelte a Császár.*

*Teát főztél nekem, átlibegtél a szobán,
Nem voltam egyedül.
Nem mondom, hogy muzsika szólt, te vagy a muzsika,
Aztán szétfoszlasz, felhő leszel, fehér.*

*Mint egy letépett húrú hárfán
Ágakkal játszik a szél.
Három napja nem láttalak,
S most mire gondolok ? S miért ?*

KRITIKA

*Különc voltam én és bizarr,
S az arcom hófehér.
Kivirágzott a meggyfagaly,
Elsápadt lent a szél.*

*Azt hittem, élek álmokat,
S az megszólal kint az árny.
Jön majd valaki, elfogad
Meggyfavirág-magány.*

*De most fölöttem vadpiros
Tűzláng gyújt koszorút.
Kiszabadulni nem bírok,
Lángokba ránt a mult.*

*Várok egy hangot, mely talán
Már nem is emberi.
Hisz az a sok vízág a fán
Önmagát sem leli.*

A szó hatalma még soha nem volt akkora, mint napjainkban. Pontosabban: tisztán technikailag nézve egyetlen korban sem rendelkezett a szó a maihoz fogható hatalommal. Jusson csak eszünkbe a szó terjesztésének sokféle lehetősége, sajtó, rádió, film, telefon és televízió útján. Melyik más korban járhatta be ilyen gyorsan a szó egyik szelétől a másikig a világot? A szó számára nincsenek ma távolságok. A közvetítés könnyűségével együtt természetszerűen nőtt meg magának a szónak ereje is. Ugyanakkor persze megnőtt az ember felelőssége is, azé az emberé, aki az élőlények közül egyedül bírja a beszéd képességét. Figyelmeztet erre az érdekes jelenség is, hogy már maga a „felelősség” szó a legtöbb — vagy valamennyi? — nyelvben éppen a beszédre utal. Magyarban *felelősség*, németben *Verantwortung*, franciában *respons-abilité*, angolban *respons-ibility*, oroszban *otvet-sztvennoszty*.

Másfelől viszont a szó és a beszéd annyira magától értetődő dolognak tűnik fel a legtöbbünk előtt, hogy csak akkor csodálkozunk el rajta, ha mélyebb elemzésükhöz kezdünk. Holott pedig már akkor ámulhatnánk, amikor a kisgyermek az első szót ki-
ejti. Sigismund *Radecki* a „Szó és csoda” című könyvében egy idevágó élményét örökíti meg. Egy családot látogatott meg, amelynek 14 hónapos leánykája volt. Asztalnál ültek, amikor a gyermek a lámpa irányába nyúlt s türelmetlenül nyúszító hangokat hallatott, mintha fáradságosan keresne valamit. Egyszerre csak apja felé kapott a kezecskéjével s érthetően mondta: Papaaa! „Az anya — írja *Radecki* — elfehéredett és elvörösödött, majd suttogva szólt: „Hallottátok? Most beszélt először.” S miközben a gyermek egyre lelkesebben ismételte: Papa, papa — megvillant előtt, aminek valamikor tanúja voltam. Poros aknában cseppkő-üledéket hasított fel a fűró s abban a pillanatban világoszöld és viola kristályok pazar színpompáját gyújtotta ki a bányaalompás. Évezredek át várhatott a cseppgő sötétség erre az első fény-sugárra... Innen a kereső kapkodás a levegőben, innen a nyugtalan nyúszítás és gögicselés. Milyen különös: férfi és nő szereti egymást és létre

jön egy hangocská, egy szó: Papa. Milyen érdekes, hogy az első, amit mi, emberek alkotunk — a szó —, egyben az utolsó is, amire haldokolva képesek vagyunk — a szó! S az első és utolsó, amit alkotunk, egyben a legnagyobb is: mert semmi nincs, amit ember teremthet, nagyobb, mint a szó.”

A gyermek első megnyilatkozásai olyanok, mint az állatéi: hangok és taglejtések. Később jön a csodálatos: a gyermek nem éri be elszigetelt hangokkal, hanem modulálja és csoportosítja azokat. Magától teszi ezt, jeleül annak, hogy a képességet rá születésével kapta. *Wilhelm Humboldt*, a nagy úttörő nyelvész mondta: „Meggyőződésem, hogy a beszédet úgy kell tekintenünk, mint ami közvetlen adottsága az embernek... Nem tudjuk megoldani másként a nyitját, még azzal sem, hogy feltalálásához évezredek, vagy évezredek ezreit tételezzük fel. Mert hogy az ember csak egyetlen szót is valóban megértsen, nem mint csupán érzelmi jelzést, hanem mint tagolt és fogalmat tolmácsoló hangokat, ahhoz a beszédnek, mint képességnek már eleve benne kell rejtenie.” Nem azt jelenti ez, hogy maga a nyelv is együtt született az emberrel, mert hiszen akkor a nyelv öröklött és átörökíthető lenne, már pedig tény, hogy a nyelvet és a rajta való beszélést úgy kell megtanulnunk. Ámde senki sem tanulhatna meg beszélni — állítják sokan a kérdés mai vizsgálói közül —, ha a beszéd képessége nem tartoznék bele az ember alapstruktúrájába. Ez a képesség — mondja *Max Picard* — már készen és előbb megvan, még mielőtt az ember élni tudna vele. *Maurice Merleau-Ponty* is hasonlóan vélekedik: „A beszéd megvan az emberben, még mielőtt az ember tanulja. A beszéd maga tanítja és világítja meg magát.” Ugyanígy *Jean Paul*: „A gyermek nem tanulná meg, a nyelvet, ha nem élne már benne egy nyelv.”

Katolikus gondolkodók mind egyetértenek abban, hogy az ember szellemiségének feltételezése nélkül, amely szellemiségből a beszéd és a szó adománya folyik, semmiképpen sem tudnók megmagyarázni: miért beszél az ember s miért képtelen arra az ál-

lat? Az állatok is hallatnak hangokat: a macska felnyivákol, ha a farkára lépnek, a tyúk hívogatja csibéit, a mormoták fűttel figyelmeztetik egymást, a méheknek is nagy szerepet visznek sokféleképpen árnyalt surrogásaik, beszélni azonban mégsem beszélnek az állatok, jóllehet a fizikai kellékeik meglennének hozzá. Katolikus felfogás szerint az állat azért nem beszél, mert nincsen szellemisége. Az állati hangokban a pusztá ösztön nyilatkozik meg, amely az állattal mindig azt művelteti, ami célszerű az önfenntartás vagy fajfenntartás okából. Az állat így nem is beszél, mert szellemiség híján nincs közölni valója: nem fedezhet fel a maga és társai számára semmi újat a dolokról.

Bizonyos, hogy nem minden tudós és nem minden tudományos irányzat itéli meg ugyanígy a problémát. Nyilvánvaló azonban, hogy nekünk elsősorban a katolikus felfogást kell megismernünk, hogy ugyanakkor mérlegelhesük azt a kérdést is, vajon mennyiben értelmes és igazolható ez a felfogás.

*

Nem vitás, hogy az összes ismert élőlények közül egyedül az ember beszél, csak az ember tudja gondolatait és élményeit szavakkal közölni. Az emberi beszéd — fejti ki Paul Bormann a *Theologie und Glaube* számára írt tanulmányában — közül fekszik az állatok állati hangjai és a tiszta szellemek szellemi érintkezése között. A hittudósok általános véleménye szerint, amely mindenekelőtt Aquinói Szent Tamás tanítására támaszkodik, az angyalok egyszerű akarati aktus útján tárják fel egymásnak gondolataikat. A szó és a beszéd így kizárólag az ember tulajdona, ez az ő kiváltsága és kitüntetése. „A legkisebb angyal is végtelenül többet tud, mint a legzsenszialisabb ember — mondja Theodor Haecker —, de a legmagasabb rangú angyal is csodálattal figyel fel arra, hogy mi mindent tud kifejezni egy szegény halandó ember a maga földi léthez kötött nyelven, minthogy ő, az angyal, képtelen erre. S bámulattal hallgatta azt is, hogy mi újat mond az ember, mert nem az angyal, hanem az ember által közöl mindig és folyvást újat az Isten.”

Az ember nem csupán fiziológiai-testi életet él, nem is tisztán szellemit, hanem egyszerre és egyben mind-

kettőt. Az ember: szellem a testben s ennek folytán anyaghoz kötött, testszerű szellem. Ezt a katolikus szemléletet tükrözi a test és lélek, a test és szellem szubstanciális egységéről szóló skolasztikus tétel. S így vagyunk a szóval is — mutat rá Bormann. A szó nemcsak fiziológiai-fonetikus hangképződmény: fiziológiai, miután beszélőszerveink állítják elő a hangot, és fonetikus, miután a tagolt hangokat a levegő útján továbbítjuk. Hanem megnyilatkozása a szó a szellemnek, a szellemnek, a gondolkodási képességnek. Amde a szóra is áll ugyanaz a kapcsolat, mint amely érvényes egyáltalán a szellemre és testre az emberben: a szóban a gondolat a szó hang-testéhez van kötve. A gondolat a szó hanganyagában „testesül”. A szóban a hanganyag viszi a szellem megtestesítőjének szerepét.

Merülnek fel itt nagy számban kérdések, amelyek a gondolkodás és a beszéd, a gondolat és a szó viszonyára vonatkoznak, megfelelően a kérdéseknek, amelyeket általában az emberi test és szellem viszonyát illetően tehetünk fel. Egy dolog teljességével világos szerintünk, és pedig az, hogy az ember szelleme és lelke több, mint csupán a teste. Amit a régi katolikus tétel is — „anima forma corporis” — kifejezett: a mi testi életünk nemcsak biológiai törvények, teszem az átöröklési törvények szerint fejlődik, hanem mi magunk személyesen is formáljuk testünket. Figyeljük csak meg a kisgyermeket, hogyan ölt arca a szellemi tudatának növekvésével karöltve egyre egyénibb kifejezést. Mi személyesen is alakítjuk testünket, sajátos vonásokat nyomunk reá, és pedig attól függően, hogy milyen mértékben tudjuk személyiségünket beléje önteni. Mindezt persze nem azonos módon és közvetlenséggel észleljük testi életünk valamennyi rétegében és funkciójában. De gondoljunk csak arra, miként testesülhet rá az ember szellemisége például az arcára, a kezére, egyes mozdulataira. Itt is érvényes egyébként, hogy az ember szelleme és lelke a test által is növekszik, mert hiszen mindkettő a testben és a test segítségével nyilatkozik meg.

A gondolkodás viszonya a beszédhez, a gondolaté a szóhoz, pontosan olyan, mint a szellemi-lelkinek viszonya a testihez. A szóban, a beszéd folyamatában a szellemi, a „Logos” az első. Ebben a folyamatban a gondol-

kodás több, mint a beszélés, a gondolat több, mint a szó. Ha azonban így meg is különböztetjük egymástól a gondolatot és a szót, mindjárt hozzá kell tennünk, hogy a kapcsoltság a kettő között felbonthatatlan és szétválaszthatatlan. A gondolkodás nyelvet teremt magának, de a szóban, a beszéd folyamatában is növekszik a gondolkodás. A szó által lesz szabaddá a gondolat s hódít magának mind nagyobb területeket. Oly szoros a gondolat kapcsolódása a szóhoz, hogy az ember gondolkodó képessége is abban a mértékben nő, amilyen mértékben a beszéd és a szó kifejezőbbé és tartalmasabbá válik. Az emberi szó tehát több, mint gondolat: a szó a testté lett gondolat. Több, mint csupán külsőséges, hallható hang egy gondolat számára. Több, mint jel, amelyet a konvenció eszelt volna ki valamely gondolat-tartalom közlésére. Karl Rahner állapítja meg: „A szó a testszerű gondolat... Több és eredetibb, mint a gondolat...” A szó a testszerűsége annak, amit tapasztalunk és gondolunk. Az, amit tapasztalunk és gondolunk, azáltal létezik, hogy belefőmálódik ebbe a szó-testébe. Ezért nem helyettesítheti alapjában egy nyelv sem a másikat, ezért nem nyelv igazi értelemben semmiféle „mesterséges nyelv”. Mint ahogy lelkének sem adhat egy másik testet az ember.

Valamivel azonban ki kell egészítenet a mondottakat. A gondolkodás nyelvet alkot magának. A gondolkodás otthona azonban az ember szelleme. Pontosabban: a megismerő szellem, amelyet értelemnek, „intellektusnak” hívunk. Ez a megismerő szellem, az értelem állítja az igazságot is. Nem már azzal, hogy fogalmakat képez, mert a fogalom helyes vagy hamis, de önmagában még nem igaz vagy téves. Hanem azzal, hogy ítéleteket formál. Valamiről ítékezni annyit, mint kijelenteni azt, ami van. Ez pedig csak kijelentő mondat útján történhetik, amelynek van alanya és állítmánya. Azt jelenti ez, hogy minden mondat grammatikát tételez fel. A beszédnek tehát szükségszerűen vonatkozása van az igazsághoz. A szó és a beszéd segítségével az ember igazságokat közölhet magával. Ebből vonja le Theodor Haecker a következtetést: „A beszéd vagy vonatkozásban áll az igazsággal és igazságot fejezhet ki, vagy egyáltalán nem beszéd.” Az igazság — a klasszikus filozófiai megállá-

pítás szerint az „adaequatio rei et intellectus”, azaz a megismerő szellem és a megismert valóság egyezése — a beszédben leli legtökéletesebb kifejeződését. Ezért van az, hogy a beszéd és a nyelv az igazságból él — írja Bormann. Az igazsághoz való ilyen viszonyulás nélkül megromlik és szétmállik mindkettő.

Wilhelm Humboldt-tól származik a mondás: „A nyelv a népek szellemének külső megjelenése; nyelvük a szellemük és szellemük a nyelvük.” A nyelv tehát — s erről is elgondolkozhatunk — egyik legvilágosabb és legbiztosabb mérője valamely nép szellemi és kulturális állapotának. Baj van utóbbi körül, ha baj van a nyelv körül. A nyelv hanyatlása feltételezi már ezt megelőzően a gondolkodás hanyatlását, a belefáradást abba, hogy minduntalan különbséget tegyünk igaz és nem-igaz, valóságos és nem-valóságos, értelmes és értelmetlen között. S a modern civilizációnak kétségkívül megvan az a veszélye, hogy általában csökkenti az igényt a gondolkodásra, csökkenti az igényt arra, hogy az ember maga is elmélkedjék, összevesse a dolgokat és ítélkezzék. Film és sajtó, rádió és televízió ügyszólván mindent készen visz elébe s messzemenően megkíméli őt attól az erőfeszítéstől, hogy maga is gondolkodjék.

*

„Ahol azonban veszély van, kirajzolódik a menekvés is” — hangzottatta Hölderlin. Azokat a törekvéseket, amelyek a szó és a beszéd hanyatlásával szembeszállnak, Bormann szerint két nagy név jelzi. Az egyik az 1931-ben elhunyt Ferdinand Ebner osztrák tanító, akinek könyvét — „A szó és a szellemi valóságok” — csak most kezdik érdeme szerint méltányolni, a másik Martin Buber, a jeruzsálemi egyetem nagyhírű vallásfilozófusa. Mindketten abból az alapvető kérdésből indultak ki, hogy mit jelent voltaképpen beszélni s egyáltalán miért beszélünk. Arról van-e szó csupán, hogy hangokat nyilvánítunk, amelyeknek egy szubjektív élményt kell kifejezniük? S mi vajon ezekkel a hangokkal csak egy belső feszültséget akarunk feloldani? Csak jelek a szavak valami számára, jelek a gondolataim és fogalmaim számára, jelek tehát, amelyeket azért használok, hogy bizonyos dolgokra világosságot derítsek szellemi életemben? Nem kétséges,

hogy minden beszédben több-kevesebb szerepük van ezeknek is. A lényegét azonban Ebner abban látja, hogy „a beszéd és a szó olyasvalami, ami az Én és a Te között megy végbe, miként a nyelvtanban mondjuk, az első és a második személy között; valami tehát, ami az Én és a Te viszonyát egyfelől feltételezi, másfelől előidézi”.

Az Én és a Te eme szintézisén sarkall a beszéd mélysége és tulajdonképpen jelentősége, azon tehát, hogy a beszédben az embereknek egymáshoz kötöttsége nyer kifejezést. A beszéd egy történést két személy között. A szónak — értve itt természetesen a kimondott és hangszerű szót — mindig feltétele, hogy viszony legyen az Én és a Te között. Amikor az ember a saját létét és öntudatát állítja az „Én vagyok” mondatban, vagyis ha ekként beszélve személynek jelenti ki magát, akkor már ezzel együtt kimondja a másik lehetőségét is, azt nevezetesen, hogy nemcsak megszólaló, de megszólított személy is lehet: Te egy másik ember számára. Ha azt mondom: „Én vagyok” — bennrejlően azt is mondom: „Én vagyok a Te számodra a Te.”

Ésszerűen következik ebből, hogy el sem képzelhető egy abszolút, csakis önmagáért létező Én az emberben. Épp úgy nincsen abszolút Te-nélküli Én, mint ahogy nincsen abszolút Én-nélküli Te. Mert az Én és a Te mindig csak a kettőjük közti viszonyban létezhetik. Ha e viszonyon kívül és ettől függetlenül is volna emberi Én, akkor az ember ugyanúgy néma és szótlan lenne, mint az állat. Az állatnak nincs „Énje”, mert nincs semmiféle nyelve; az állat nem az Én-Te viszonyból él. E viszony nélkül az embernek sem volna Énje, sem szava, sem nyelve. „Nincs semmiféle Én önmagában — jelenti ki Martin Buber —, csak az Én-Te alapszó Énje és az Én-Az alapszó Énje az, ami van.” Az alapszavak — Buber szerint — nem egyes szavak, hanem szó-párok. Ilyen alapszó az Én-Te szó-pár. A másik alapszótól, az Én-Az alapszótól abban különbözik — mutat rá Buber —, hogy én az Én-Te alapszót mindig csak úgy mondhatom, hogy egész lényem benne van abban, míg az Én-Az alapszót soha sem mondhatom úgy, hogy egész lényem benne foglaltatnék. Aki az Én-Te alapszót mondja, nem „valamiről” tesz ezzel kijelentést: nem olyasmit mond ki, ami kívül es-

nék az Én és a Te viszonyának körén. Aki a másiknak azt mondja, hogy „Te”, az belép az Én-Te viszonyba s benne is marad.

Emiatt beszélhetünk az ember „dialogikus léteről” is. Azt értjük ezen, hogy az ember lényegéhez tartozik a beszéd, a nyelv lényege pedig, hogy viszonyt létesít az Én és a Te között. S lényegileg ebből a viszonyból él az ember, a kölcsönösségből az Én és a Te között. Viszonyunk a másik emberhez, a Te-hez rendszerint azon nyugszik, hogy valamit megtudtam tőle s valamit tudok róla. Sok mindent megtudhatok a másiktól és sok mindent tudhatok felőle: milyen a testi alakja, mire gondol, egyáltalán milyen szellemi életet folytat. Amit azonban tudok és megtudok, olyan, mint megannyi kis mozaik, amelyeket nekem kell összeraknom, hogy kép alakuljon belőlük. Magát az egységet, annak az embernek egészét, akit Tenek mondok, nem ragadhatom meg, vele csak viszonyban állok. Ám csakis a vele való találkozásban, a hozzá való kapcsolatomban és a vele folytatott gondolatcsere által leszek én önmagamra, tapasztalhatom meg és élhetem át az én személyes Énemet. „Én leszek a Te nyomában” — állapítja meg Buber. A Te nélkül nem lennék Én-magam. S ez az „önmagamra ébredés” semmi más módon nem mehet végbe, mint a szóval, a beszéddel. Mert amikor azt mondom a másiknak, hogy „Te”, akkor fedezem fel Én-magamra s lépek, mint ilyen, közvetlen viszonyba a másikkal. A nagy következtetést, amelyet levonhatunk mindezekből, egy egészen egyszerű mondatban fejezhetjük ki: „Minden valóságos élet — találkozás.” Reinhold Schneider, a költő, utolsó művében, a „Bécsi napló”-ban szinte azonos szavakba foglalja ugyanezt a megfigyelést: „Nincs mit nyernem, nincs mit vesztenem. Az én boldogságom — találkozás.”

Az Én nem létezik a Te-hez való viszonyán kívül, e viszonyon kívül tulajdonképpen el sem gondolható. Ha az Én-t abszolúttá akarnám megtenni, minden kapcsolat nélkül a Te-vel, akkor ez az Én olyasvalami lenne, ami csak egy pusztá gondolat magánosságában létezik, elvontan és hiján minden tárgyiasságnak. Mert valóságos Én csak a Te-viszonyban születethetik meg. „A valóságos Én abban és az általa létezik, hogy a Te-re irányítja

magát” — hangoztatja Ebner. S ez a ráirányítás történik meg a szóval. Nagyon is megvan az értelme tehát annak, amit már előrebecsátottunk: hogy a szó és a nyelv nem elsősorban eszköz hírek közlésére, hanem sokkal inkább az ember létezésének egyik döntő tényezője. B. *Hanssler* írja „Nyelv és embertársak” című könyvében: „A beszéd aktusában megnyitom magam a Te előtt, odafordulok hozzá és átvisszem magamat reá. Nem egy tényállást, egy hírt közlök vele az elemi beszédfolyamatban, hanem önmagammat... Beszéd ebben az értelemben voltaképpen nem más, mint az, hogy magunkat egymáshoz tartozóknak valljuk, hogy magunkat elkötelezzhetjük, hogy kölcsönösen egymásra támaszkodunk a hűség törhetetlenségében.” Nem egyéb ez, mint *szeretet* az Én és Te között — teszi hozzá Bormann —, miért is szó és szeretet összetartozó két dolog. Gondolatainak szavakba foglalásával kilép az Én a maga Énmagányából. Ebnernél olvassuk: „Azzal, hogy az Én kifejezi magát és szava lesz, elindul magányosságából a Te felé... Csak a szóban és a szeretetben lép elő és létezik valóban az ember Énje, mint az ember szellemi életének realitása.”

*

Szó és szeretet — ezen nyugszik a viszony Én és Te között. A „hely” pedig, ahol ilyen viszony keletkezik, a beszéd. A viszony Én és Te között a beszédben testesül meg. Hídnak is tekinthetjük a beszédet az Én és a Te között. Beszélve leszek Te a másik számára; megnyitom magam előtte, miközben őt magát hallgatom. A másikat hallgatva viszem be őt az életembe s ezzel *felel*-össéget vállallok érte. Így értjük meg *Goethe* szavait: „Mi tündöklőbb az aranyból, kérdezte a király. A fény, felelte a kígyó. Mi üdvözítőbb a fényből, kérdezte amaz. A beszéd, felelte ez.”

Beszéd azonban — hogy előbb negatív módon határoljuk el — nem áll elő már azzal, hogy több ember összejön és „beszélget” egymással. Éppen a „beszédes” emberek nem mindig azok, akikkel valóban lehet beszélni. „Messze a zömét annak, amit az emberek beszédnek neveznek — írja *Buber* —, helyesebb volna fecsegésnek mondani. Általában az emberek nem igazán egymáshoz szólnak, hanem bár a másik felé fordulnak,

valójában egy fiktív fórumhoz beszélnek, amelynek léte abban merül ki, hogy őket hallgatja.”

Fokai és fajtái vannak a beszédnek. Van például beszéd, amelyet a tárgyi megértés szüksége hoz magával. *Bormann* ezt „technikai beszédnek” nevezi. Ilyen a főnök beszélgetése a titkárával, vagy két dolgozó beszélgetése az együttesen kapott feladról. Itt van azután a „köznapi beszéd”, amelyben rendszerint közhelyeket szóltatunk meg. Ekként társalgunk a rendezvényeken az éppen mellénk kerülőkel, vagy szomszédunkkal a kerítésen át. Egészen más természetű az a beszéd, amelyet Bormann szerint legalkalmasabban talán olyan szavakkal írhatunk körül, mint „megvitatás” és „értékelés”. Ez a beszéd feltételezi, hogy a partner másként érez és gondolkodik, mint én, s ebből problémáim erednek, amelyeket tisztázni szeretnék. Én ugyanis nemcsak azzal növekszem és ébredek rá önmagamra, hogy a másik ember helyeslését elnyerem, hanem többnyire éppen az ellenállás nyomán, amelybe ütközöm.

Legmagasabb változatát jelenti a beszédnek az, amit Bormann „lényegdialógusnak” vagy „egzisztencia-közlésnek” mond. Voltaképpen csak ez érdemi meg szerinte a „beszéd” elnevezést. Ennél a beszédnél — fejti ki Bormann — már nemcsak egyszerűen szembenlevő valakinek tekintjük a másikat, hanem valóban egy személyt látunk benne a maga konkrét voltában, s azzal a szándékkal fordulunk hozzá, hogy eleven kölcsönösség támadjon közte és köztünk. Mikor keletkezik ilyen beszéd? „Akkor — feleli Bormann —, ha én a másikat mint éppen ilyen, pontosan ekként és nem másként formált embert fogadok el. Tudatában vagyok annak, hogy ő egyszeri és megismételhetetlen módon más, mint én. De nemcsak tudatában vagyok, hanem tudomásul is veszem ezt. Igent mondom neki, mint személynak, anélkül, hogy valamit akarnék tőle. Mert aki akar valamit a másiktól, az a másikat már nem mint személyt nézi: csak annyiban látja őt, amennyiben valamit akar tőle.” *Goes* „A beszédről” című munkájában találóan világít rá erre: „Miként az erdőt csak akkor látjuk igazában, ha nem akarjuk megvásárolni, letarolni vagy filmre venni, ugyanúgy a másik emberrel is csak akkor folytathatunk igazi beszédet, ha semmiféle akarat

szándék sem korlátoz és zavar minket.” Egészen a másikkhoz fordulni, meghagyni őt függetlenségében és szabadságában, hogy az a más legyen, aki — minderre azonban csak akkor képes az ember, ha a másikat valóban szereti.

További szükségszerű feltétele az igazi beszédnek, hogy a beszélő önmagát „vigye bele” a beszédbe. Amit mondanom kell, mondjam meg teljesen, becsületes őszinteséggel, fenntartások nélkül. Nem szabad elhallgatnom semmi lényeges dolgot. Vagyis ha megvan az a félelmem, hogy abban az esetben, ha mindent megmondanék, visszaélhetnének szavaimmal, akkor már nem is kerülhet sor igazi beszédre. Másként kifejezve: csak akkor folytathatok igazi beszédet a másikkal, ha megbízom benne.

*

Katolikus felfogás szerint a szó „bele van helyezve” az emberbe, adottság az ember számára. A szó így végső gyökerében attól származik, aki azt behelyezte az emberbe: a teremtő Istentől. S az emberi szónak ezt a magas eredetét *Bormann* arra vezeti vissza, hogy Isten lényege a háromságos élet mélységében maga is „szó-szerű”.

Szent János apostol az ő evangéliumában, de első levelében és a Jelenések könyvében is Isten Fiát mint Logost, mint Igét, mint „a Szót” jelöli meg. Isten Fia, mint ezekből a szövegekből kitűnik, az Atyától alakított és kimondott Szó. „Az Atya a beszélő viszonyában áll a Fiúval — idézi *Bormann* a kiváló dogmatikus *M. Schmaus* könyvéből. — Mi több, az Atya nemcsak a beszélő, hanem maga a beszélés folyamata, a beszélés saját személyben. A Fiú hozzáfordulását viszont az Atyához úgy érthetjük, mint magát a válaszolás folyamatát. A Fiú a válaszoló, maga a válaszolás... Ez a beszéd Atya és Fiú között a szeretet beszéde. A szólás és a válaszolás Atya és Fiú között a szeretet lelkét leheli; ebben a beszédben egyik a másiknak a szeretet lelkét leheli. S ez az Atyától és Fiútól kilehelt szeretet tud önmagáról... Ez a szeretet személyszzerű, ez a harmadik isteni személy, a Szentlélek.” S éppen mert Isten maga lényegében „szó-szerű”, mert eltérően a „néma bálványoktól” egy beszélő Isten, a teremtés is a szó-szerűség jellegét viseli magán: Isten alkotó beszéléséből állt elő a világ. „Isten

szólt... és lőn” — olvassuk a Genézisben, s ugyanígy a prófétáknál és a zsoltároknál. Szent Pál a rómaiakhoz intézett levelében írja, hogy Isten „a nem létezőket mint létezőket előhívja”. Nem üres szólam és metafórikus kifejezés tehát — állapítja meg *Bormann* —, ha a teremtést „szó-szerűnek” mondjuk. *W. Warnach* ugyanerre a következtetésre jutott: „A teremtés ténylegesen Istennek egy megszólalása, az egyes dolgoknak igazi mondás-jellegük van. Isten azokat életre hívta.”

Istennek ez a teremtő beszélése különös módon rányomódott az emberre — folytatja *Bormann*. Az ember egy Istentől kimondott szó. „Az embert úgy kell felfognunk, mint egy mondást, amelyben a háromságos Isten képesen és példászerűen kijelentette magát.” S ez a végső oka annak, hogy az embernek nincs abszolút Énje, vagyis nincs emberi Én, amely nélkülözhetné a viszonyt a Tevel. Hogy az ember Én-né válhassék és beszélhessen, annak mindig feltétele az isteni Te, másként kifejezve: a szóló Isten viszonya a megszólított emberhez. Az, hogy Isten teremtette az embert, nem más, mint az, hogy beszélt hozzá. Őt teremtve szólott hozzá: „Én vagyok és általam vagy Te.”

Az ember az Isten által megszólított személy, ő „az őt teremtő isteni szó Te-je”. Az ember Énje számára viszont Isten az igazi Te. Ebből következteti ki *Bormann*, hogy az ember szellemi léte — amihez tartozik, hogy az ember beszélni tud — egyenesen feltételezi Isten létezését. S ilyen megfontolás alapján állítja *Ebner*, hogy az embernek már abból eredően, hogy szavakat és nyelvet használ, „megvan a benső tudata Istenről”.

Érdekes, hogy *Friedrich Nietzsche* milyen világosan felismerte ezt az összefüggést emberi beszéd és isteni lét között. Ő vetette papírra ezeket a sorokat: „Félek, hogy nem szabadulunk meg Istentől, mert mi még hiszünk a grammatikában” — vagyis a nyelvtanban, amelyben a szellem nyer kifejezést.

*

Mily szorosan függ össze emberi életünk azzal, hogy beszélhetünk, mutatja vagy jelképezi az a meglehetősen ismert feljegyzés, amely a XIII. századból maradt reánk. Eszerint II.

Frigyes császár (1212—1250) szerette volna megtudni, hogy mi volt az emberiség ősnyelve. Elrendelte, hogy emeljenek ki minden nyelvközösségből egy újszülött csecsemőt s elzártan gondozzák őket. Ugyanakkor megtiltotta a gondozóknak, hogy egy szót is kiejtsenek előttük. A császár úgy vélte, hogy így azután, amikor a gyermekek beszélő korba jutnak, ki fog tűnni, vajon a görög, a latin vagy más-

féle nyelv volt az emberiség ősnyelve. A feljegyzés szerint azonban a gyermekek mind belehaltak ebbe a kísérletbe.

Van-e valami alapja ennek a feljegyzésnek, vagy legenda az egész — nem állapíthatjuk meg. Bizonyos azonban, hogy az ember élete és ember nyelve elválaszthatatlan egymástól. Szó és beszéd kiváltsága és sorsa az embernek.

A KIS ÚT

Mostanában gyakran vagyok fáradt és ideges. Imaéletem, munkám, környezetem is megsínyli ezt. A lelkiismeret is bánt, vajon nemcsak lustaság-e mindez? Legjobban imaéletem ellaposodása aggaszt. Régebben üdülés volt számomra az ima, most halogatom, míg estére nem marad s rendszerint el is alszom ima közben. Családanya vagyok és az ezer apró teendő szétforgácsol. Bizonyára jobban kellene az időmet beosztanom, de még ahhoz is fáradt vagyok...

Bizonyára amióta a világ fennáll, a családanyák panasza mindig hasonló lehetett, azoké is, akik ugyanilyen lelkiállapotból elindulva mégis az életszentség magas fokára jutottak. Ezt csak azért jegyezzük meg előljáróban, hogy rámutassunk: az ilyen lelkiállapot nem szükségképpen a lelki lecsúszás jele — bár az is lehet —, hanem valószínűbben új korszak kezdete. Mielőtt azonban erre rátérnénk, idézzük Galen Drake amerikai író: „Ugyancsak lelkiismeretes ember az, aki meg tudja állapítani, vajon fáradt-e, vagy csak lusta.” Természetünk valóban hajlik az önzés és önbecsapás felé, szeretünk önmagunkon sajnálkozni és magunkat sajnáltatni. A fenti és hasonló esetekben, bár önmagunkra kötelességünk gyanakodni, mégis tapasztalat szerint ki lehet zárunk a lustaság esetét. Bocsnát az őszinte szóért, de az inkább férfi „erény”, mint női. Más irányból kell elindulnunk. A választ váró maga is sejteti, hogy az idő jobb beosztása segítené rajta. Helyes nyomon jár, csak még mélyebbre kell tekintenie. A háziasszonyoknak — különösen ha még más hivatást is töltenek be — állandó nyomasztó érzése az, hogy minden perc választót el állítja őket, az előttük álló legkevesebb három sürgős és fontos dolog közül melyiket végezzék el? Rodin gondolkodójának mintájára szoborba lehetne önteni a portör-

lővel kezében leroskadó asszonyt: most mit? Az eredmény: tehetetlenség érzése, percekig tartó tétlenség, ideges-ség, lelkiismeretfurdalás: itt ülök semmittevően, mikor annyi a munka! Világos, hogy a főkérdés az: mi a fontosabb? Tehát még a helyes időbeosztás előtt el kell mást is dönteni: az értékelés helyes rendjét.

Hol és hogyan kezdjük a helyes értékelést és az ezen alapuló rendet? Tapasztalat szerint éppen a lelkiéletre törekvőknél olyan hiba is becsúszhat az életükbe, amit észre sem vesznek. Mivel törekednek áldozatos életre, de nem mindig okosan, fokozatosan elrontják saját családjukat, első sorban gyermekeiket. S itt már az értékrend helyes felfogása ellen vétnek, magasabb jót alávetnek alacsonyabbnak, a gyermek pillanatnyi jóérzésének a jellemfejlést. A család egyik alapvetően szociális feladata a közösségi életre való nevelés. Ezért a legkisebb gyermeknek is legyen meg a maga — bármilyen kicsi és hozzá való — „hivatala”, amiért ő a felelős. A terhek is megoszlanának, ha... „szegénykék olyan fáradtak” alapján végül is ne maradna minden a mamára. Aki önmagát vádolja vélt lustasággal, azt is alaposan vizsgálja meg, hogy nem neveli-e szereteteit ő maga valóságos lustaságra.

Ha a férj és gyerekek készségesen segítenek, akkor is marad még elég

gond. Még további okos értékelésre van szükség. Minden fontos ugyan, de nem egyformán, ám ezt sok háziasszony nem érti meg. A következő lépés lehetne a hiúsági szempontok ki- kapcsolása. A polgári erény nem azonos a krisztusival. Ahol sok a gyermek és még a lakás is kicsi, ott senki sem várhat állandóan kínos rendet. Mégis hányan mennek tönkre a szünet nélküli takarításban és rendezgetésben azzal a hátsó gondolattal, hogy mit szólnak hozzá az emberek?

Nagyon sok minden másképp is gondolhatunk még. Azt is nehéz elhinni, hogy ami egyszerűbb, az tökéletesebb. A családok mostanában fokozatosan mind jobban berendezkednek, de kevesen gondolnak arra, hogy ha az újat is, a régit is megtartják, otthonuk áttekinthetetlen raktárrá változik. Egyszerűsítsünk! A helyes magatartás lényege a „nem ragaszkodás”. Tartson a háziasszony alapos szemlélt ott- hon s legalább ahhoz ne ragaszkodjon, ami valóban felesleges, amit előreláthatólag soha senki semmire nem használ már.

Még sokkal többet is lehetne a kérdésnek erről az oldaláról írunk, de van a problémának másik oldala is, amire több időt kell szentelnünk. Talán még ezt is furcsának találják sokan: ugyan miért foglalkozunk ilyen hétköznapi kérdésekkel a lelkiek helyett. Pedig valójában a legszorosabban a lelkiek körében maradtunk. A lelkiélet kis útján járóknak nem szabad abba a hibába esniök, hogy mindenáron külön akarják választani a testi életet a lelki élettől. Az ember földi életében a test és a lélek felbont- hatatlan egység és mint ilyennek kell megszentülnie. A gyakorlati felebaráti szeretet sem más, mint a hétköznapi- kat bearanyozó kegyelmi fényesség. A természetfeletti a természetesen épül s bár a kegyelem ingyen ajándék a Istennek, amit megérdemelni nem lehet, útját előkészíteni felment- hetetlen kötelességünk.

A másik probléma — tulajdonkép- pen a főkérdés — az imaélet ellapo- sódása. Eddig is erről beszéltünk tulajdonképpen, mert az imaélet elked- vetlenedése gyakran összefügg az er- nyedt ideg- és lelkiállapottal, ami vi- szont szintén következmény, a mi ese- tünkben a szétszórtságból, rendezet- lenségből és a nyomában járó ideges- ségből fakad. Ilyen esetekben a ter- mészetes segítség az első kötelesség.

Erre Keresztes Szent János nyomató- kusan felhívja a figyelmet: minden esetben először a természettest s csak azután a természetfelettit, nehogy a kegyelmek felismerése terén tévedés- be essünk.

Az imaélet látszólagos ellaposodá- sának ugyanis lehet kegyelmi oka is. Ebben az esetben azonban nyilvánva- lóan az ilyen állapot nem a lecsúszás jele, hanem újabb fejezet a kegyelmi életben, mint arról előljáróban írtunk. Maga a kérdező sokkal jobban jelle- mezte lelkiállapotának változását, mint talán gondolta volna, amikor azt írja, hogy „...régebben üdülés volt szá- momra az ima, most halogatom”. Te- hát bevallja, hogy az ima terhére vált. A lelkiéletben annyira ismert szabály- ról van szó, hogy szinte szószaporítás- nak tűnik erről beszélni. Mégis szük- séges, mert mint minden igazsággal, ezzel is úgy vagyunk: míg másokról van szó, érthető; csak akkor jövőnk zavarba, ha reánk kerül a sor. A Szentírástól kezdve a lelki élet egész irodalmán végighúzódik az ősi tapasztalás: Isten először dédelgeti a lelket, tejjel táplálja, mert még kisdad a hit- ben. Ha megerősödik, szilárdabb táp- lálékra fogja. Mint földi életünk út- ja, a lelki életünk is zarándoklás, még hozzá sivatagos tájakon, ahol csak el- vétve vannak oázisok. Azoknak, akik- nél a lelkiélet nemcsak pillanatnyi fel- lendülés és „vigaszt keresés”, hanem állandó törekvés Isten felé, meg kell szokniok, hogy az imádság csak a kez- detleges fokon „üdülés”, vigasztaló- dás, később egy egész életen keresz- tül elsősorban komoly fáradság. Az Isten ad ugyan időnként — ezek az oázisok — mélységesen boldogító ér- zéseket is, de nem engedi, hogy ezt az imaélet céljává tegyüek. Sajnos, vannak olyanok is, akik ilyen érzékel- hető vigasztalások és jóérzések elma- radásakor kedvüket veszítik és lassan teljesen elhidegülnek, a szó szoros ér- telmében ellaposodnak. Akik mindvé- gig kitartanak, azok üdvözülnek. Vi- szont nem szabad felednünk, hogy míg az érzékekkel felfogható vigasz- talások helyébe a sivatagos vándorlás lép, addig a lélek mélyén egyre nő a békesség s ebből az áldottságból szár- maznak azok a kegyelmi erők, amik a hétköznapi életben a szeretet és ál- dozat csodáit hozzák létre.

A lelki szárazság csak az érzéki rész szárazsága, a lélek valóságos belső éle- tében — amiről éppen úgy nincsen

általában közvetlen érzéki és racionális tapasztalatunk, mint ahogyan testi szerveink működéséről sincs — növekszik a kegyelem s erősödik a lélek, mélyül Krisztus kimondhatatlan békéje. Tudjuk: a testi szervezetében egészséges ember sem gondol akár évekig sem szívére, tüdejére, gyomrára — csak ha beteg, akkor tudja, mit veszített: az észre nem vett egészség hogyan vetítődött ki legkisebb mozdulatán is, mennyire az adta az erőt és biztonságot. Így vagyunk a lelki életben is. Isten nem kívánja tőlünk, hogy szünet nélküli aggodalommal gondoljunk „lelki életünkre”. Értelminktől függetlenül is él az abban, akiben ott a megszentelő kegyelem, felfoghatatlanul, de valóságosan. Hatásai nyilvánvalókká válnak: erős, békés, mindenben s így imában is tettrekész krisztusi ember.

Ne bátortalankodjunk el tehát, ha imádságaink közben nem érezzük a talán eddig megszokott örömet. A szentek sem lebegtek mindig a levegőben, Nagy Szent Terézia rendi előljáró korában sokszor olyan lelki szárazságban szenvedett, hogy valóságos gyötrelmeket állott ki elmélkedési idő alatt és mivel kezében volt — akkori szokás szerint — az elmélkedési idő múlását mutató homokóra, azt rázogatta, hogy csak minél hamarabb vége legyen a kitűzött időnek. Az „elapadosodás” nem szükségképpen, a lelki szárazság akkor sem baj, ha az imától való valóságos undorodásig fokozódik. Mint Isten bizalmát tekintsük és nagykorúságunk egyik jelét. Az Isten senkit sem kísért erején felül, tehát nincs okunk a zavarra, vagy éppen kétségbeesésre. Próbáljunk inkább örülni annak, hogy szertekalan-

dozó, szórakozott, de mégis hűségesen elvégzett imáinkkal jobban bizonyítjuk Istenhez való hűségünket, mint amikor önmagunk örömét is megtaláljuk.

Az ima mennyiségén sem kell aggodnunk. Nagyon jól tudjuk, hogy laikus rendű híveknek — hacsak nem vállaltak magukra kötelező imákat — semmilyen ima nincs előírva az ünnepi misén való részvételen kívül. Komoly erkölcsbölcselek szerint aki az ünnepnapi misehallgatási kötelezettségének eleget tesz, imamulasztással súlyosan nem vádolható. Persze ez a minimum, de a minimumot is tudnunk kell; sokszor jó szer aggodalmaskodás ellen. Az ima felső határa nincs megkötve. Krisztus Urunk arra tanít, hogy szünet nélkül imádkozunk, ami megint nem jelent szóbeli vagy gondolati imát, hanem a lélek Istenhez simulását. Az Egyház tanítja, hogy az egyszer feltett jószándék mindaddig tart, amíg akaratunkkal meg nem szüntetjük, bár dicséretesen gyakran felújíthatjuk. Így ha reggel egész napunkat Istennek ajánljuk, egész nap imádkozunk, bármilyen elfoglaltságunk van is. Ajánlatos, hogy ki-ki vállaljon bizonyos kötött imát is — elsősorban ajánlott a rózsafüzér, a lelkiélet magasabb fokán az elmélkedés, lelkiismeretvizsgálat, lelki olvasás —, de ezek sohase váltsanak ki kényszerérzést, aggodalmaskodást. Itt már valóban sok múlik az idő okos kihasználásán. Ha nincs naponta szabad negyedóránk, bizonyosan van hétszer két szabad percünk. A portörővel való leroskadás percei így nem valóznak majd lustasággal, hanem Isten nagyobb dicsőségére válnak.

Eglis István

NAPLÓ

A SZENTATYA A PAPI NÖTLENSÉGRŐL. XXIII. János pápa 1959. január 25-én a falakon kívül lévő Szent Pál bazilikában bejelentette, hogy egyetemes zsinatot szándékozik összehívni. Ez a pápai bejelentés rendkívül nagy érdeklődést váltott ki nemcsak a katolikus hívek, hanem az egész világ közvéleménye előtt. A nagy érdeklődésnek nemcsak az volt az oka, hogy az első vatikáni zsinat óta eddig nem merült fel egy egyetemes zsinat összehívásának gondolata, hanem az is, hogy a pápa beszédében körvonalazta azokat a feladatokat, amelyeket az összehívandó egyetemes zsinat megtárgyalni és megoldani hivatott.

Helyesnek látszott, hogy az egyetemes zsinat előtt a pápa, aki egyben a római egyházmegye püspöke, a saját egyházmegyéjében egyházmegyei zsinatot tartson. Helyesnek látszott ez azért, mert bár a római egyházmegyei zsinat határozatai elsősorban az egyházmegye papjait érintik és magának a római egyházmegyének belügyét képezik, mégis számítani lehetett arra, hogy a zsinaton a pápa olyan megnyilatkozásokat is fog tenni, amelyek bizonyos kérdésekben előremutatnak az egyetemes zsinat felé.

Az Egyházi Törvénykönyv (Codex Juris Canonici), mint törvénykönyv, a maga szerkezetében és felépítésében tökéletesnek mondható. Az élet igénye azonban, bizonyos idő elteltével minden törvénykönyvvvel szemben felveti a változtatás, a reform gondolatát. Így van ez az Egyházi Törvénykönyvvel is. XXIII. János pápa az egyetemes zsinat összehívását felvető beszédében jelezte is, hogy az Egyházi Törvénykönyv is módosításokra szorul. Így vetődött fel a gondolat, hogy a módosításokban szerepelni fognak olyan egyházfegyelmi törvények is, amelyek a papság életével és lelkipásztori munkájával összefüggésben vannak.

P. Raimondo Spiazzi dominikánus atya, az Angelicum professzora a Monitor Ecclesiasticus szeptemberi számában hosszú megjegyzéseket fűzött a pápának 1959. január 25-én elmondott beszédéhez. (Monitor Ecclesiasticus 1959. III. Fasc. 369—409. old.) Elmelőzve ennek az értékes írásnak többi részét, figyelemreméltó, amit a szerző a lelkipásztori munkáról és annak egyes nehézségeiről mond. (3. Aspetto Pastorale 387—392 o.) Nem ismeretlenek azok a problémák, amelyek egyes vidékeken a papi hivatások terén mutatkoznak. A szerző rámutat azokra a fizikai és lélektani adottságokra, amelyek nem hatnak kedvezően a papi hivatások számának emelkedésére. Különösen a fiatal emberek körében mutatkoznak meg ezek a problémák, és ezért mint gondolatot felveti, hogy a lelkipásztori munka eredményes elvégzése szempontjából nem lenne-e helyes és kívánatos, hogy ahol a papi hivatások száma nem kielégítő, ott a nyugati (latinszertartású) egyházban jó katolikus családból származó, őszintén keresztény lelkülettel rendelkező, idősebb korú nős férfiakat is papokká lehetne szentelni. Ezek általában rövidebb kiképzés után bemutatathatnák a szentmiseáldozatot, kiszolgáltathatnák a keresztség és az utolsó kenet szentségét és halálos betegségben a bűnbánat szentségét is. Közreműködhetnének a házasságkötéseknél és más szent cselekményeket is végezhetnének. Az igehirdetésben és a hitoktatásban csak olyan formában vehetnének részt, amely teológiai képzettségüknek megfelel, vagyis nem önállóan megszerkesztett beszédek és katekéziseket mondanának el, hanem teológiailag jól képzett papok által előre elkészített írásokat olvasnának fel a hívek előtt.

Nagyjából ez a lényege a P. Spiazzi által felvetett gondolatnak, de egyben problémának is. Nem ismeretlen, hogy amikor a pápa az egyetemes zsinatot meghirdette, különféle találgatások merültek fel egyháziak és laikus hívek körében a papi nőtlenység kérdésénél. Ezek között a találgatások között voltak olyanok, amelyek túlmentek azon a határon, amelyre még azt lehet mondani, hogy józanságot és egyházas érzületet mutatnak. Különösen az volt meglepő, hogy a világi hívek érdeklődést mutatnak a kérdés iránt.

Biztosra lehetett venni, hogy XXIII. János pápa az egyetemes zsinatot megelőző egyházmegyei zsinaton sok más kérdés mellett érinteni fogja a papi nőtlenység kérdését is. Második beszédében, 1960. január 26-án a pápa valóban beszélt a papi nőtlenység kérdéséről. Mint legmagasabb egyházi őrhelyen álló személy, aki a kérdés egész területét átlátja, a pápa nem hagyta szó nélkül a

megmutatókozó és sajnálatos hibát. Elmondta, hogy milyen fájdalmat okoznak neki, mennyi szegényt és botrányt keltenek azok a papi személyek: „Akik életük folyamán engedtek a szívnek és a testnek.” Ezután a pápa igen kemény szavakkal beszélt azokról, akik azt szeretnék, hogy az Egyház mondjon le arról az ékességéről, amely hosszú évszázadokon keresztül az egyik legnagyobb dicsősége volt, vagyis a papi nőtlenségről. Nyíltan megmondta a pápa, hogy egyházi vonalon ezt a megoldást csakis azok kívánják, akik így szeretnék megmenteni elveszett méltóságuknak valamelyes roncsait.

A jelenleg is érvényben lévő egyházfegyelem szerint a nyugati egyház (latinszertartású) sohasem engedte meg felszentelt papjainak a nősülést. Amikor a történelem folyamán az egyház ezt néhány esetben megengedte, tette ezt igen súlyos okok és körülmények következtében, de az illetőknek a klerikusok közül vissza kellett térni a laikusok, vagyis az egyszerű hívek közé. Külön hangsúlyozni kell, hogy csupán néhány esetről van szó! Az ortodox egyház és hozzá hasonlóan a római is egyedül a keleti rítusok számára engedi meg, hogy nős embereket is papokká szentelhessenek. A pápa határozottan elutasította azt a gondolatot, hogy az egyház általánosan engedje meg felszentelt papjainak a házasságkötést.

A zsinaton elhangzott pápai beszédnek van egy problematikus helye. A pápa szavai ugyanis egyesekben azt a hiedelmet kelthetik, hogy a nyugati egyházban meglevő papi nőtlenséget a pápa kiterjeszteni szándékozik az egész egyházra. Beszédében ugyanis általánosságban egyházat említ a Szentatya. Mindenki tudja, hogy XXIII. János pápa szívének legkedvesebb gondolata az egyház egysége. Éppen ezért senki sem értékelheti úgy a pápa szavait, hogy a nyugati egyházfegyelmet akarná kiterjeszteni az egész egyházra. Az a pápa, aki olyan békés lelkiülettel viseltetik a keleti egyházakkal szemben, semmiképpen sem akarhatja, hogy ez az egyházfegyelmi kérdés legyen akadályá annak, hogy az ortodox egyház az idők folyamán visszatérjen az atyai házba.

Amikor a római zsinaton elhangzottak a pápa szavai, egyesek úgy gondolták, hogy a pápa éppen P. Spiazzi felvetett gondolatát akarja véglegesen elutasítani. Úgy gondoljuk, hogy ezt nem lehet állítani. Amikor a pápa határozottan kiáll a gondolat mellett, hogy az egyház soha nem mond le a papi nőtlenségről, nem akarta véglegesen és visszavonhatatlanul bezárni a kaput egy olyan lehetőség előtt, amely tekintetbevéve a szükségességét és az egyház hasznát, esetleg segítséget és megoldást jelenthet a lelkipásztori munka eredményesebb elvégzéséhez. Az az érzésünk, hogy a második vatikáni zsinat meg fogja tárgyalni az Angelicum professzora által felvetett gondolatot. Senki sem állítja azt, hogy nincsenek problémák egy ilyen gondolattal szemben. Csak néhányat említsünk. Rés a nyugati egyházfegyelmi gyakorlaton. Milyen korúak legyenek az ilyen nős, felszentelt papok. Melyek azok a vidékek, ahol ennek szükségessége mutatkozik stb. Természetes, hogy maguk a felmerülő problémák egy gondolatot még nem tesznek szükségtelenné, vagy megvalósíthatatlanná.

Végezetül vessünk fel a kérdéssel kapcsolatban egy gondolatot. Egyes nagy szerzetesrendek a papi jellemformálás és alapos filozófiai és teológiai kiképzés útján úgy látták helyesnek, hogy tagjaikat csakis a teljes lelki, jellemi és fizikai kiérettység után szenteltetik papokká. A jelenleg érvényben lévő egyházi törvények szerint a papszentelés a jelölt betöltött huszonegyedik életéve után történik. (975. kánon.) Felmentéssel azonban, ha megfelelő okok vannak, végeredményben 22 és feléves korban is pappá szentelhető valaki. Felmerül a kérdés, hogy a papi méltóság nagysága, a papi hivatással járó sok lemondás, áldozat és önfegyelem nem tenné-e szükségessé a papszentelés időpontjának néhány évvel történő felemelését. Ez úgy képzelhető el, hogy miután a papnövendék tanulmányait befejezte, a szükséges kor eléréseig csakis a hajkoronát és a kisebb egyházi rendeket venné fel és saját ordináriusának küldése alapján résztvenne a plébánia és az egyházközség munkájában. Ezek az évek bizonyosan meghoznák a teljes lelki, jellemi és fizikai kiérést és aki így válalkoznék a nagyobb egyházi rendek felvételére, az XXIII. János pápa gondolata szerint teljes mértékben hozzájárulna az egyház egyik legszebb dicsőségének, a papi nőtlenségnek a hívek részéről történő értékeléséhez és megbecsüléséhez. (Dr. Várkonyi Imre)

A MINDENNAPI MUNKÁJÁBAN ÉLŐ EMBER szívesen ismerkedik meg új dolgokkal, örömmel bővíti tudását, különösen, ha ez nem kerül nagy fáradtságába, ha nem vonja el kötelességének, hivatásának rendszeres gyakorlásától. A tudást többnyire másodkézből kapjuk. Így van ez már az iskolában is. Hiszen a tanár legtöbbször csak azoknak az ismereteknek közlöje, amelyekre mások, alkotó tudósok, önálló kutatók, felfedezők jöttek rá és a szobakerülő művészi alkotásoknak sem ő maga a megteremtője. A társadalom mégsem nélkülözheti ezt a közvetítő rendszert, hiszen nélküle szó sem lehetne civilizációnk és kultúránk fenntartásáról, és folytatásáról. Korunk szédületes tempójú technikai és gazdasági átalakulása pedig olyan méretű, hogy akár az iskola, akár az egyetem padjairól kikerült ember is hova-tovább műveletlennek érezheti magát, ha nem tanul tovább, újra meg újra holtáig, mint a jó pap. Annál nagyobb élmény tehát, ha olykor korunk legújabb eredményeit, gondolkodásunk új módszereit, szempontjait és problémáit első kézből kapjuk meg s bepillantásunk nyílik abba a műhelybe, ahol maga a tudós, a szakember, az alkotó viaskodik technikai, gazdasági vagy akár művészi feladataival.

Erre adódik alkalom a katolikus papság számára, amikor időnként egy-egy szakember tár fel előttük olyan kérdéseket, amelyekkel ők természetesen és hivatásukból kifolyólag nemigen foglalkoztak. Gondoljunk arra az előadásra, amit Gillemot professzor tartott az Opus Pacis egyik gyűlésén s amit a Vigilia is közölt, vagy arra a rendkívül érdekesítő beszámolóra, amit Kardos László helyettes pénzügyminiszter mondott el a Béketanács Katolikus Bizottságának hívására összejött papok előtt a következő ötéves terv előkészítésének és kidolgozásának alapelveiről és várható eredményeiről. Kétségtelen: a mutatószámok, az anyagmérégek, a fogyasztási alapok, a gazdasági tervezés egész módszertana, a munka hatékonyságának bonyolult rendszere nem a kegyelem világából valók, nem érintik a teológia területét, de a katolikus bölcsélet mindenkor tisztában volt azzal, hogy a kegyelem a természetre épül fel, arra az emberre, aki benne él a természet és a társadalom világában. És bár mi valljuk, hogy nemcsak kenyérből él az ember, tudjuk azt is, hogy kenyér nélkül viszont nem él meg. Ennek a kenyérnek a megszerzése a modern ipari civilizációban olyan feltételek tudatos megteremtését követeli meg, amit a klasszikus közgazdaság korában még nem is álmodtunk.

Nos, a legutóbbi előadás, amire céloztunk, éppen e feltételek kialakításának bonyolult világát tárta fel a papi hallgatóság előtt. Azokat az összefüggéseket, amelyeknek összehangolása nélkül nemcsak a szocialista nemzetgazdaság egészséges egyensúlya, nemcsak a termelés növelésének helyes módjai, hanem a nemzeti jövedelem állandó szintje sem volna biztosítva hazánkban. Márpedig az előttünk álló öt gazdasági évben ennél többről van szó. Arról, hogy az ipari termelés 60 és 70, a mezőgazdasági termelés 30—32, az építőipari termelés pedig 75 százalékkal növekedjék az 1958. évihez képest, a lakosság rendelkezésére álló fogyasztási javak mennyisége — a téglától a citromig — 40—45 százalékkal nagyobb legyen, mint amekkora 1958-ban volt. A terv helyes teljesítése után a számítások szerint a munkások és az alkalmazottak egy főre jutó reáljövedelme 26—29 százalékkal kell, hogy emelkedjék. Mindezeknek a céloknak eléréséhez nemcsak bonyolult számításokra, a gazdasági alapok ésszerű számbavételére van szükség, hanem számos külkereskedelmi lehetőség felkutatására, felmérésére és kihasználására is. Gondoljunk például arra, hogy a tervek érdekében 870.000 kw új villamosenergia termelőkapacitást kell üzembehelyezni, ráadásul villamosenergiát kell importálnunk baráti államokból, hogy ne csak iparunk kapjon elegendő energiát, de 1965-re minden falu is el legyen látva villannyal. Nincs elég szenünk. Lehetőség mutatkozik a hőerőtermelés megkésztetésére. Szenet akarunk megtakarítani a vasúti vontatás dieseleltetésével is. Sajnos, fűtőanyag mérlegünk gyökeresen nem változtatható meg, ahogy a gazdasági szakember fejezi ki magát. Lehetőség van viszont kémiai iparunk gyors fejlesztésére: a műtrágya, a műszálak, a gyógyszer termelésének fokozására. Tudjuk, hogy hazánkban kevés a megművelhető föld. Mezőgazdasági termelésünknek tehát egészen más feladatokkal kell megbirkóznia, mint a kevés lakossággal, de sok földdel rendelkező országnak. A főfeladat tehát, hogy a mezőgazdasági termelés minél belterjesebbé váljon, minél több műtrágyát használhasson fel (a felhasználható műtrágya mennyiséget

140—150 kg-ra akarják emelni holdanként) és minél több takarmányt termeljen, hogy több jóminőségű állatot nevelhessünk. Mindennek, úgy mint az iparban is, elsősorban a termelékenység fokozása révén kell megtörténni. Ezért látjuk el traktorokkal a mezőgazdaságot, ahonnan 250—300.000 dolgozó szabadul fel az ipar számára. De az iparban sem a munkaerő növelése a lényeg, hanem a termelékenység fokozása. És ez az ötéves terv egyik legjellemzőbb vonása. Jólétet, magasabb életszínvonalat csakis a termelékenység fokozásával biztosíthatunk és ehhez egy nyersanyagokban viszonylag szegény országban igen nagy előrelátásra és pontos számításokra van szükség. Ha az élők birodalmára gondolunk ott is azt látjuk: minél fejlettebb valamely lény, annál kisebb energia pazarlással él, ezt a folyamatot figyelhetjük meg a technika fejlődésében is. A munka produktivitása tehát rangjelzője a gazdasági életnek, és ki lehet ellensége annak, hogy nemzetünk ezen a téren is mind magasabb színvonalra kerüljön a népgazdaságok békés versengésében vagy küzdelmében.

Mind ezek az adatok s a hozzá fűzött gondolatok nem beszámolóul íródtak le, hanem csak illusztrációként. Annak a jellemzésére, hogy egyetlen jó előadás is mennyi új ismeretanyagot rögzít meg a hallgatóban, mennyire elgondolkoztatja és viszi olyan területekre, amelyeket eddig nem ismert. Igen, szükségünk van arra, hogy aki holtig akar tanulni, az a maga hivatáskörén túl megismerkedjék döntően életfontosságú problémákkal, elsősorban azokkal, amelyek az imádság mellé szükséges mindennapi kenyér előteremtésével, papok és hívek mindennapi életével oly szorosan függnek össze. (sz. e.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Ahhoz, hogy valakiből jelentős kritikus legyen, nem elég a tehetség. Lehetőség és megfelelő főladatok is kellenek hozzá. Meggyakorlat is: a szem folytonos élesítése, a képességek folytonos edzése, a módszerek folytonos csiszolása. Ez hiányzott Kaffka Margitnak.

Kritikáit, tanulmányait, cikkeit *Hullámmzó élet* címmel gyűjtötte össze (okos és alapos előszóval látva el) Bodnár György; az egész nem több háromszáz lapnál, s annak is legföljebb ha jó harmadát teszik az irodalmi bírálatok; és még ennek is a harmada másod-, ötöd- és tizedrangú dolgokról szól. Így, visszatekintve, majdnem érthetetlen, miért nem kamatoztatta jobban Kaffka Margit kritikai tehetségét a megbízható bírálatokban nem túlságosan bővelkedő Nyugat. Nem bíztak benne? Nem ért rá? Körülményei akadályozták? Írt egyszer egy színész-portrét: a híres-szép Hegyesi Mariról, aki minden ráosztott szerepet hibátlanul megoldott, „de nem tudott elébe menni a sorsának”, azaz a szerepeinek. Valahogyan így volt ő is, mint kritikus. Kiadtak neki eleinte jelentéktelen dolgokat, nyilván azért, mert kezdőre azért mégse szokás rögtön főszerepet bízni: Pap Mariskáról, Kupcsay Feliciánról, Alba Nevisről, Mariay Ödönről, Lengyel Lauráról írhatott. Ez volt az egyik „szerepköre”: a jelentéktelenség rostálása. Talán azért, mert a jelentéktelenséggel is elmélyülten, becsülettel, nagyon rokonszenves emberi érdeklődéssel foglalkozott. Aztán, mert nő volt, rá jutottak a „nőinek” vélt főladatok: nőírók bírálása, női témájú könyvek méltatása, állásfoglalás a nőt érintő szerelmi kérdésekben. Versben is: a nőköltők; és Balázs Béla, aki rokona volt. Nem túlságosan írgyilsre méltó „birodalom” egy kritikusnak, aki történetesen — és balszerencséjére — nő. Mert képességei jóval nagyobb és átfogóbb főladatokra predesztináltak volna.

Mit tehet egy kritikus, ha kiadnak neki egy szürke, érdektelen, féldiletáns novellás kötetet? Teljes fegyverzetben állni ki ilyenkor: az majdnem nevetséges, ágyúval-lövés égre. Megkeresi hát a kásahegyben azt az egy-két szem hamis gyöngyöt, amelyik legalább hasonlít egy kicsit a valódira; kifényesíti és fölmutatja: lám, még itt is találtam valami „értéket”. Vagy fordítva: egy halom hamis gyöngyre, mely a valódi színében tetszeleg, rámondja, hogy az bizony hamis. Valakinek az ilyen könyvekről is kell írni egy folyóiratnál; a főladat azonban nem különösebben csábító, hiszen akinek van némi izlése, az már úgysis tudja, hogy az üveggyöngy csak üveg, és a kásahegy kása.

Kaffka Margit azonban megmutatta, hogy másra is alkalmas, mint a beküldött könyveknek a szerkesztőségéből való időnkinti kisprógetésére. Olvasuk el például, amit Lagerlöf Selma regényéről, *Az Antikrisztus csodáiról* írt: ahogy a mű egyre mélyebb és mélyebb rétegeibe hatol és a felhám, a tetszetés

szicíliai tájkép alatt megmutatja a zsigerek szervi bajait: az ábrázolás fogyatékoságát, a helyzetek képtelenségét, a jellemek valószínűtlenségét és az írói elszántságokat — a realista mez mögött a jókais romantikát. Egy másik példa — a maga idején igen népszerű Else Jerusalemben *Szent szkarabeuszának bírálata* — arra világít rá, hogy szemlélete nem egyoldalú: itt társadalmi oldaláról ragadja meg a dolgot, s mutatja meg az ábrázolás hamisságát, mint egy hazug társadalmi magatartás tükröződését; innét világítja meg a mű szükségszerű esztétikai zaggyvaságait és képtelenségeit.

Ért a vershez is (hiszen költő volt); de költőkről írt bírálatai valamivel fakóbbak: ma már ilyesmiről szeretünk műhelyszerűbben és főként dokumentáltabban hallani annál, amennyit ő általában mond (bár sok találó, ma is érvényes megjegyzése van, s amit Balázs Béla egyik kötetéről, a *Trisztán hajóján* címűről írt kiadatlanul maradt bírálatában, az okos szigorában és elmélyültségében példás). Ha viszont prózai munkához szól hozzá, már-már fölényesen biztos. Milyen kitűnő, és milyen kegyetlenül okos például, amit Herczeg Ferencről mond *A fehér páva* kritikájában! Íme néhány részlete:

„Ha vidéki boltosok a hősei, azokkal éppolyan udvariasan és kedvesen bánt, mint bánt dzsentrikkel, mágánásokkal, nagyzsidókkal és főhivatalnokokkal. Mint a jó és előkelő orvos nem tesz különbséget a sokféle rangú páciens között, egyformán foglalkozik mindjűkben azzal, amiről hiszi, hogy rája tartozik; ám tovább hajszállal sem megy, és önmagától hűvös és gögös úri jómodorral távol tartja valamennyit... Eltűnődhetünk rajta, hogy ez a történet milyen gyönyörűen, megdöbbentően mély és gyökeréig eleven, igaz — lehetne... Csakhogy... vannak dolgok, amik fölött úri tartózkodással, diszkrétén, fölényesen, hidegen és kényelmesen siklik el... Így kell lenni, mert ő mondja, és mindig okosan, fordulatosan, könnyedén és választékosan. — Valóban Dosztojevszkij, példának okáért, sokkal kevésbé üdítő, átlátszó és jóleső olvasmány! De bármit beszéljünk, nagy dolog az és szerencse, hogy a „mivelt olvasók” nagy tömegét éppen egy Herczeg Ferenc, egy ilyen teljesen fölöttük álló s a velük bánást, érettük fáradsát mégsem sajnáló író hódítja és emeli magához, mondjuk a Marlitt-érából; mint ahogy emez Nick Cartertől váltja meg a varróiskolát; viszont Nick Carter félredobhatja a cselédszobákban *Az elcsesélt grófleány kincsét*.”

Éles és pontos kép; ma sem igen szorul módosításra. Azt mondja ki, ami ezzel az egykor mérhetetlenül népszerű, aztán túlságosan is alábecsült íróval kapcsolatban talán a leglényegesebb: hogy „úri tartózkodással, diszkrétén, fölényesen, hidegen” lehet valaki mutatós író, népszerű író, elegáns író — csak éppen *nagy* író nem lehet a nyers, sűrű, forró emberi életanyagoknak ezzel a kényes félretolásával és kipárolásával, s az emberi részvétnek, emberi szolidaritásnak ezzel a fölényes elhárításával. Mert akkor óhatatlanul előáll az, amit Kaffka Margit egy további, egyáltalán nem véletlen jelzője mond: hogy az író *kényelmes* is lesz, *kényelmesen* siklik el a dolgok fölött, igaziak helyett irodalmias álmegoldásokat választ, s a valósággal való komoly, felelősségteljes, vagy akár öklelően elszánt szembenézés helyett belesiklik — íróilag is — a társadalmi kompromisszum fából-vaskarikájába.

Ha továbbra is legalább hasonló súlyú föladatokat kap, egyike lehetett volna a Nyugat legképzettebb, legjobb kritikusainak; így azonban, szórványosságukban, kritikái inkább csak időről-időre való, alkalmoszerű kirándulások voltak — sajnos. Egyik-másiknak — főként a korábbiaknak — ráadásul még a stílusa is idegesítő: java példáival szolgál a Nyugat ma már ijesztően elavult szecessziós modorának. Úgy látszik, Kaffka Margit eleinte úgy érezhette, hogy ha a Nyugatba ír, stílusban is ki kell tennie magáért, mesterkéltén főlhevült, nyakatekert módon kell írnia még az egyszerű dolgokról is — (milyen jóleső ebben a nyugatos lelkendezésben Schöpfunglin száraz, szálkás, igénytelen-ségében is többször mondó stílusa!) — mert ez így méltó, így modern. Persze nem szabad elfeledkezni róla, hogy ebben a stílmantikában tudatos (és: akkor valóban, és világnézétiileg modern) szembehelyezkedés is volt a konzervatív front „magyarosan reális” stíluseszmenyével: egy nyelvtanilag-gondolkodásbelileg egyaránt szimplifikáló purizmussal, stílus-„hazafisággal” („népies magyarosság” színében tetszelgő jellegzetes osztálystílussal) — mindazzal, amit,

egyebek között, a Budapesti Hírlap és Rákosi Jenő képviselt a Nyugattal, Adyval, egyáltalán az új magyar irodalommal szemben.

A szecesszió egyébként fokozatosan letisztult Kaffka Margitnál; stílusa mindinkább meghiggadt. Talán nem véletlen, hogy éppen azokban az írásaiban figyelhető ez meg a legjobban, amelyek nem az „igényes” (és benne magában is kivételes igényt támasztó) Nyugatban jelentek meg, hanem egybeütt napilapokban, és az újság-kívánság aktualitás közvetlen közelében: a kötet *Gondok és gondolatok* cím alá gyűjtött anyagában, illetve annak kései keltezésű darabjaiban. Kaffka Margit itt közvetlenebbül, melegebben, pretenciók nélkül beszél, többnyire közvetlen, meleg, közérdekű emberi dolgokról — és sokakhoz nem lehet hermetikusan beszélni.

Mit mondjunk ezekről a cikkekről, azon fölül, amit Bodnár György az előszóban mond róluk? Megkapó bennük Kaffka Margit egyénisége: igaz emberisége, önzetlen nemessége, s nem utolsó sorban okos bátorsága, ahogy igaz ügyéért és igaz emberekéért kiáll: a fővárosi könyvtár megvádolt tisztviselőért, Rákosi Jenőék hecc-hajszáival szemben Adyért, Babitsért, vagy a háború ellen és a háborús szenvedőkért, a mindenütt csak a maguk kis hasznát halászók ellen a szolgálat önzetlenségéért — s mindenben: közéletben, irodalomban, művelődésben a több emberségért, a tisztább emberségért, és a többek emberségéért.

Legkisebb karcolatai mögött is ott van ez az arany fedezet; s ha egy-egy stílári fordulat, modorossága megkopott is: ez nem devalválódik az idővel. (*)

SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT: A rágalom iskolája. Már Shakespeare életének végefelé fojtogatni kezdte a puritanizmus a színpadi szabad szólás — szabad temperamentum kiélés rönszansz-kiváltságát Angliában. Mi mindent mondhatott el Shakespeare még az uralmon lévő királyi család multjából is, miközben persze okos szinigazgatóként kissé fehérebb színekben tüntette föl a királyi család őseit, mint annak ellenlábasait. S egyszerűsak sikerei tetőfokán, a Vihar megírása után eltörte varázspalcáját, kisvárosi nyugalomba vonult s művei is tetszhalott álmodat senyvedtek jó egynéhány évtizedig. S valamelyest is méltó utóda csak a XVIII. század második felében akadt az 1751-ben született Richard Brinsley Butler Sheridan személyében. Ez a Sheridan nagy gúnyolódónak bizonyult s Dublinben születvén, az írek fővárosában, mintegy előfutára volt a két másik nagy írszármazású gúnyolódónak: Oscar Wilde-nek és G. B. Shaw-nak. Mintha a kisebbik szigetről nagytíra és világosabban látszóttak volna a nagyobbik sziget hipokrizisbe ködtkarózott erkölcsi vonásai.

Hol volt már a shakespeare-i mindentmerés szókimondó őszintesége akkoriban. Az angol udvari emberek nemcsak a spanyolok vérrel-vassal való gyarmatosítási eszközeit irigyelték meg, hogy ők is degeszre tömjék arany és gyapjúzsákjaikat s más földrészek tápnedveiből egy ráérő udvarképes társaságot alakítsanak ki, hanem a puritán köntös alatt a gáláns század francia udvarának életmohósága is átszivárgott közéjük. Avagy jobban mondvá az életmohóság mindig ott volt közöttük, de ekkor kezdték puritán leplek alatt két színűen, titkolózva, etikettes formákba öltöztetve, tehát a legundorítóbban művelni. Mindenki művelte a század főúri életének kiélési ősztönét, de Angliában egy meglehetősen szabad sajtótörvény alapján divatbajlott a burkolt célzású, tehát törvényileg büntethetetlen rágalmazás szokása is. X lady és Y. lord, esetleg Z. earl és B. varróleánya kombinálásában. Az akkori keresztretjvény az volt, hogy ezekbe a betűjelzésekbe a valódi szereplők képzelt, vagy túlszínezett botrányocskáit behelyettesítsék. S egy ilyen újságcikk elég volt arra, hogy házasságok, jegyességek omljanak össze, vagy ha komolyabb volt a rágalom, hivatali karrierék csúszzanak el egy narancshéjon. Az emberi élet fífikái mindig megmutatják, hogy maga az élet: veszélyes foglalkozás még a legnagyobb jólet és kivételezettség keretei között is. Mintha Keresztes Szent János, vagy Kempis Tamás szavait hallanók ki az élet megnyilvánulásaiából: nyugalom, az itt nincs, megállás akár a jóban, akár a rosszban nem lehet. Tovább kell mennünk. S így volt ez a XVIII. századbeli „boldog Angliában” is, amelynek főúri boldogtalanságáról oly találó képet tudott festeni a Shakespeare utáni első szólni is merő író, Sheridan.

Írt ő a korabeli színjátszás és drámaírás, no meg a kritikusok ostobasága

ellen is egy vérbő szatirájú darabot. Nálunk „A tragédia főpróbája” címen játszották. Egy melodrámaszerű XVIII. századbeli tragédia szörnyű lehetetlenségeit és a darabot kritizáló bennfentes szakértők ostobaságait gúnyolja ki benne. A fölszabadulás utáni fiatal színészek studióelőadásában láttam ezt a darabot. Erdemes volna ma újra fölújítani, rendkívül izlésnevelő lenne megszázorozódott színházi publikumunk körében. Ez Sheridan legjobb darabja, de a most fölújított „Rágalom iskolája” (The School for scandal) nagyobb világhírré vergődött, mert van egy paravános jelenete, amely számtalan bohózat és helyzetvígjáték ősforrásává vált.

A darab rövid tartalma a következő. Sir Wessexick Péter bánatos férj. Idősecske korában szegénysorból jövő falusi leánykát vesz feleségül, aki vidéki otthonában nyúl-, galamb- és csirkeetetéssel, valami hangszeren való játésszással és műhimzéssel foglalkozik. Az idősecske férj azonban gazdag és Lady Wessexick Londonban úgy találja, hogy hamupipóke sorsának most éppen az ellenkezőjét kell végigélnie: legújabb divatú ruhákban, a legnagyobb luxust kifejtve kell kocsiznia a nap minden elképzelhető szakában barátaihoz, hogy azokat pukkasztva egészen otthonossá válhassék a londoni felső ezer vagy tízezer pletykáiban. A barátnők — a fordításban magyar jellegzetességű — nevei: Lady Mac Foor és Mrs Caver. A gavallérok megfelelően Sir Tullock, Sir Highfoe, a hivatásos rágalmazó pedig Mr. Feyreg névre hallgat. Szóval a keverő és megfűró dámák mellett ott vannak tulokszzerű, hájfejű és féregnek titulált rágalmazók is. Sheridan társadalomkritikája tehát eléggé vaskosnak indul. Közben azonban a rokokó korában élünk, Mária Terézia még él a kontinensen és leányának francia-királynői szerepe sem robbantotta még ki a sansculotte-ok forradalmát. Létezhetik hát egy társadalom Albionban, amely jogosnak tartja, hogy úgy él, ahogyan él.

Lady Wessexick társadalmi életéhez hozzátartozik, hogy valami férjénél ifjabb lovag is tegye neki a szépet és erre a két Yeolincek fivéré egyike a legalkalmasabb. Az egyik ugyan pazarló, rosszhírű ivó cimbora, de ez jár gyakrabban a fiatalasszony házába, mert a koros férj gyámleányába szerelmes. A másik jóhírű, de Tartuffe-i jellem. — kegyes szolamok mögé rejtji kéjsóvár természetét. Sir Wessexick meg akarja rendszabályozni ifjú nejét, mire az boszszúból mégis elfogadja az álszent Yeolincek meghívását, hogy tekintse meg egyszer könyv- és képtárát. A fiatalasszony meggondolatlan lépése indítja el azután a botrány-lavinát, mert bár nem történik semmi, a paraván mögé rejtett lady Wessexick jelenlétében betör a szobába a férj is, a rosszhírű Yeolincek is, az örökhagyó nagybácsi is és a társaság pletykás különítménye. Az ügyből tehát alapos botrány kerekedik, már-már párbajról, halottakról és sebesülésekről beszélnek, készül az infámis újságciikk is, amikor a fiatalasszony észreter s társadalmi mohóságát megbánva tüntetően visszatér férje szerelmébe. A gonoszok megbűnhődnek, a jók elnyerik jutalmukat, általános lesz a happy ending s későbbi operettek ősformái is följajzolódnak a színpadra.

Sheridan vígjátéka, amelyet Hubay Miklós sok leleménnyel magyarított, a maga korában jelentős mű volt, számtalan utód nemződött belőle. Mert ahogy Shakespearet alig, Sheridant épp olyan jól lehetett utánozni és kiaknázni. Sheridan Molière mellett is a jellemvígjáték egyik nagy úttörője s egyben Oscar Wilde és G. B. Shaw egyenes őse. Ifjú színész nő volt még Jászai Mari, mikor nálunk is játszották ezt a darabot és az egyik szerepben emlékezetem szerint éppen vele. Az akkori kor még megengedhette magának, a maga puffos, mufos, mideres és szalagcsokros divatkergetésében, hogy a sheridani gúny a maga XVIII. századbeli külsőségeiben érvényesülhessen. Mert Sheridan a legfurcsább precízió az egész világdramáirodalomnak. Amig Shakespeare, Lope de Vega, Molière úgyszólván semmi szerzői utasítást sem ad s ruházkodásit is csak az átöltözéses darabokban, ahol lányok férfinak, lovagkisasszonyok cselédlánynak mímelik magukat, addig Sheridan darabjainak egyes lapjain több a szerzői utasítás, mint maga a párbeszéd. G. B. Shaw töle örökölhette a néha több ivnyire terjedő drámai előszavak szeretetét. Sheridan előbb részletesen leírja, milyen bűtordarabok, székek, puffok, kanapék és zeneszerszámok találhatóak a kérdéses szalonban, ahol egyik vagy másik jelenete lejátsszódik. Aztán felfrajzolja színpadi tervei bűtordarabjait és kimerítően értekezik róla, hol áll, hajol meg, ül le vagy áll föl ez meg ez a szereplője. S miután divatőrületről is ír, ugyanilyen részletesen értekezik a hölgyszereplők szalagcsokrainak, mell-

fodrainak, rüsseinek és ékszereinek, tollforgóinak és kalapdiszeinek néhány centiméterrel errébb- vagy arrébcúsásáról is. Az egészből valami rokokó cikornyásságú, etikettesen tipegő, hajlongva bókoló s közben viperanyelvet öltögető álszent komédia kerekedik, ahol éppen a társadalmi máz alól föltörő ősi emberi gonosz indulatok érnek el elementáris kontraszthatást.

Kazimir Károly pesti rendezése — nem tudni, külföldi példa, vagy egyéni lelemény alapján-e — de napjainkban s hipermodern ruhákba öltöztette és költöztette „A rágalom iskolája” egész, épületesnek cseppet sem mondható menaszériáját. Új színházi közönségünk született, amely már járatos Shakespeare és Csehov, Schiller és Molière korvilágában is. Sheridan korának természetelenes túlóltóztottságával, parókás nimeltségével és szertartásos szalonéletével azonban még nem ismerkedhetett meg, hisz csak Beaumarchais Figaro-vígjátékait ismeri ebből a korból, amelyekben a népi izeken és kritikán derülhet. Beaumarchais kissé kívülről, Sheridan belülről mutatja meg ezt a főúri világot. A mai néző őszintén derülhetett a divatörület túlzásain, sőt gyöngédebb nembeli részében még talán irigykedhetett is azokra a túlhajtott XX. századbeli félig krolint, félig hálóinget reveláló ruhadarabokra, amelyekben a Néphadsereg Színházának tagjai a színpadra kiperdültek. A divatörület kigúnyolása azonban Sheridan darabjának csak egyik része. S bármennyire látványos divatrevü kerekedett is így a darabból, azt az elementáris gúnyförgeteget, amit a parókásan hajlongó, bókoló, szépelgő főúri világ látszatfinomsága mögül előtörő lelki közönségesség pletykaáraata, kofálkodása és örömházbeli lányok vetélkedéséhez hasonló intrikái keltenek — pótolni mégsem tudta. Igen kevesen vannak körünkben, akik a darabot olvasmányként is ismerik. A darab ismerői ugyanis be tudták helyettesíteni az 1779-es miliőjébe az azóta sem túlsokat változott angol társadalmi élet mai persziflázását. Mielőbb ki kell adni tehát Hubay Miklós eredeti darabfordítását is. Remélhetőleg ez a színházi előadás is elél addig, amíg a színmű könyvalakban megjelenhetik. És akkor a darab ismerői kettőzött élvezettel szemlélhetik majd a darab színrehozhatóságának ezt a változatát, amely talán csak a fölöslegesen odabiggyesztett 1960-ban játszódó utójátékában válik bizonytalanná. Hiszen ekkor már a kétszeres persziflázs ráduplázásáról van szó.

Örömmel emlékezünk meg néhány szereplő leleményes alakításáról s néhány hibát is fájlatnunk kell. Meglepetésszerűen jó volt Tordy Géza rossz hírű Yeolinck Károlyra és a Dolohov alakítása után újra föltűnni tudó Prókai István P'Nasha. Ők most kerültek a színházhoz s egyszerre a legmegbízhatóbb alakítók közé kerültek. Rutkai Éva vérbő humorával komédiázza át a falusi kislány londoni lady-kalandjait. Hipermodern ruháival — mintha csak tehetségének radarszeméi vezetnék — telibe torpedózza a mai divatörület legsebezhetőbb pontjait. És bár egy revüprimadonna külsőségeit persziflálja, szerepe meghagyott lelki tartalmát sem hanyagolja el. Mellette Nádasy Myrtill tőrekény gyermeklány-bája tűnt föl a meglehetősen vértelen szerepben. A gyermekszerepek eddigi alkotója most izelítőt adott abból, hogy fejlődésképes színész, fölnőtt-vonalon is. Sütő Irén és Schubert Éva — talán rendezési hibából — kiestek szerepük igazi keretéből. Ők is kitűnően karrikirozzák a divathóbort túlhajtásait, de elfelejtenek akár XVIII. századbeli, akár napjainkbeli társasági hölgyek lenni. A pletyka, a rágalmazás, a hírhordás lelki közönségessége akkor a legszembevetőbb, ha azt finom társasági dámák testi és modorbeli illatfelhői közül, de kigúnyelvvél sziszegik felénk s lehetetükből megérezzük a hullők dögevésének bűzét. Ők azonban szerepükkel ellentétben éppen modorukban voltak közönségesek és a kontraszthatás sok finom eszköze sikkadt el játékuiban. Bilicsi Tivadar, Szabó Ernő, Verebes Károly, Pethes Sándor és Földényi László eredeti szerepeit megírásuk óta majdnem két évszázad bohózat- és operett-szerzői lopkodták oda és vissza. A divatrevüsitett Sheridan-darabban tehát helyes színészi ösztönnel voltak helyenként operettszerűen is harsányak. Szatmári István kegyeskedő Yeolinck Józsefe mintha túlon túl ismerné a Nemzeti Színház-beli Tartuffe-öt. Jó lenne fölszabadulnia az ismeretség alól, fölszabadulnia kissé és könnyedebbé, linkebbé, szeretetreméltóbban hazugá válnia. A nagy hazudozók közt sok szeretetreméltó embert találni s nem is folytathatnák huzamosabb ideig hazudozásukat, ha nem lennének szemfényvesztően megvesztegető vonásaik. Miért ahogyan van „basic-english” nyelv is, és ezer szóra leegyszerűsített G. B. Shaw darab, „A rágalom iskolájának” is ilyen

leegyszerűsített formáját láttuk most. De aminthogy örülünk, ha egy levantei, vagy Shanghai-i matróz vagy kikötőmunkás félig-meddig mégis eredetiben olvashatja kicsinyke angol szókincsével G. B. Shaw kritikára nevelő írásait, ennek az előadásnak is örülnünk, mert Sheridant is minél többünknek kell ismernie. (Posszonyi László)

ZENEI JEGYZETEK. (Gabos Gábor és Ferencsik János estje.) Az Erkel Színházat zsúfolásig megtöltő közönség nagy zenei élményt várt Bartók III. zongoraversenyétől és a IX. szimfóniától. Hisz mindkét alkotás betetőzés és kezdet egyszerre: a megtett út zenei betetőzése és valami új harmónia-rend kezdete. Beethoven a klasszikus hagyományokra tette rá a koronát az Öröm-óda megzenésítésével, ugyanakkor azonban szét is feszítette a hagyományos kereteket s ezzel utat mutatott a romantikus zene számára. Bartók pedig küzdelmes életútjára tett pontot a zongoraversennyel, de olyan tiszta és föl-döntői harmóniával, amely úgyszintén teljesen új, addig járatlan ösvényre vezeti a hallgatót.

A súlyos beteg, hazátlan Bartók lázas sietséggel vetette papírra a kotta-fejeket. A finálé utolsó ütemeit még így sem tudta befejezni. A hevenyészett vázlatok alapján aztán Serly Tibor, a zeneszerző-barát egészítette ki a zongoraversenyt. „Ugyancsak Serlytől van tudomásunk — írja kiváló ismertetésében Bartha Dénes — a kézirat, egy megrendítő részletéről: Bartók az utolsó ütemek gyorsírási vázlata után — szokása ellenére — mintegy előlegezve odajegyezte: 'Vége' —, nem sejtve, hogy ezzel a szóval egész csonkán maradt élete munkájára tesz pontot.” Hozzátehetjük még, hogy ennél méltóbb alkotással nem is búcsúzható az élettől.

Mert a Divertimento és Concerto vergődő lelkivilágú zeneszerzője a zongoraversenyben olyan megtisztult zeneiségről tesz tanúságot, hogy az már megigazulást, életigenlést hirdet. Bartók egyik nyilatkozata jut eszünkbe, melyet Denijs Dille belga zenetudósnak adott még 1937-ben: „Zenét írom és zenét fogok írni, amíg csak élek. Ez a zene — mondtam — megvédi magát és beszél magáért; nem szorul az én segítségemre.” Valóban nem, inkább fordítva: Bartók szorult rá a zene segítségére s a III. zongoraverseny lett számára az a társ, amelyik a megbékélés és a megigazulás világába vezette. József Attila utolsó versének kezdő szakasza kívánczik ide párhuzamként:

Ime, hát meglettem hazámat,
a földet, ahol nevemet
hibátlanul írják fölébem
ha eltemet, ki eltemet...

Bartók Béla és József Attila alkotásainak rokonsága manapság egyre inkább foglalkoztatja az esztétikát. A bartóki Medvetánc és József Attila hasonló című versének hangulati rokonságát Szabolcsi Bence mutatta ki meggyőző és szép tanulmányában, legutóbb pedig Szabolcsi Miklós kitűnő tanulmány-kötetében jelent meg összefoglaló értékelés kettejük rokonságáról. Szabolcsi Miklós állapítja meg, hogy Bartók és Kodály működése egy egész nemzedék számára jelentett műveltségi alapot, s hogy József Attila gyakran forgatta a nagyszalontai gyűjtést, sőt hallgathatott népdal feldolgozásokat is. József Attila költészetét mindvégig jellemzik a népi dallamok és ritmusformák „de beolvastva és magasabb szintre emelve”. Ez a megoldás Bartók művészetében is megtalálható; maga mondja előbb már idézett nyilatkozatában: „... harmóniám is nemzeti jellegű, de csak tágabb értelemben az, s nem olyan mértékben, mint e művek ritmikája és melodikája, — távolról sem!” Azt nem hiszem, hogy a két művész vonzódásának közös alapja lett volna matematikai érdeklődésük, mert József Attila — legalábbis Bartók-tanulmányának ráánkmaradt vázlata szerint — nem szerette Bach zenéjét, holott ez többnyire nagyon is matematikusan felépített; s ez a nézet figyelmen kívül hagyja az Ars poeticának azt a részét is, amely a való világot „habzó éggel a tetején” szemléli és szemlélteti. Azt azonban nagyon meggyőzően mutatja ki Szabolcsi Miklós, hogy a két művész *világsemlélete* — különösen 1931-től, a II. zongoraverseny befejezésétől, hasonló vonásokat mutat. „Ebben a műben (II. zongoraverseny) is megfigyelhető a végletes szenvedély és kristálytiszta logika, a mindent kimondás és a matematikailag pontos szerkesztés ellentét egyensúlya, amely annyira emlékeztet-

het bennünket József Attila nagy verseinek kordába fogott, fegyelmezett szenvedélyére, a legmélyebb szenvedést s a legviharzóbb indulatokat szigorú versformába, szabályos ritmusba, pontos szerkezetbe kényszerítő-tömörítő törekvéseire.”

Eppen a most elhangzott III. zongoraversennyel kapcsolatban említjük meg, hogy Bartók Béla és József Attila alkotásmódja formális téren is érintkezik egy helyen. A Zongoraverseny elrévült hangulatú dallamai néhol megtörnek egy-egy pillanatra: disszonáns, kirívó elemekkel ötvöződnek. József Attila némelyik versében, kivált a Klárisokban — szintén megfigyelhető hasonló jelenség. Az andalító verskezdetet ugyanis egész váratlan képzettársítás, szinte döbbenetes versvégződés követi:

Rózsa a holdudvaron
aranyöv derekadon,
Kenderkötél,
Kenderkötél nyakamon.

Van ebben a megoldásban persze valami játékoság is, amely szintén szerves része volt József Attila egyéniségének, de egy jóadag tragikus kisiklás is. A két művész megoldása csak abban a szemléleti helyzetben különbözik, hogy míg Bartók a végső életigenlés közben mintegy vissza-visszagondolva a megelőző tragikus korszakra, disszonáns, addig József Attila — ekkor még — nem jutott el a megoldáshoz.

Gabos Gábor dicséretére el kell mondanunk, hogy tartózkodásán felül emelkedő játéka egy-egy egyszerű pillanatban Fischer Anniét idézte, aki pedig a zongoraverseny világszerte legkiválóbb interpretátora. Különösen tetszett az első tétel finoman vezetett, tiszta dallamformálása. A kísérő Állami Hangversenyzenekar a lassú tételben ért a csúcspontra. A IX. szimfónia főként egyszerű arhitektonikus felépítésével és a kezdő tétel lendületével ragadta meg a hallgatót. A Budapesti Kórus és a kitűnő szólisták (Szecsődy Irén, Tiszay Magda, Réti József, Jámor László) szintén tudásuk legjavát adták. Azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy amíg nincs az Öröm-ódának énekelhető fordítása, addig nem érdemes magyarul énekelni.

(Verdi: *Simone Boccanegra*.) Hat esztendei szünet után Operaházunk Erkel Színháza ismét műsorára tűzte Verdi: *Simone Boccanegra* című operáját. A felújítás dátuma majdnem egybeesett a mű milánói bemutatójának 100 éves évfordulójával (1859), mely csúfos bukással végződött. A zenekritika máig sem tisztázta megnyugtató módon a darab kezdeti sikertelenségének okait; sokan a kísérletezés csődjének érezték, mások meg az érzelme-fitogtatás üres eszközeinek, valami késő-romantikus, tartalmatlan poézisnek. Mindegyik megállásból és megoldási kísérletben van igazság. Kétségtelen, hogy Verdi új utakat keresett evvel a művével: erőteljesebbé formálta az addig sokszor csak periférikus jellegű zenekari kísérletet és az énekhangokat is jellemformálónak igyekezett tenni a „gégetornák helyett”. Az is igaz, hogy a főhős sokszor túlságosan is pompázatosan szenvelgett; a hallgató nem hihetett érzelmeinek, mert őszinteségének csak a látszatát érezte. Ezért ábrázolták a korabeli gúnyrajzok Verdit verklis-embernek és ezért nevezte Péterfy Jenő olasz verkli-zenének Verdi dallamait.

Mindez igaz, de a teljes képnek csak a felét világítja meg. Mert Verdi nagyon is tudatosan irt úgy, ahogy irt, mindig a spontaneitást és az érzelmi mélységet kereste. Levelei tanúskodnak erről: „Divatból, újdonságaházaszból megtagadni önnön művészetünket, sajátos ösztöneinket, ami bennünk spontán, mély és természetes: abszurd és ostoba dolog, amire nem lehet mentség.” Így látta Verdi, de nem így a közönség, melyre nagy hatással volt Haydn és Mozart acélosan fegyelmezett muzsikája, sőt még maga Rossini is sok esetben közeledett a Varázsfuvola szerzőjének formavilágához. Verdi újabbat és modernebbet akart s a kísérletezőknek közös sorsuk a siker felé vezető út buktatóinak megtapasztalása.

A Simone Boccanegra a kísérletezésen túl aktualitásnak is hordozója. A plebeius doge szembe fordulása a nemesi párttal és annak vezérével, Fiescival, az ötvenes évek hangulati elemeinek egy alakban történő tipizálása: az „unita Italia” jelszó visszavetítése egy kódos, intrikákkal és hatalmi viszállyokkal te-

lített korba. Verdi még azzal is idealizálni akarta hősét, hogy felruházta a reneszánsz humanista köntösével, megtette őt a legszebb emberi érzések és gesztusok hordozójának. A cselekményben azonban inkább magánéleti vonalon nyilvánulnak meg ezek a nemes érzelmek, az államvezető nagyon is vértelen alak maradt. A bemutató szabadságvágyó közönsége pedig éppen a doge alakjára lehetett kíváncsi: tetteiből akart reménységet meríteni, s elbukásában akart megtisztulni. Simone Boccanegra el is bukott, de — s a közönség ezt is tudta — a halála után a velencei köztársaság is elbukott a támadók fegyvereitől. Ezért nem szolgálhatott megnyugvással az opera cselekménye s ebben kell keresnünk a kezdeti sikertelenségek okait is.

Az opera felújításának gondolatát — Werfel átdolgozásában — mégis szerencsésnek tartjuk. A zenei és dallammintázási motívumok ugyanis egy nagy fejlődési folyamatnak első láncszemei: a tanulások nyomán még olyan remekművek születtek, mint Az álarcosbál és a Don Carlos. Verdi pedig nálunk is van olyan népszerű, hogy a közönséget műhelytitkai és kísérletei is érdeklik. Ezért is említjük első helyen a felújítás karmesterének, Komor Vilmosnak teljesítményét. Mindvégig kezében tartotta az operát, nem esett túlzásokba s hibátlanul érzékeltette a kísérletező Verdi arcélét. Különösen az első felvonás fináléjának megoldottsága és ereje tetszett tolmácsolásában.

Az opera vívőereje Simone Boccanegra és Fiesco ellentéte. S bármennyire is szép orgánuma van a címszereplő Palócz Lászlónak, sem hangerőben, sem játékban nem lehetett méltó társa Székely Mihálynak. Ezért nem éreztük teljesen illúziót-keltőnek kettejük jeleneteit — különösen az első felvonásban. Később Palócz László alakítása egyre színesebb, erőteljesebb lett s a zárójelenetben érkezett a csúcsra. Ha a további előadásokban e jelenet erejét az egészre átsugározza, akkor valóban életének jelentős alakításához érkezett e szerepével. Székely Mihály Fiesco szerepében az előadás fénypontját jelentette. Minden megjelenéskor szinte kézzelfoghatóan érződött a nagyság és zenei beteljesedés atmoszférája. Érzésünk szerint Fiescoja kissé humanusabb volt az eredeti elképzelésnél, de így is hitelesnek, igaznak hatott.

Mátyás Mária megjelenése és éneke is harmonikus és szép volt. Különösen a magas fekvésekben szárnyalt szépen szopránja s ilyenkor varázsolta forróvá a nézőtér hangulatát is. Az aggódo gyermeki szeretet megnyilvánulását még hitelesebbé kell formálnia. Kövecses Béla és Nádas Tibor szintén hozzájárult a felújítás sikeréhez.

(*Érdekességek külföldön.*) Alban Berg születésének 75. évfordulóján a bécsi Operaház kivételesen műsorára tűzte a szerző Wozzeck c. operáját. A darabot máskor csak kétszer évente játsszák (sosem illyentájt), az ünnepi évforduló azonban áttörte a konzervatív hagyományokat. Alban Berg a fiatalon elhunyt Georg Büchner (1813–1837) szövegének tragikus mondanivalóját ötvözte felfokozott drámaiságú zenei elemekkel. Büchner pesszimista világlátása azonban még többletet is kapott a zenében: Alban Berg nemzedékének kilátástalanság-érzését, azt a tudatot, amely napjainkban is jellemzi a Nyugat kulturáját. Bergnek nem volt elegendő a dodekafónia zárt formájá sem, válságában segítségül hívta a wagneri hagyományokat és az ún. „abszolút zenei formákat” is. Wozzecket azonban ez sem menthette meg. Elbukása azt példázta, hogy eszmények és ezek hite nélkül nincs értelme az életnek. S talán eszmeébresztő célzata lehet annak a zenei megoldásnak, amely a gyilkosság után hét oktávon egyetlen hangot szólaltat meg a zenekarral: piánótól a fortéig. „Olyan az egész, mint egy rémült kiáltás: vigyázzatok!” — mondja az egyik kritikus. A Wozzeck előadását hatalmas siker kísérte. Sokan emlegették Bartók kompozícióit: a Concerto vívódását és a III. zongoraverseny felszabadult erejét. A címszerepet Walter Berry énekelte — „csodálatosan”.

Czifra György milánói hangversenyén elsősorban Liszt-műveinek tolmácsolásával aratott osztatlan elismerést. „Úgy éreztük — írja az egyik beszámoló —, hogy a nagy magyar mester megtisztult azoktól a cafrangoktól, amelyek közepes zongoristák aggatnak rá. Megtisztult — és ott állt előttünk teljes fennségében és erejében.”

Párizsban magyar-estet tartottak. A közönség nagy szeretettel és megértéssel fogadta Bartók és Kodály műveit és ráadást követelt a zenekartól.

(Rónay László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Medgyessy Ferenc emlékezései. Két évvel ezelőtt meghalt nagy szobrászunk, Medgyessy Ferenc cikkei, levelei és visszaemlékezéseit tartalmazza a diszes kiállítású „Életemről, művészetről” c. kötet, amelyet Koczogh Ákos személyes emlékeket felelevenítő, meleg hangú bevezetésével adott ki a Magvető. Medgyessy cikkei és egyéb írásművei mennyiségileg nem számottevőek. A mester nem volt elméleti ember, irodalmi és esztétikai műveltsége inkább ösztönösnek mondható. Kis száma írását mégis értékessé teszi a művészetre vonatkozó találó megjegyzések, s a művészi alkotó munka mélységes komolybavétele, a humanista eszmény és a magyar nemzet iránti hűség. Stílusa tömör, mondatai olyanok, mint a szobrai: nincs rajtuk semmi fölösleges. Ízesen, derűsen tudja életének eseményeit elmesélni. („Az archaikus mosoly”). Szemléletesen fejezi ki magát: „ne mutogassuk a hadvezért, amíg szopik” — írja egy elkezdett szobráról.

A debreceni születésű Medgyessy — Mórícz iskolatársa és jóbarátja — orvosi egyetemet végzett, de ehhez a pályához nem érzett semmi kedvet. Apjához írott levelében kijelenti, hogy szakít az előnyösnek ígérkező orvosi mesterséggel, mert „énserintem az a legszegényebb ember, aki a legjövedelmezőbb pályát keresi, aki a pénz kedvéért alakítja az élete folyását. Ha nem élhet az ember annak, aminek akar, akkor nem ér az élete egy hajítófát sem.” Huszonnégy éves volt, amikor ezeket az eltökélt, magas és tiszta erkölcsi álláspontot kifejező sorokat papírra vetette.

Nem volt spekulatív művész. „Mi művészek minden esztétikai okfejtéstől függetlenül alkotjuk meg műveinket.” Ez a kijelentés nyilván a művészek egyik csoportjára nem érvényes, de Medgyessy esetében a valóságot mondja. Legyőzhetetlen életszeretet, nagy-nagy optimizmus jellemzi szobrai: „Nincs egyetlen szomorú szobrom se, az én műtermemben senki sem sir, senki nincs válságban.” Debrecenben, Párizsban, Itáliában, Budapesten, mindenütt „s mindig boldog voltam” — vallja más helyen.

Nagyon érdekesek és frappánsak a szobrászi mesterségre vonatkozó gondolatai: „Szobrot kell csinálni, mert ez marad meg, nem a modell”, vagy: „Kissé el kellett térnem tehát a fotografikus igazságoktól, a szobori igazságok érdekében.” A művészeten kívül más nem igen érdekelt: „Nekem csak a szobraim fontosak. Nem szeretném, ha a világ nagyon megsértődne, de valahogy az az igazság, hogy nemigen volt fontos nekem.”

Mórícz Zsigmondot, Bartókot, Szabó Lőrincet szerette kortársai közül. Babilon már távol állott tőle. Rodin szobrászata ellenettes volt az egyéniségével. Az egyiptomi, szumir, etruszk, asszír, archaikus görög művészet ihlette meg, ő is arra törekedett, amire ezek a primitív népek: „hűséges megfigyelésen alapuló, kitalált emberi formákra.”

63 éves korában, élete őszén az öregedő Arany Jánoshoz hasonlóan summazza életét: „Nem tudom, mi jön. Dolgozom, míg erőm és egészségem adja. Míg csak a Teremtő, a legnagyobb mester, engem is begyűr az ő nagy agyagos ládájába, melyből új alakot formál akkor és aszerint, amint neki kedve tartja.” A művészi tevékenységet formai játéknál és elegáns mutatványnál többnek tartotta, nyilván ezért idegenkedett Herczeg és Molnár Ferenc egyik-másik munkájától. „A művészet hitvallás. Barlach, Rippl-Rónai, Derkovits a csodálnivaló művészek.”

A szép könyvet, amelyre méltán lehet büszke könyvkiadásunk, Medgyessy passzloffestményeinek és gobelin-terveinek színes reprodukciói és rajztanulmányok díszítik. Ezek közül kiemelkedik egy-két önportré, Kodály és Mórícz arcképe, női aktok, a művész édesapjának arcása és a debreceni múzeum előtti allegorikus szobrok (Régészet, Néprajz, Művészet, Tudomány) vázlatai.

*

„Magyar festészet a XX. században.” Reprezentatív kiállítású, gazdagon illusztrált művet jelentetett meg a Képzőművészeti Alap kiadója: Pogány Ö. Gábornak, a Nemzeti Galéria főigazgatójának tanulmányát századunk hazai festőművészetéről. A szövegrész igen sok helytálló és úttörő megállapítást, s biztos szemre valló értékitéletet tartalmaz. A könyv arról győz meg, hogy Pogány alapos ismerője és hivatott magyarázója újabb művészetünknek. Vannak azonban a tanulmánynak olyan helyei és megfogalmazásai, amelyek

nem teljesen kiérleltnek tűnnek, s egyes összetett jelenségeket túlzottan leegyszerűsítenek.

Érdekes Pogány e művét összevetni a lényegében véve ugyanezt az időszakot bemutató „A magyar festészet forradalmairai” c. munkájával, amely tizenkét év előtt jelent meg. Az összehasonlításból az tűnik ki, hogy a szerzőnek a modern irányzatok iránti elismerése az évek múltával erősen csökkent. Régi könyvében meglehetősen kevés megbecsüléssel tárgyalja még olyan jelentős mester munkásságát is, mint Rudnay Gyula, s a naturalista festőknek még a jobbait (Glatz, Burghardt, Benkhard, Boldizsár) sem említette. Új könyvében már Burghardt Rezső igen konzervatív szemléletű virágcsendéletét közli színes reprodukcióban, mint a mai magyar festészet egyik kimagasló teljesítményét, s rendre felsorolja a régi Múcsarnok hajdani „nagyjait”. De ha Kukán Gézáról és társairól említés esik, érthetetlen, hogyan kerülhette el Pogány figyelmét a közelmúltban elhunyt nagytehetségű Vass Elemér, a finom posztimpresszionista öreg művész, Bornemissza Géza, a németek által megölt szentendrei Paizs-Goebel Jenő, azután Korniss Dezső, Anna Margit, Szántó Piroska, Giron Emánuel és mások korszerű, s merőben egyéni művészete. Amíg Pogány korábban a különböző avantgarde törekvések iránt volt messzemenő jóindulattal, addig ma főképp a tradicionális formanyelvet beszélő festők állanak közel a szívéhez. Az ideális álláspontnak azt tekinthetjük, amikor a művészettörténész nem hallgat sem ilyen, sem olyan szimpátiákra, és pusztán a művészi kvalitásokat, s az elért eredményeket figyelembevéve ítélkezik.

Pogány jellemzései sokszor szépek, s a művészekről hűséges portrét adók. Mészöly, Gyúrfás (e derék mester fontosságát mintha némileg eltulozná a szerző), Mednyánszky, Derkovits, stb. Néha azonban egy-egy művész bemutatása nem meggyőző. Így pl. Főnyi Gézánál csak a témaválasztási érdemeket említi meg, holott ez még egymagában korántsem bizonyítja a művészi rangot. Sokszor részgazságokat mond, s a részletgazság gyakran félrevezető. Pl. Bolmányi Ferencet, mint hivatalos portrék divatos készítőjét említi. Valóban, Bolmányi pályája kezdetén ilyesmikkel foglalkozott, de csak erről beszélni: egy sajátos hangú művész felfelé ívelő, küzdelmes útjának tudomásul nem vételeit jelenti. Bernáth Aurél úgy szerepel, mint aki a 30-as években kizárólag „színhangolási eljárásokkal” bibelődött, s erről Pogány meglehetősen megrovóan emlékezik meg. Pedig Bernáth ez időben festette emberábrázoló remekait, a Kikötőmunkást, a szomorú arcú Pásztorfiút, a Parkban c. nagy kompozíciót, sok önportrét, — mindezek a „laboratórium” jelzőt nem érdemlik meg.

Az izmusokat „rosszizű kalandoknak” nevezi Pogány. Ezt a kérdést ilyen sommásan elintézni nem lehet. Az expresszionizmus, a kubizmus és más irányzatok, ha el is virágzottak, nemcsak kárt és zavart okoztak, de az irodalom és képzőművészet talaját meg is termékenyítették. Egy-két tárgyi tévedés is akad a könyvben: Vajda Lajos nem haláltáborban halt meg, ez a figyelmet érdemlő szürrealista festő 1941-ben halt meg tüdőbajban, s hazai földben nyugszik. Pogány bírálja azokat, akik művészetünket a külföldre viszonyítják. Dehát Fülep Lajos, Genthon és más jeles művészeti írók is beleestek ebbe a „hibába”! S hiba ez egyáltalán? Kétségtelenül, voltak s vannak sznobok, akik mindent a párizsi műkereskedők favoritjainak modorához mérték s mérnek. A sznobokon nem lehet segíteni. De hogy művészetünket ne az egyetemes fejlődéstől elszigetelten vizsgáljuk, ez kívánatos és szükséges, hiszen ellenkező esetben a vicinális, provinciális és elbizakodott „Extra Hungarim non est ars”-szemlélet kátyújába buknánk.

A tanulmány stílusa színes és lendületes, ez azonban néhol zsurnalizmusba és vezércikk-irállyba csúszik át. („Kritikusnak nevezett véreb”, „bíborbanszületett szeméttelteptulajdonos”, „magyar királyi giccs”, bizonyos művészi körök „halvacsorázgató kompániák”, stb.) Nem tartjuk izlésesnek, hogy a városligeti modern templomot „istengaráznak” nevezi Pogány Ö. Gábor. Vannak bizonyos kifejezései, amelyek tudományos értekezésben nem hangzanak jól: pl. „finomizmus”, „kockológ” (a kubista s konstruktivista stílust nevezi így), „Derkó”, ez a nagy munkásfestő nevének rövidítése.

A képek szépek, s a nyomatok jól sikerültek. Öröm látni Egry, Gulácsy, Csontváry, Koszta, Ferenczy Károly, Czóbel, Szőnyi remekműveit. Igen szép Pór Bertalan egy korai festménye, Mednyánszky, Rippl, Nagy-Balogh képei. Csók Istvántól a „Vályogvető cigányok”-nál viszont különbet is lehetett volna

találni. De az egyes mellékletekkel nincsen lényeges baj. Viszont ha átlapozzuk a 48 táblát, bizonyos hiányérzetünk támad. Hiszen a mi modern művésztünk ennél változatosabb és sokszínűbb! Hiszen nekünk volt Vaszarynk, Kernstokunk! S Barcsay Jenő és az oly korán eltávozott nagy mester, Gadányi Jenő egy-egy alkotása bizonyára megragadta volna a külföldi olvasó figyelmét, hiszen e kötet több világnyelven is meg fog jelenni.

*

In memoria m Gadányi Jenő. Ez év februárjának utolsó napján meghalt Gadányi Jenő, a magyar képzőművészet egyik legnagyobb értéke. 1896-ban született Budán. Anyai nagybátyja kiváló festőnk, Vaszary János volt. Gadányit már ifjúkorában Rippl-Rónai-nak és a „Nyolcalk” Cézanne-ra esküdő művészeinek törekvései ragadták meg. Az első világháborúban résztvevő, a frontról sebesülten érkezett haza. Főiskolai tanulmányait nagybátyja mellett végezte. Rippl-Rónai javaslatára a 20-as évek közepén művészeti díjat kapott, így került ki Párizsba. „Tisztelettel közeledtem Párizshoz. Csodáltam, de többet vártam. Képzetemben merészebbnek, káprázatosabbnak gondoltam. Amit én kerestem, bizony nagyon utána kellett járni, hogy megtaláljam. Picasso, Braque, Rouault, Matisse, a szürrealisták és absztraktok jelentették nekem Párizs művészeti magasságát”, — írta egy helyen később Gadányi.

Művészi egyéniségének kiformalódása küzdelmek, vívódó útkeresések közepette ment végbe. „Szinte észrevétlenül, csendben és ciborosságok nélkül nőtt legszámottevőbb mestereink közé”, — mondja egyik méltatója. Mintegy húsz esztendővel ezelőtt, amikor már nem volt fiatal ember, szökkent pompás és színes virágba stílusa. Termékeny művész volt, sok alkotása maradt hátra. Festményei között néhány nagyon szép Krisztus-ábrázolás is van. Képeiről találoán írja az előbb idézett kritikus: „Mintha kaleidoszkópot néznénk gyermek szemmel, olyan váratlan formációk, csodás képződmények, káprázatos szimmetriák jönnek létre vásznain.” Mint grafikus is a legelsőkhöz közé tartozott, rajzai könnyedek, kecsesek, finomak, a legjobb franciák mellé állíthatók. „A művész belső világa nyughatatlan, viharokban és napsütésekben változó”, — vallotta önmagáról a mester, s életműve ugyanezt az érzelmi, hangulati sokrétűséget dokumentálja.

A nagyszerű látomások dúsképzetű mestere eltávozott, de műve megmarad, piktúránk aranyalapjaként. Művészete például fog szolgálni az új generációknak, hogy a művészi igényességet, valamint a kifejezés őszinteségét és korszerűségét ne feledjék, — a művészet hódolói pedig mindig meg fogja itasítani és el fogja varázsolni Gadányi Jenő képeinek gazdag szépsége.

(Dévényi Iván)

LAMBERT BEAUDUIN ÉS AZ ÖTVENÉVES LITURGIKUS MOZGALOM. 1959-ben volt ötven esztendeje, hogy a modern liturgikus mozgalom elindult világszerte útjára és 1960. január 12-én Chevetogne monostorában meghalt Dom Beauduin, 87 éves korában. Nem mehetünk el szó nélkül ennek az egyszerű szerzetesnek a halála mellett, akiről a tavalyi év folyamán mindenütt megemlékeztek. Nálunk is sokan ismerik klasszikus művét, a *Piété de l'Église-t*, mely magyarul megjelent „Az egyház lelkiélete” címen. Beauduin nem írásaival tűnt ki, nem volt a liturgiának, tudományos szempontból, jelentős művelője. Annál nagyobb azonban a jelentősége a pasztorális liturgia területén, mert ő volt az első, aki a liturgiát, mint a lelkipásztorkodás eszközt ajánlotta.

Hosszú és érdekes, keresztekben bővelkedő volt ez a napjainkban lezárt életút. 1873-ban született Belgiumban, papnak ment, és mint világi pap működött mindig a közvetlen pasztorációkban a liègese egyházmegyében. Mint világi papnak elve volt, hogy a liturgia ne a műveltek privilégiuma legyen, akik tudnak latinul és értik annak ősi, archeologus szemével nézett és művészeti-leg is jól felfogott szépségeit. Beauduin, a fiatal káplán teljesen megértette, hogy a hívók széles rétegeit kell az intenzívebb keresztény életre a liturgia útján elvezetni. Ám a liturgián akkoriban kizárólag „ceremóniakat”, külsőséges valamit értettek, amelynek a lelkiülethez semmi köze nincs. Beauduin harminchárom éves korában belépett 1906-ban a louvaini *Mont César* akkoriban

hét éves monostorába, mert a liturgiához közelebb akart férközni. Bár már közvetlenül nem foglalkozott ettől kezdve a pasztorációval, életének nagy eszméjét nem vesztette el szeme elől: a liturgián keresztül vezetni a népet az intenzívebb keresztény életre.

Az alkalom akkor jött el, midőn *Malinesban* (Mecheln) 1909. szeptemberében egyházmegyei tanulmányi kongresszusra gyűltek össze a papok. Manap mindenki örülne, ha valaki a liturgiáról akarna előadást tartani, akkoriban azonban teljes értetlenség fogadta Beauduin jelentkezését. Az elmúlt év júliusában az aggastyán, kit betegsége fizikai mozdulatlanságra ítél, maga mondotta el egy nála tisztelgő küldöttségnek, milyen nehéz volt neki ötven évvel azelőtt egyáltalán szóhoz jutnia. Először a kongresszus teológiai osztályánál jelentkezett, az elnök azonban kategórikusan visszautasította, mint a teológiának afféle hamupipókéjét. A második osztálynál, az erkölcsstaninál sem fogadták be: a liturgia nem erkölcsstan. A harmadik osztály, a lelkiélet volt ez, a legrbűszkebben utasította el az előadást, minthogy a liturgiának a lelkiéletben semmi keresnivalója nincs. Beauduinnek egy laikus mérnök barátja adott ekkor tanácsot: forduljon a negyedik, az egyházművészeti osztályhoz. Az is húzódozott, idegen testnek tekintette az ilyen irányú előadást, de mert nyilván nem volt elég referense, elfogadta. Senki sem gondolta, az előadásnak mekkora sikere lesz. Álmosító, doktrínér előadások között egyszerre csak friss, forradalmi hang szólalt meg, mindent felforgatott: a liturgia nem archeologia, nem esztétika, nem aprólékos betűragó szabályok halmazata, amely senkit sem érdekelne. Élet, eleven erő, a mise és a szentségek életébe vezeti be a hívőket, Istenhez juttatja közelebb őket.

Azóta ettől az egyetlen előadástól számították a modern liturgikus mozgalom elindulását. Sorra láttak napvilágot könyvek, brosurák, cikkek, tanulmányok. Mind az új szempontot tette magáévá: a nép közkinccsév tenni a liturgiát, kivenni ezoterikus elzártságából, rajta keresztül Krisztushoz vezetni az embereket. Megindultak, Belgiumban, a *Semaine liturgique*-k, a liturgikus hetek, sokan vettek részt rajtuk 1912. óta. A már addig is használt nemzeti nyelvű misekönyvek, majd 1930. óta laikus breviáriumok, óriási elterjedést nyertek, elkezdtek a liturgiát „konferálni”, azaz közben magyarázattal kísérni, liturgikus lelkigyakorlatokat tartottak, előadásokat, szentbeszédeket. Franciaország, majd Németország, Anglia is bekapcsolódott az egyre terjedő és szélesedő mozgalomba. Túlások is fordultak elő, minden új úttörésnél megesis az ilyen. A Szentszék kezébe vette az irányítást, mindenestre pozitív szellemben, ennek legnagyobb eredménye az 1955-ben megújított Nagyhét ünneplése, és várható hamarosan a megújított teljes Római Misekönyv és Breviárium megjelenése is, legkésőbb a Zsinattal kapcsolatban.

De nehéz volt addig az út. A túlások miatt, melyeknek nem Beauduin volt az értelmi szerzője, mégis felelőssé tették. Húsz évig távol kellett lennie, Belgiumtól, az őáltala alapított *Amay*, majd *Chevetogne*-be telepített monostortól. Párizsban töltötte ezt a két évtizedet, ahol viszont a liturgikus megújulásnak leghathatósabb előmozdítója lett. Ő alapította meg 1943. májusában a *Centre de pastorale liturgique*-et, mely azóta egybefogója, hatalmas irányítója a liturgikus törekvéseknek. Beauduin elismerését mi sem mutatja szebben, mint hogy 1959. július 23-án, midőn a liturgikus mozgalom ötvenedik fordulóját ünnepelték Louvainban, az ünneplés központja az ősz Beauduin volt. A Szentatya a *Van Roey* bíboros elnöklete alatt összegyűlt kongresszusnak intézett üzenetében kiemelte, hogy az egyszerű szerzetes „lankadatlan buzgalommal és kitartó erőfeszítéssel” szolgálta a diadalra jutott ügyet. (*Radó Polikárp*)

INFLUENZÁBAN. Éles fénnnyel felkattan a villany. Az éjszakásnővér most készül lelépni, csak még megmosdatja a tehetetlen betegeket, megigazítja ágyukat, aztán kinyitja az ablakokat és beereszti a Reggelt.

A Reggel magával hozza a nappali ápolónőket. Frissen ki vannak vasalva mind: a háromszögletű fityula, a hófehér kötény, a világoskék szoknya, még az ajkuk mosolygása és a szemük nézése is. Minden, minden frissen vasalt, gyűretlen.

Aki most erre szalad, újdonsült doktornő. Neki nincs a fején fityula és kolléganőinek sem. Kár is volna, nem látszódná a fiúsról vágott „faj-de-kócos”

frizura! Kötényt sem viselnek, hanem köpenyt. Köpenyt, amely nem is olyan hófehér. Nem baj! Zsebeiből kiragyognak a golyós és másmilyen ceruzák, töltőtollak, jegyzőfüzetek. És a nyakukról egy pillanatra sem kerül le a fonendoszkóp.

Közbe-közbe kettesével, hármasával orvostanhallgatók állodágnak vagy valamiképp „tevékenykednek”. Egy-két éve még drukkoló iskolásfiúk voltak, most komoly szaktársai Aesculapnak. „Esetekről” tárgyalnak, „véleményem szerint” kezdetű mondatokat dobálnak egymás fejéhez. Táskájukban jegyzetek, feljegyzések, az egyiknek még egy vesetűkre is van, attól nem válik meg néhány órára sem, de csak úgy „privátilag” hordja magával, becsomagolva. Nagy önérzetadó dolog, hogy az egyetemi élet megkezdése óta tegeződni is lehet a kartársnőkkel, nem is felejtik el szorgalmasan gyakorolni ezt.

Aztán gyors léptekkel jönnek az orvosok. Azaz nem is „asztán”. Az egyik már egy órája foglalkozik a szomszéd szobában egy súlyos beteggel, a másik már itt a folyosón várja a nagybetegét, akit a mentők jeleztek. Fogadni mernek, hogy nem is reggelizett még.

Takarítás, rendteremtés mindenfelé. Aztán reggeli és megkezdődik a munka, hőmérőzés, vizsgálati anyag, átvilágítás, röntgenfelvétel, kardiográf, stb. Itt egy pár kedves arcú lány buzgón számlálja a piros és fehér vértestecskéket, ott egy makrancos beteg semmiképpen sem akar használható vénát felmutatni, amott nem kedvező a vérsüllyedés, itt meg a kardiográf mutat szeszélyes, kusza vonalakat. Teljes gözzel üzemben az egész embergyógyítási nagyüzem.

Es most a nap nagy eseménye, a vizit.

Valami hangtalan, hullámtalan leadó működése folytán egyszerre mindenki tudja, „jön a Tanár”. Percek alatt kiürül a folyosó, ahová ki-kiszöktek a különböző termek lakói egy schluck cigarettára, vagy az éjszaka fontosabb eseményeinek megpletykálására. Mire „ő” a szobánkba lép, már úgy feksziunk ágyunkban, mint megannyi katona: rendesen, egyenesen, némán. Ő aztán megáll minden ágynál, egy pár halk szót vált a tanársegéddel, a főnővérrel, aztán tőlünk is kérdez egyet-mást és vigasztalón, bátorítón mond egy pár szót. De ezeken keresztül megérezzük, hogy jó kezekben vagyunk, és fontosak vagyunk!

A nap több órája azzal telik, hogy az ápolónők hol ezt, hol azt néven szólítják, és ebbe, vagy abba a helyiségbe küldik, vagy kísérik, ahonnan aztán többé-kevésbé megviselt állapotban kerül ismét elő egy újabb vizsgálat, vagy kezelés eredményeként. Közbe-közbe látat mérünk, és utána közöljük egymással, hogy kinek „mennyije” van. Még sok mást is közlünk egymással: például, hogy mi egészen más diagnózist állapítanánk meg Y-nál, mint az orvosok, más gyógyjavallatot is tennénk. Azt is elmondjuk egymásnak, hogy kinek rokonai, szomszédjai és távolabbi ismerősei miben haltak meg és miért. A szomszédos kórtermek lakóit is ismerjük már, és azok kórtörténetével is eléggé tisztában vagyunk, ha nem is éppen nagyon objektív adatok alapján. Egész nap elbeszélgetünk így, közben eszünk is, alszunk is, olvasunk is. Csak az bajos egy kicsit, hogy rendesen akkor tör rá a beszélgetési kedv az egyikre, amikor a másik legsikeresebben tudna szundítani egyet. No, de annyi baj legyen!

Most, az influenza idején, nem fogadunk külsőket, azért egy-egy jóképű csomagban jut kifejezésre szereteteink figyelmessége. Egyikünk egy nagy termosztékot kapott. Szorgalmasan mossuk poharainkat, mert mindnyájan részesülünk benne. A másíknak narancsot küldtek, de nem jutna belőle mind egyiknek. Sebjaj! Megfelezzük, megnegyedeljük, ha kell, gerezekre szedjük szét, de jut mindenkinek. Szép magasiskolája ez itt a közösségi szellemnek!

Végül szegyenkező elövesz valaki egy nagy dobost. Még otthonról hozott benne „pusszenlítő”. Talán kicsit meg is keményedtek már! Hát nem mondom, nem mondom! Hosszú ideig aztán nem is hallatszík más, csak elszánt ropogtatás. Közben lassan leszáll az est. Még egy pár nézetet cserélünk a napi kosztot, meg az ápolónők lelki alkátát illetően, aztán megigérjük, hogy feltétlenül írni fogunk egymásnak, amikor hazakerülünk, és bár mindnyájan tudjuk, hogy ebből nem lesz semmi, mégis igen örülünk ennek a nagyszerű gondolatnak. Megnyugszunk, elhallgatunk. Aztán egyszerre belép az éjszakás nővér, eloltja a villanyt, éjszakát csinál.

*

Tompított kékfény, a kis lámpaernyő mögé rejtve. Teljes csend mindenfelé. Még szemünket is lehunyjuk. A sokágyas szobában mindenki egyedül van most.

Belekezek esti imámba: „A napvilág leáldozott, Teremtőnk, kérünk Tégedet...” A szomszéd ágyból finom, halk csörrenés hallik. Igen, tudom már, az öreg néni most veszi elő nagyszemű rózsafüzérét... Szemközt velem a se-lyemhálóingos szép kis fiatalasszony suttog szomszédasszonyához. „Csak amíg a gyermekeim kissé felcseperednek, hogy ne kelljen őket mostohára bízni, csak ezt kérem a Mindenhatótól...” Az a nagyszájú asszony ott a sarokban, aki mindig mindent legjobban tud, félig bēna tagjaival egyik oldaláról a másikra akár fordulni. Félálomban gyermeksíráshoz hasonlóan nyögi: „Könyörülj rajtam Istenem, vagy végy magadhoz engem...” A kis tanítónő ott az ablak mellett, vizespohara felé nyújtja lázas kezét. Szomszédnője friss vizet hoz neki a csapról, és még citromot is csavar belé. „Isten fizesse meg”...

Most újra csend van a szobánkban. De biztos a másik szobában hangza-nak most el ugyanazon szavak, vagy a harmadikban, vagy a negyedikben, kegyelmet és áldást és beteljesülést kérve ahhoz a széphez és jóhoz, amit em-berszív és emberész megtesz a beteg emberért. (f.)

FELEY ANTAL. A Vigilia 1959. évi augusztusi számában rövid cikket írtam a százéves Pápai Himnuszról. A cikk utolsó bekezdésében többek között ez áll: „A zeneszerzéről, Feley Antaltól nem tudunk semmi közelebbit. Zene-történetünk mindmáig adós életrajzi adatai és munkássága felkutatásával...” — E megállapításomat *Harmat Artúr* „Hazai katolikus egyházi zenénk ezer éve” című tanulmányára alapoztam, amely a Magyar Muzsika c. könyvben jelent meg 1944-ben. Ebben írja a Pápai Himnusszal kapcsolatosan: „A zene szerzőjéről, Feley Antaltól nincsenek adataink...” (250. l.)

Cikkem megjelenése után *Major Ervin*, a kiváló zenetörténész, szíves volt felhívni figyelmemet egy-két Feleyre vonatkozó adatra. Útmutatását követve az alábbi adalékokat közölhetem.

A Szelestey László szerkesztette Szépirodalmi Közlöny 1858. február 4-iki számának „Napi hírek” rovata (868. l.) beszámol a Religio himnusz-pályázatá-nak eredményéről: „... A jelíges levél felbontatván, abból Feley Antal, hely-beli zongoraművész úr neve tűnt ki, mint szerzőé.”

Ugyanezen folyóirat ugyanazon évfolyamának augusztus 5-iki számában (2114. l.) ezt olvashatjuk: „A pestbudai dalárda ezennel második pályázatot nyit négyes (quartet) férfi kardalokra. E célból az e nembeli legjobb művekre 20 darab cs. k. aranyat tűz ki pályadíjúl. — A dalárda a beküldendő pályamun-kák megbírlására Ábrányi Kornél, Brand G. Mihály, Feley Antal, Thill Fer-dinánd és Vogl Alajos urakat nevezte ki.” E névsorból Ábrányi Kornélt nem kell külön bemutatnunk, Brand G. Mihályról pedig elég annyit közölni, hogy azonos Mosonyi Mihállyal; Thill Ferdinánd a pesti lipótvárosi, Vogl Alajos pe-dig a józsefvárosi plébániatemplom karnagya volt. Így tehát megállapíthatjuk, hogy Feley Antal mint bíráló bizottsági tag zenetörténetileg igen előkelő tár-saságban szerepel...

Annál elszomorítóbb a harmadik — és egyelőre utolsó — adatunk. Ez már csak egy rövidke nekrológ, amely a Vasárnapi Újság 1881. évfolyamának ja-nuár 23-iki (4.) számában jelent meg (62. l.), a Halálozások rovatában. Egy-két nevesebb — helyesebben: rangosabb, s ennek megfelelően hosszasabban méltá-tott — halott után az „Elhunytak még a közeli napok alatt” kezdetű bekezdés harmadik „helyezettje” *Feley Antal*, kiről e helyütt mindössze ennyit tudha-tunk meg: „évek előtt a főváros egyik legjelesb zongoratanítója, kinek sok je-les tanítványa van (többi közt Bertha Sándor), de szélhűdés képtelenné tette a kenyerkeresetre, a szegények házában múlt ki.”

Szükszavúságában is nagyon sokatmondó ez a kis nyúl farknyi nekrológ. Sokat mond, sokat árul el arról a korról, amelyben egy kitűnő zenepedagógus-nak és kvalitásos zeneszerzőnek, amiért megrokkant: szegények házában kel-lett „kimúlania”... (*Kunszery Gyula*)

JEGYZETLAPOK. (*Racine „csendje”*.) Racine 1677-ben, a *Phaedra* után elhallgat. Még két darabot ír majd; a kettő közül az egyik, az *Athalie* vitathatatlan remekmű. De egyik sem színháznak, nyilvános színpadi bemutatásra készült, hanem „iskoladramának”, egy lánynevelő intézet növendékei számára. A színház, úgy látszik, 1677. után nem érdeklí többé Racine-t.

Miért? Egyáltalán, miért hallgat el sikerei, vagy alkotó képessége tetőpontján egy író? Egy Rimbaud például? Vagy egy Racine? Minthogy ő maga nem közölte az utókorral, hogy miért: ki-ki megformálhatja a dologról a maga többé vagy kevésbé szellemes, többé vagy kevésbé dokumentált elméletét.

A Racine-„rejtély” is kitermelte irodalmát és hipotéziseit. Elkecsereedett, mert egyes szalonok valóságos összeesküvést szerveztek a *Phaedra* megbuktatására, és egy jelentéktelen szerző hasonló témájú darabjának sikeréért. Nagyon a szívére vette, hogy az a színész, akivel addig bizalmas barátságban volt, „ejtette őt”. Lemondott a színház kárhozatos világi hívságáról, fölülkerekedett benne a janzenista vallásosság, s irodalmi sikerekért nem akarta kockáztatni a lelkét... A hipotéziseket megfogalmazóik többnyire igen meggyőzően adják elő; esetleg kombinálják is egymással az elméleteket, és ez így — minden ironia nélkül mondom — még meggyőzőbben hat.

Most olvassok egy több mint félezer-lapos könyvet, szerzője Raymond Picard, címe: *Racine pályája*. Pontosabban: *Racine karrierje* (az utóbbiban ugyanis van valami Racine esetében nem mellékes árnyalati többlet). Ez a könyv minden Racine „csendjére” vonatkozó eddigi nézetet megvizsgál; aztán alaposan körülnéz a korban: hogyan reagáltak a kortársak Racine elhallgatására; végül apróra szemügyre veszi azt is, hogyan viselkedett, hogyan hallgatott el, elhallgatott-e egészen, teljességgel érdektelenné vált-e mindenféle színház, irodalom, hír és dicsőség iránt Racine.

Ime az eredmény, röviden. Racine a nevezetes „*retraite*” után sem volt közönyös, ha a színházról, illetve a saját színházáról: darabjairól volt szó. Nem fordított hátat egyszer s mindenkorra mindennek, ami „világi hívság”; irodalmi pörlekedésekben, tusákban később is részt vett, s nem is szenvedély nélkül. „Cabale”-ok darabok, szerzők megbuktatására gyakran előfordultak (az egyik leghíresebb Corneille *Cidje* körül zajlott); s Racine sem olyan érzékeny, sem olyan ijedős nem volt, hogy csapat-papot otthagyjon, amiért egy szalon vele szemben Pradon-t futtatta. A híres Champmeslé hűtlenségét sem vehette nagyon a szívére, hiszen az addig sem volt különösebben hű hozzá. Ami pedig egy kegyelmi sugallatra történt „pálfordulás” föltételezését illeti: ennek Racine 1677. utáni magatartásában nem sok nyoma van. Nem egyik napról a másikra lett új ember; fokozatosan haladt, egyrészt „az idővel”: ahogy egyre öregedett, másrészt „a korral”, mely a század vége felé közeledve mind szigorúbb lett: XIV. Lajos ifjúságában Franciaország valóságos bálterem, öregkorában viszont — egykorú tanú szerint — „kész szeminarium az országnak”, s az emberek általában visszavonulva élnek.

Mi hát a visszavonulás fő motívuma? Picard szerint ez: Racine emelkedni akart a társadalmi ranglétrán; ehhez a becsvágyához kapta meg a lehetőséget azzal, hogy a király történetírója lett; ennek az emelkedésnek az érdekében szakított a színházzal és irodalommal; mert írónak, költőnek lenni, a kor értékítélete szerint, nem valami magasztos és előkelő dolog. Nem Racine az egyetlen, aki „közéleti” pozíció kedvéért hátat fordít a színháznak: így tett a népszerű Quinault, így tett Campistron is. S a kortársak túlnyomó többségének ez volt a véleménye a visszavonulásról: Racine egy hozzá *méltóbb*, s egyáltalán: egy érdekesebb, komolyabb *hivatal* kedvéért szakított egy kevésbé méltó *mesterséggel*. Az, hogy társadalmilag eggyel magasabbra lépjen, megérte neki, hogy félretegye az irodalmat.

S mi a tanulság? Az, hogy a „rejtélyes” irodalomtörténeti tények magyarázata esetleg nem is mindig olyan rejtélyes; csak jól meg kell keresni azokat a motívumokat, amelyek az akkori embereket mozgatták s az akkori társadalomban érvényesültek. A bonyolult, finoman árnyalt, nagy lelki mélységekben járó magyarázatok érdekesebbek, esetleg mutatósabbak — meglehet. De azért, mert egy magyarázat nagyon emberi, prózai és egyszerű, még nem kell elvetni. Annál kevésbé, mert legtöbbször — mint Racine esetében is — valamennyi közt ez látszik a legvalószínűbbnek, leghitelesebbnek.

(Az Ezüstkör.) Negyedévi folyóirat volt 1943-ban, mindössze két számot ért meg. Egyik folyóiratunkban utalást olvastam rá; hadd mondjam el, amit tudok róla: „hiteles történetét”; közvetlen közelből tudom.

A negyvenes évek elején mi, a *Nyugat* akkori fiataljai, „harmadik nemzedéke” sokat beszélünk egymás közt arról, hogy nekünk is saját otthon kellene teremtenünk magunknak, olyasfélé, amilyen a „második nemzedéknek” a *Válasz* volt. Negyvenhárom lelegelejn váratlanul olyan összeg pénz bukkant föl látóhatáromon, amely — lelkes, de nem túlságosan előrelátó számításunk szerint — elégségesnek látszott a terv megvalósítására. Legsúlykebb barátí körünk volt a „mag”: azok, akik ott szerepelnek az első, meg a második és utolsó számon: Lovas Gyula, Sötér István, Thurzó Gábor, jómagam, aztán Toldalagi Pál, Ottlik Géza s még néhányan. Mi legyen a lap címe? Az *Ezüstkör* név nem volt program: hogy mi most a *Nyugat* aranykora után ezüstkör vagyunk, vagy leszünk. Szép címet akartunk adni a lapnak; és főként olyat, ami nem nagyképű. Úgy emlékszem, az Ezüstkört Lovass Gyula javasolta. „Loptuk”: Babits esszéi jelentek meg ezen a címen az Athenaeum kék Babits-sorozatában. Lett hát a lap címe *Ezüstkör*.

Először a Réválnál akartuk nyomtatni; valami nehézség merült föl. Én ott voltam lektor, a kiadónak bank-gazdája volt, s az inkompatibilisnek tartotta volna lektori állással, ha lapnál szerkesztőként szerepelek. Átmentünk a Stephaneum nyomdához, s vállalta a szerkesztői tisztet Thurzó; együtt csináltuk úgyis, és hierarchikus problémák a mi baráti körünkben sosem voltak. Valami pénzt fizettünk, Thurzó a honoráriumait kötötte le; a Stephaneum ebben az esetben nobiles vendéglátó volt; épp a multkoriban tűnődünk rajta Thurzóval, nem minden humor nélkül, ugyan mennyivel is maradtunk „lógva” a második számért. Dehát az ilyesmi nem volt páratlan akkortájt a folyóiratok történetében.

A lap a harmadik nemzedék lapja lett, de csak annyiban, hogy mi csináltuk. Azzal a szilárd elhatározással csináltuk, hogy az egész magyar irodalomnak teremünk otthont. Már az első számban két nemzedék volt együtt: a miénk, meg a közvetlenül előttünk levő (Mátrai László, Keresztury Dezső, Szerb Antal, Illés Endre); ott volt a negyedik követeként Pilinszky. Külön klikket, csoportot sem akartunk. A második szám belső címlapja közölte a tervezett harmadik és negyedik tartalmát: mind megbeszél, s részben már el is készült, nálunk levő dolog volt; a perspektíva elég széles, Halász Gábortól Radnóti Miklósig, Tolnai Gábortól Kéry Lászlóig, Ortutay Gyulától, aki az első számba írt, Péter Andrásig vagy Örley Istvánig.

Terjedt volna ezen túl is a perspektíva, ha terjedhetett volna. Az *Ezüstkör* (címlapját Fenyves Sándor, a korán elhalt kitűnő grafikus és nemes, egyszerű, tiszta ember tervezte) kelendőse a szó szoros értelmében katasztrófális volt, a lap viszont az irodalmon belül elég föltűnést keltett ahhoz, hogy vonzzon. Egy fiatal szocialista, Kassák-tanítvány költővel barátkoztam össze e révén, Béri-Kovács Győzővel (negyvenhárom végén elhurcolták, nem is került vissza); ő mondta egy alkalommal, hogy barátai (és elvbarátai, mint ő mondta: akik a Népszava körül vannak) érdeklődnek az *Ezüstkör* iránt. Mi a mi álláspontunk? Megmondtuk, hogy mi; Béri-Kovács pár hét múlva jókora pakaméta kézíráttal keresett föl a Réválnál. Sajnos, az ostrom alatt elpusztult az egész, és nincs olyan jó emlékezetem, hogy neveket sorolhatnék föl. Földeáké, Benjáminé rémlik. Béri-Kovács figyelmeztetett, hogy föltűnés-mentesen kell csinálni a dolgot, nehogy a rendőrség „góc-képződést” lásson bennünk s ennek megfelelően járjon el velünk szemben. Úgy gondoltuk, már a szeptemberi és decemberi számba is „becsempészünk” valamit; Béri-Kovács majd figyelmeztet, ha az illető közben „lebukott”, s akkor álnévvél hozzuk, vagy helyette mást. Még egyre figyelmeztetett: igyekezzünk okosabbak lenni, mert így az egésznek „túl baloldali szaga van”; jobban álcázzuk magunkat, s ne kockáztassuk polgári gyakorlatlansággal annak a lehetőségét, hogy elnyomott embereket némi levegőhöz juttassunk. Megvallom, elég naívan hallgattam a tanácsait. Akkor folyóirathoz engedély kellett, s olyan törekvésnek, mint a miénk volt, nem adtak engedélyt; kereken tudtunkra is adták: nem adnak. De negyedévi laphoz nem kellett, legalábbis meg lehetett kerülni a rendelkezéseket; ezért csináltunk negyedévi lapot. Aztán volt még egy rendelkezés: hogy „nem-

árja” csak egy bizonyos százalékban szerepelhet. Nos, mi ezt egyszerűen halatlanra vettük; mi engedély nélkül működünk, mi nem függünk semmiféle hatóságtól — gondoltuk, elég ostobán. És tudva és akarva áthágtuk a százalékot.

Valamilyen hivatalos Révai-ügyben kellett fölmennem a miniszterelnökség sajtó-osztályára, jelentéktelen semmiség miatt, egy altiszt is elintézhette volna; de így udvariasabb volt. Mindjárt, ahogy szerényen bemutatkoztam, kitört a vihar: hogy meg vagyunk mi bolondulva, ezüstkorosok, hogy engedély nélkül grasszálunk, s ilyen gyanús, zsidó áruval, és így tovább. És hogy megérdemelnénk, hogy...; de most még az egyszer; és tűnjünk el gyorsan szem elől.

Több számunk nem jelent meg. Engedély nélkül ezek után nyomda nem nyomhatta; engedély nem volt.

A főszerkesztés után olykor még gondoltunk rá, nem lehetne-e folytatni. Pilinszky első kötetére még ez került: az *Ezüstkor kiadása*, bár nem mi finanszíroztuk; de ő kívánta így, hiszen nálunk, velünk kezdte, hozzánk tartozott. Egyszer egy kisgazdapárti politikus fölvetette: esetleg érdekelné őket a folyóirat (nem tudom, mennyire volt ötletszerű, mennyire komoly ez az érdeklődés); ehhez azonban nekünk semmi kedvünk nem volt. Különben is: Debrecenből följöött Pestre a *Magyarok*, és Kéry László kitűnően, okosan, ízléssel megcsinálta vele azt, amire negyvenháromban mi törekedtünk: a teljes magyar irodalmi színekép összegyűjtését. Nem lett volna semmi értelme, hogy most aztán igazán „külön szervezkedjünk”.

Diószegi András, akinek *Kortárs*-beli cikke adott alkalmat, hogy mindezt elmondjam, azt is említi, hogy „irodalmi szekértáborba” szorultunk negyvenháromban. Lehet; valóban ilyen szekértábor volt akkor minden tisztességes szándékú fórum. Ezeken a szekértáborokon belül, kis módosulással, lényegében ugyanazok voltak. Az a maroknyi magyar irodalom, kezében a humánum zászlajával, kitartó ozorai csatát vívott, amíg vívhatott, a mérhetetlen túlerővel: egy kicsi sereg került lankadatlanul a dombot, s keltette a nagyobb had látszatát. Vagy Diószegi András képével: egy volt a csapat, több a szekértábor: *Magyar Csillag*, *Válasz*, *Szép Szó*, *Ezüstkor*... Védjük, ahogy tudtuk, az ügyünket. Ki itt, ki ott, ki mindenütt. De abban nem kételkedtünk, hogy közös ügyet védünk, bár nem szakasztott egyforma egyenruhában.

Én itt, befejezésül, csak az *Ezüstkor* szekértáborbeli katonáiról akarom még megmondani: milyen nemes, szép önzetlenséggel, milyen szeretettel és a legjobbat-adni-akarással építette mindenki, aki részt vett benne, ezt a mi kis táborunkat. Mátrai László, aki az első bevezető tanulmányát írta, Illés Endre, aki ingyen adta nekünk a *Méreg* kéziratát, melyért bármely színházi lapnál búsás pénzt kapott volna, Szerb Antal és Keresztury, Török Sophie és Sík Sándor, meg az ő „kedves fia”, Radnóti Miklós, Kádár Erzsébet és Sárközi György, Passuth László és Ortutay Gyula, Tersánszky J. Jenő és Szentkuthy Miklós — hogy külön ne is említsem azokat, akik a legszűkebb kör, a magot adó baráti társaság tagjai voltak, mint Lovass, Sötér, Ottlik, Toldalagi, Thurzó és a többiek. (r. gy.)

Kihűlt szív. Budapest. — Sohase aggassza, ha nem lobog a szíve minden szentáldozás után. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a vallásosságával, hitével, lelki életével baj volna. Leveléből azt látjuk, hogy módszerében téved. Mikor visszatér az áldoztató ráctól a helyére a padba: „lehúnyja a szemét és várja, hogy szívét megérintse a kegyelem édessége”. „Hallgat, vár, minden érzékét megfeszíti, igyekszik minden gondolatot száműzni elméjéből, hogy semmi se álljon útjába az Isteni Vendégnek, ha be akar lépni szívébe.” Es nagy csalódással távozik a templomból, mert az óhajtott édesség nem ömlik el szívére és „nem érzi az Isteni Vendég jelenlétét”. — Ebben a felfogásban a bajok és tévedések egyik főforrása, hogy túlságosan szőszesint veszi a barokk szellemű vallásos iratok, imakönyvek metaforáit, hasonlatait, szóképeit. A „kegyelem édességét” és az „Isteni Vendég jelenlétét” túlságosan materialisan képzei el. A másik baj: túlságosan az érzékek körébe akarja vonni azt, ami az érzékek felett történik. Azt kívánja és véli, hogy Jézus jelenléte valamiképpen anyagiilag, szinte testileg érezhető legyen számára. A harmadik hibaforrás: az érzelmek túlbecsülése. Eszerint csak az „komoly”, „igazi” vallásos élmény, ami nagy érzelmi hévvel és lobogással jár. Van még egy negyedik hiba is ebben a magatartásban: félreismerése az ember belső világának, e világ törvényszerűségeinek, nevezetesen annak, hogyan támadhat fel az emberben az érzélem, mikor üresnek érzi magát. — A következőket ajánljuk a négy hibaforrás elleni küzdelme számára. Igyekezzék minél többet a saját szavaival imádkozni. Minél egyszerűbben, minél keresetlenebbül, minél őszintébben igyekezzék Istenhez szólni. Ha mások, a lelkiélet mestereinek szavaival és gondolataival akar imádkozni — ezt ugyanis nem szabad elhanyagolni —, válassza ki közülük a legnagyobbakat. Minél nagyobb valamely vallásos szellem, annál egyszerűbben, annál kevesebb szóvirággal, de annál mélyebb gondolatokkal igyekezzék Isten felé. Különösen ajánljuk a középkor nagy elmélkedési könyvét: a Krisztus Követését és a lelkiélet legmodernebb mestereinek imádságait (pl. Newmann bíborosét). — Ha imádságaiban, misehallgatásában, szentáldozásaiban „nem érez semmit”, ne törődjék vele túlságosan. Egyáltalán, az érzelmek lobogását ne becsülje túl. Isten szeretetével úgy vagyunk, mint pl. a hitvesi szeretettel vagy a család szeretetével. Itt se lobog szüntelen az érzélem. A napi gondok látszólag hamuval lepi be a szeretet paraszát. Az ember nem is bírja a szüntelen lobogást, belefárad. A minduntalan kitörő érzelmesség rendszert terhes és nem is bizonyos, hogy az az igazi szeretet. Isten szeretetének se elég, ha belsőleg édességeket érzünk. Az igazi szeretet az, amelyben benne élünk, lélegzünk, mozgunk, mint a hal a vízben, mint a madár a levegőben. Az érzélem persze nem kapcsolható ki a vallásosságunkból. De nem erővel kell kiszorítani, megfeszített érzékekkel várni, mintegy önmagunkat kiüresíteni, hogy felbuggyanjon szívünkéből. Áldozás után ne elégedjünk meg üres hallgatással, hanem elmélkedjünk, gondolkodjunk. Gondoljunk főképp Jézusra. Idézzük magunk elé alakját, szelíd tekintetét, jóságát, bölcsességét, amint imádkozott, amint tanított, amint szenvedett. Akkor egyszerre észrevesszük, hogy elménk megtelik gondolattal és szívünk érzélemmel.

Édesapa. Pécs. — A „komoly olvasmány” még a felnőttek közül is csupán kevesen bírják. Nem azért, mintha erkölcsileg felelőtlenek volnának! Nem bírják a szellemi erőfeszítést, amivel a komoly, nehéz, elvont könyvek olvasása jár. Nem szabad tehát egy serdülő fiatalról olyan teljesítményt várni vagy kívánni, amire felnőttek közül is aránylag kevesen alkalmasak. És tegyük hozzá, a vallás erkölcsi könyvek, tanulmányok írói sokszor nem tudják vonzóvá tenni mondanivalójukat. — A fia olvasó szenvedélyével kapcsolatban az a tanácsunk, hogy abba Őn ne negatív, hanem pozitív módon avatkozzék bele. Először is nem azzal, hogy kivessi kezéből az „innen-onnan előszedett detektív regényeket”, hanem adjon neki érdekes könyveket. Vannak a klasszikus értékű regények, elbeszélések között, amelyek legalább annyira lekötik az olvasó figyelmét, mint a Tuskolábú kalandjai, Edgar Wallace könyvei. Másodszor: ol-

vasson együtt a fiával. Ha nem is tud vele lépést tartani, vegye elő maga is fia olvasmányainak egy részét és — tárgyalja meg vele az olvasottakat. A közös olvasmányok megbeszélése révén rengeteg alkalma nyílik, hogy fia ízlését, erkölcsi ítélőképességét nevelje és fejlessze. Ezek a detektív históriák mind bűnről és bűnhódásról, a jó és a rossz harcáról, emberi szenvedélyekről szólnak. Alkalma nyílik rámutatni, mi a jó és mi a rossz bennük, mi az, ami az életben megtörténhetik, mi az, ami valószínűtlen elmeszülemény, lehetetlenség. Főképpen pedig, hogy mit kell belőlük tanulni fiának az életre, a maga egyéniségének alakítására vonatkozóan.

Z. K. Igen, az Ön iskolás-idejében, vagyis körülbelül harminc évvel ezelőtt, az Ábrahám említette *Ur* városa még könnyen a mondák világába volt utalható, mert a bibliai említésen kívül senki sem tudott helyéről semmit, bár a vizenkilencedik század közepe óta mindenfelé ásatások indultak meg, hogy az emberiség őstörténetébe sikerüljön behatolni, tudományos alapon. Botta francia konzul, lelkes régész lévén, a maga részéről is kutatásnak indult és később igen széles alapokra fektetett kutatómunkával a világot bámulatra ejtő felfedezéseket tett, megtalálta *Ur* városát Mezopotámiában. Éspedig ennek a Krisztus előtt 2000 esztendővel virágzó nagy fővárosnak nemcsak a létezését fedezte fel, hanem nagy civilizáltságát és kulturáját is, gazdagságát és pompáját is. Hogy csak a mindennapi életszükségletekről tegyünk említést: az átlagember lakóháza 13—14 helyiségből állott. A ház első helyiségében medencék voltak elhelyezve kéz- és lábmosásra. Innen a tágas, szépen kövezett udvarra jutott a látogató. Ide nyílnak a konyha, az ebédlőhelyiségek, a fogadószobák, és a személyzeti szobák. Kényelmes lépcső vezet fel az emeletre, a lépcső alatt W.C. és mosdóhelyiség rejtőzik. A családtagok különálló szobáit körfolyosó kapcsolja össze a tágas közös nappali szobával. A háznak földszintje és első emelete égetett téglából épült, a második emelet agyaglemezekből. Itt vannak a gyermekek lakó-, háló- és játszósobái, és a vendégszobák. Minden ház első emeletén kápolna a Hold istenség imadására. Nem érdektelen, hogy *Ur* városának romjai alatt még több kultúrrejteget ásatott Woolley, az ásatások vezetője. Tudni akarta, hogy elérték-e már az őstalajhoz. Legnagyobb bámulatára agyagrétegre bukkant, amely három méternyi vastagságú volt, és amely alatt újból emberi lakásnak szolgáló helyiségeket és emberkézförmálta, nem fazekas korongon készült edénytörmelékét találtak, de ezek már egészen másfajta edények voltak, mint az eddig talált keramika. Woolley azt a következtetést vonta le, hogy ez az agyagréteg csak a vízözön üledéke lehet. Ma (1955-ben) dr. Aaron Smith régész foglalkozik a vízözön kérdésével. Évek munkájával összeállította a vízözön-téma bibliográfiáját, amely szerint nyolcvanezer mű, hetvenkét nyelven foglalkozik ezzel a témával, és a kutatók ma sem szűnnek meg Mezopotánia titkainak megfejtésére törekedni.
